

**Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Одеська юридична академія»
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України
Черкаський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України
Черкаський державний технологічний університет
Кафедра історії та права ЧДТУ**

*Присвячується
Міжнародному дню прав людини*

**МАТЕРІАЛИ
I Всеукраїнської
науково-практичної конференції
«ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
УКРАЇНИ»**

10 грудня 2021 р.

**Черкаси
ЧДТУ
2021**

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Олег ГРИГОР	<i>голова оргкомітету, ректор Черкаського державного технологічного університету, д-р. політ. наук</i>
Ірина СТАДНИК	<i>заступник голови оргкомітету, канд. іст. наук, доц., завідувач кафедри історії та права Черкаського державного технологічного університету</i>
Віктор МИКОЛЕНКО	<i>заступник голови оргкомітету, д-р. юрид. наук, професор кафедри історії та права Черкаського державного технологічного університету</i>
Сергій ЮРКО	<i>секретар оргкомітету, канд. юрид. наук, доцент кафедри історії та права Черкаського державного технологічного університету</i>
Василь АКСЬОНОВ	<i>член оргкомітету, директор Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України</i>
Микола БУШИН	<i>член оргкомітету, д-р. іст. наук, проф., професор кафедри історії та права Черкаського державного технологічного університету</i>
Дмитро ГАРБАЗЕЙ	<i>член оргкомітету, канд. юрид. наук, доц., доцент кафедри історії та права Черкаського державного технологічного університету</i>
Леонід ДАВИДЕНКО	<i>член оргкомітету, канд. юрид. наук, доц., доцент кафедри міжнародного права та права ЄС Національного університету «Одеська юридична академія»</i>
Юлія ІЛЛЯШЕНКО	<i>член оргкомітету, канд. іст. наук, доц., доцент кафедри історії та права Черкаського державного технологічного університету</i>
Тетяна КРИШТАЛЬ	<i>член оргкомітету, д-р. екон., проф., завідувач кафедри управління у сфері цивільного захисту Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України</i>
Валентин ЛАЗУРЕНКО	<i>член оргкомітету, д-р. іст. наук, проф., проректор з гуманітарно-виховних питань Черкаського державного технологічного університету, академії Національної академії наук вищої освіти України</i>
Алла ЛИСЕНКО	<i>член оргкомітету, канд. іст. наук, доц., доцент кафедри історії та права Черкаського державного технологічного університету</i>
Тетяна ПОСТРИГАНЬ	<i>член оргкомітету, канд. юрид. наук, доц., доцент кафедри історії та права Черкаського державного технологічного університету</i>
Сергій ТАРАНЕНКО	<i>член оргкомітету, канд. юрид. наук, доц., доцент кафедри історії та права Черкаського державного технологічного університету</i>
Максим ТЕПТЮК	<i>член оргкомітету, адвокат, старший викладач кафедри історії та права Черкаського державного технологічного університету</i>
Людмила ТЕПТЮК	<i>член оргкомітету, канд. іст. наук, доц., доцент кафедри історії та права Черкаського державного технологічного університету</i>
Оксана ХУДОЛЕЙ	<i>член оргкомітету, канд. іст. наук, доц., доцент кафедри історії та права Черкаського державного технологічного університету</i>
Вікторія ЧУБАНЬ	<i>член оргкомітету, канд. екон. наук, доц., доцент кафедри управління у сфері цивільного захисту Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України</i>
Оксана ЯШАН	<i>член оргкомітету, канд. іст. наук, доц., доцент кафедри історії та права Черкаського державного технологічного університету</i>

Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми правової системи України»: 10 грудня 2021 р. [Електронний ресурс]; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2021. – 119 с.

УДК 34(477)(063)

Оргкомітет вважає за доцільне повідомити, що не всі положення і висновки окремих авторів є беззаперечними. Разом з тим, вважаємо можливою їх публікацію з метою обговорення.

© Автори, 2021.

*Л. М. Давиденко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
Національний університет «Одеська юридична академія»*

ОБОВ'ЯЗКОВА ВАКЦИНАЦІЯ ЯК ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖ ПРИВАТНИМ ТА ГРОМАДСЬКИМ ІНТЕРЕСОМ: ПОЗИЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Щодня в Україні від наслідків коронавірусу помирає кілька сотень людей, а тому українській владі доводиться проходити через складні рішення, які пов'язані зокрема з введенням обов'язкового щеплення проти COVID 19 для певних категорій громадян: працівників освіти, держслужбовців, тощо. Тематика вакцинації належала до проблемних ще в доковідні часи і стала ще більш дискусійною після початку пандемії. Ключову роль арбітра у цьому непростому питанні має відігравати судова гілка влади, однак не у спорах між прихильниками чи противниками вакцинації, а між інститутами держави та її громадянами в площині дотримання прав людини. Особливе значення для правової системи України мають рішення міжнародного судового органу – Європейського суду з прав людини, які, за українським законодавством, відносяться до офіційних джерел права [1, с. 17]. Висновки ЄСПЛ у сфері прав людини є своєрідним компасом для країн Ради Європи (у тому числі і для України), показником виконання ними своїх міжнародних зобов'язань. Саме цей суд ставить остаточну крапку у конфліктах між правами особи та громадським інтересом, а питання вакцинації належить саме до таких.

Міжнародне право завжди приділяло особливу увагу балансу прав окремої особистості та інтересів суспільства. Загальна декларація ООН з прав людини визначає, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [2, с. 29]. Європейська конвенція з захисту прав людини також передбачає захист від свавільного втручання держави у приватне життя особи, але містить перелік випадків, коли таке втручання можливе, зокрема, коли воно здійснюється згідно з законом; є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни; для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [3, с. 8]. З іншого боку, Конвенція за змістом статті 2 покладає на держави позитивний обов'язок вживати необхідних заходів для захисту життя та здоров'я осіб, що перебувають під її юрисдикцією, щодо запровадження необхідної нормативно-правової бази та вжиття практичних превентивних заходів. Тобто

проблему обмеження прав і свобод державою можна розглядати з двох кутів зору: коли обмеження пов'язані з особливими обставинами, надзвичайною ситуацією в суспільстві і державі, що має бути прямо передбачено законами даної країни; та коли обмеження прав і свобод особистості викликані необхідністю уникнути порушення прав і свобод інших людей.

Отже, міжнародне право допускає обмеження прав частини людей, що не бажають робити щеплення добровільно, з метою забезпечення громадського блага, зупинення поширення епідемії та запобігання хворобам і смерті багатьох тисяч громадян.

Однак співвідношення між приватним і громадським інтересом у діях конкретної людини значною мірою залежить від її світогляду і цінностей. Якщо вона не сприймає політику держави у напрямку жорсткої протидії пандемії – тоді під ударом може опинитися сфера трудових відносин. Вимога наявності «свідоцтва про вакцинацію» створює загрозу обмеження трудових прав. У серпні 2021 року до ЄСПЛ звернулись 670 французьких пожежників з проханням призупинити обов'язкову вакцинацію, встановлену для них урядом Франції – вони аргументували це загрозою їх права на працю та отримання заробітної плати. Схоже звернення у вересні цього року направили 30 грецьких медиків, яких відсторонили від роботи. Хоча ЄСПЛ відмовив у негайному виконанні цих звернень, він залишив за заявниками право подачі таких заяв по звичайній процедурі. Отже, юридичні баталії навколо обов'язкової вакцинації лише починаються.

Чи можна спрогнозувати долю таких звернень? ЄСПЛ і раніше неодноразово розглядав скарги проти недобровільних щеплень та інших медичних втручань. Хоча вакцинація проти COVID-19 в умовах світової пандемії відрізняється від щеплень за звичайних умов, аналіз попередніх рішень дозволяє виділити наступне. На думку Суду у справі «Вавржичка та інші проти Чеської республіки» вакцинація є одним із найбільш успішніших та ефективних з точки зору витрат заходів у сфері охорони здоров'я і що обов'язок проходження вакцинації є відповіддю національних органів влади на нагальну соціальну потребу в захисті здоров'я окремої особи та суспільства в цілому від відповідних хвороб [4]. ЄСПЛ визнав, що відповідні обмеження є пропорційними легітимній меті, та вважаються такими, які є необхідними у демократичному суспільстві. Суд відзначив, що застережні заходи (чи підходить вакцина пацієнтові) медичним персоналом були дотримані, що забезпечило баланс між особистою недоторканістю заявника та інтересом держави щодо охорони здоров'я населення.

ЄСПЛ визнав обов'язкову вакцинацію недобровільним медичним втручанням, що являє собою обмеження права на повагу до приватного життя. Однак у справі «Соломахін проти України» ЄСПЛ констатував, що порушення фізичної недоторканності можна вважати виправданим з міркувань охорони здоров'я населення та контролю епідеміологічної ситуації. Вакцинація як медичне

втручання було передбачене законодавством України та переслідувало легітимну мету охорони здоров'я (виконання позитивного зобов'язання держави) і не може вважатися порушенням Конвенції. Адже у випадку бездіяльності держави у надзвичайній ситуації пандемії вона уже може бути звинувачена у порушення права людини на життя (стаття 2 Конвенції). У справі «Карло Боффа проти Сан-Марино» ЄСПЛ зазначив, що держава має бути наділена широким обсягом розсуду в питаннях вакцинації як способу запобігання поширенню небезпечних хвороб.

Отже, Суд в попередніх справах про вакцинацію не вважав дії держав неправомірними у ситуаціях, коли вона вимагала від громадян заради соціальної солідарності, прийняти порівняно незначний ризик вакцинації для захисту вразливих категорій громадян. Ці рішення свідчать про те, що, крім фундаментальних прав людини, існують фундаментальні обов'язки та відповідальність. Обмеження прав може відбуватися в громадських інтересах і обумовлено, насамперед, необхідністю поваги таких же прав і свобод інших людей, а також необхідністю нормального функціонування суспільства і держави.

Література

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : закон України від 23.02.2006 № 3477-VI // Урядовий кур'єр. 2006. № 60.
2. Загальна декларація ООН з прав людини [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція від 04 листопада 1950 року // Офіційний вісник України. 1998. № 32.
4. «Вавржичка та інші проти Чеської республіки» (заява № 47621/13) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.echr.com.ua/obovyazkovist-shheplennya-ditini-mozhe-rozglyadatisyayak-neobxidna-u-demokraticnomu-suspilstvi/>.
5. Соломахін проти України (заява № 24429/03) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/m/stisli-vikladi-rishen-za-alfavitom>.

Т. Л. Постригань,

адвокат,

кандидат юридичних наук, доцент,

Черкаський державний технологічний університет

ЗМІНИ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ НАУКОВИХ ПАРКІВ

На сьогоднішній день активно створюються та розвиваються об'єкти інноваційної структури. Тому, важливим є питання правового регулювання наукових парків. Стаття розкриває важливі правові аспекти змін в законодавстві щодо правового регулювання створення та діяльності наукових парків.

Метою дослідження є комплексний аналіз діючого законодавства та проекту закону «Про наукові парки».

Окремі аспекти аналізу проблем у правовому регулюванні діяльності наукових парків розглядали науковці Н. О. Держак, Д. Ю. Дрожжин, І. В. Заблодська та інші.

Зазначено, що регіональні інноваційні структури формуються із залученням вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ, представників бізнесу, організацій, що представляють вітчизняну і світову наукову спільноту, за результатами прогнозно-аналітичних досліджень у сферах науки, техніки та розвитку інновацій, а також прогнозних показників соціально-економічного розвитку областей, і спрямовані на забезпечення розвитку інновацій відповідних регіонів [1].

Чинний Закон України «Про наукові парки» визначає термін «науковий парк» як юридичну особу, що створюється з ініціативи вищого навчального закладу та/або наукової установи шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проектів наукового парку [2].

Верховна Рада України 7 вересня 2021 року прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо активізації діяльності наукових парків».

Законопроект підготовлено Міністерством освіти і науки України на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 471 та Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020–2022 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 27 травня 2020 р. № 534. Мета документу – підвищення ефективності здійснення науковими парками інноваційної діяльності та комерціалізації результатів наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних) розробок [3].

Законом визначено правовий статус наукових парків, їх організаційно-правову форму, окреслено їх завдання та мету; надано право засновникам створювати наукові парки без погодження із центральними органами виконавчої влади. Так, науковим парком є юридична особа, що створюється у формі господарського товариства, яке повинно мати у складі учасників не менше одного закладу вищої освіти та/або наукової установи [4].

Відповідні уточнюючі зміни вносяться також до законів України «Про інноваційну діяльність» та «Про оренду державного та комунального майна». Відповідні зміни внесено до Закону України «Про наукові парки». Також народні депутати прийняли за основу проект Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо підтримки наукової і науково-технічної діяльності»

(№ 5498) та проєкт Закону «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо підтримки наукової і науково-технічної діяльності» (№ 5499) [3].

Закон спрямований на підвищення ефективності здійснення науковими парками інноваційної діяльності та комерціалізації результатів наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних розробок). Пропонується внести ряд змін до Закону «Про наукові парки», зокрема:

- визначити правовий статус наукових парків, їх організаційно-правову форму, окреслити їх завдання та мету;

- надати право засновникам створювати наукові парки і самостійно встановлювати напрями діяльності без погодження із центральними органами виконавчої влади;

- встановити, що у разі виходу закладу вищої освіти та/або наукової установи, за участі яких було створено науковий парк, зі складу засновників, такий науковий парк підлягає ліквідації;

- надати можливість закладу вищої освіти та/або науковій установі-засновнику надавати приміщення для розміщення наукових парків на умовах орендної плати, як для бюджетних установ;

- надати можливість іноземним юридичним особам брати участь у формуванні статутного капіталу наукових парків у будь-якій формі;

- включити до переліку джерел фінансування наукового парку також і гранти, кредити, поворотну фінансову допомогу [5]. Також пропонується внести відповідні зміни до законів України «Про інноваційну діяльність» та «Про оренду державного та комунального майна» [5].

Таким чином, можна зробити висновок, що зміни в правовому регулюванні є необхідним процесом. Враховуючи визначення наукового парку як господарського товариства слід також врахувати норми спеціальних законів, що регулюють діяльність господарських товариств, а також привести у відповідність нормативно-правові акти, що регулюють порядок створення наукових парків з врахуванням Закону «Про господарські товариства» та законів, що регулюють окремі види господарських товариств.

Література

1. Заблудська І. В., Дрожжин Д. Ю., Держак Н. О. Сучасні інноваційні структури: управлінський аспект / Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток». № 7, 2019. Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1467>.
2. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1563-17#n9>.
3. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/vru-v-drugomu-chitanni-uhvalila-zakonoprojekt-shodo-aktivizaciyi-diyalnosti-naukovih-parkiv>.
4. Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/golovna/na-yakih-zasadah-v-ukrayini-teper-funkcionuvatimut-naukovi-parki-priynyato-zakon.html>.
5. Режим доступу: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/207379.html>.

*В. А. Миколенко,
доктор юридичних наук, професор кафедри історії та права,
Черкаський державний технологічний університет*

*С. С. Юрко,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії та права,
Черкаський державний технологічний університет,
адвокат НААУ*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ В УКРАЇНІ

У 2008 році відбулася світова фінансово-економічна криза, що призвела до падіння світового ВВП, скорочення світової торгівлі, безпрецедентного росту безробіття, інфляції національних валют, масових банкрутств суб'єктів господарювання та інших негативних наслідків. Саме на фоні глобальної фінансової кризи з'явилась перша криптовалюта Bitcoin, концепт якої був опублікований 2008 року людиною (чи групою людей) під псевдонімом Сатоші Накамото. Він описав Bitcoin як повністю децентралізовану систему електронної готівки, що не вимагає довіри третім сторонам (передусім банкам) [1]. Тобто основною особливістю Bitcoin розробник вважав її децентралізованість, тобто відсутність управління системою криптовалюти та її емісії з боку суб'єкта адміністрування (уряду країни, центробанку, розробника чи приватної компанії).

Іншою важливою ознакою Bitcoin є його анонімність. Транзакції з Bitcoin відбуваються без участі посередників у вигляді фінансових установ, напряму між користувачами. На відміну від звичних банківських та електронних платіжних систем, криптовалютні рахунки не вимагають зазначення особистих даних та не прив'язуються до конкретної особи. Кожен бажаючий у будь-який час може відкрити біткоїн-адресу без зазначення ПІБ, паспортних даних, номерів телефону або будь-якої іншої персональної інформації, яка потребується у фінансових установах.

Таким чином, Bitcoin позиціонується її розробником як засіб платежу, що не буде залежати від політики центробанків окремих країн, ефективності фінансового менеджменту, економічних чи політичних криз або посередництва третіх осіб.

З моменту створення Bitcoin його курс зріс з 0 до 54 тис. дол. (рис. 1) і на теперішній час вже створено більше тисячі інших видів криптовалют (альткоїни) і їх кількість продовжує зростати (Ethereum, XRP, Litecoin, Stellar та ін.). Ринкова капіталізація Bitcoin в цілому нині вже складає 1,2 трлн. дол. [2].

Дедалі більше поширення криптовалют та ріст їх капіталізації актуалізує питання їх правового статусу.

Рис. 1 – Динаміка курсу Bitcoin до долара США

З моменту появи криптовалюти відношення до неї більшості країн і їх центробанків мало здебільшого негативний характер. Ще у XVI ст. французький філософ Жан Боден, який є творцем світської концепції суверенітету, у праці «Шість книг про республіку» (1576) розглядав чеканку монет як один із найважливіших елементів державного суверенітету [3, с. 44]. Тим самим, криптовалюти в їх різних варіантах можуть оцінюватись як певна загроза та посягання на державний суверенітет.

Нині правовий режим криптовалют значно відрізняється в різних країнах світу. Наприклад, у США «Bitcoin» для цілей оподаткування вважається майном. У Німеччині «Bitcoin» для цілей оподаткування прирівняний до платіжних засобів, але фактично є фінансовим інструментом для здійснення клірингових операцій. Першою країною у світі, що визнала «Bitcoin» законним платіжним засобом нарівні з фіатними валютами, був Сальвадор. У вересні 2021 року вступив в дію закон, що визнав «Bitcoin» у Сальвадорі державною валютою нарівні із долларом США [4].

Разом з цим, питанням ефективності криптовалюти як потенційного засобу платежу залишається дискусійним, оскільки її використання має ряд ризиків. Зокрема, Bitcoin неодноразово демонстрував високу волатильність, оскільки за одну добу його курс може змінитися на десятки відсотків, а анонімність його використання вже давно зацікавила осіб для цілей відмивання доходів, незаконного обігу наркотиків, зброї тощо.

В Україні правовий режим «Bitcoin» перебуває на стадії формування. 03 грудня 2019 року Печерський районний суд м. Києва у відкритому судовому засіданні розглянув справу, за позовом фізичної особи до Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Державної казначейської служби

України, про відшкодування моральної шкоди, завданої незаконними діями працівників правоохоронних органів при проведенні обшуку, де позивач просив 1 (один) Bitcoin (Біткоїн) компенсації за моральну (немайнову) шкоду. Суд у позові відмовив, зазначивши окрім іншого, що Bitcoin не є законним платіжним засобом в Україні [5].

Незважаючи на це, в Україні вже починають встановлюватися Bitcoin-банкомати, призначені для здійснення автоматизованих операцій обміну наявних грошових коштів на Bitcoin і навпаки. Нині вже налічується 39 таких автоматів (в Києві, Черкасах, Дніпрі, Харкові, Одесі, Львові, Рівному і Луцьку).

Згідно з Конституцією України (стаття 99), Цивільним кодексом України (стаття 192), Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» (стаття 3) та Законом України «Про валюту та валютні операції» (стаття 5) гривня як грошова одиниця України є єдиним законним платіжним засобом в Україні, приймається усіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України для проведення переказів та розрахунків. Випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються (частина друга статті 32 Закону України «Про Національний банк України»).

Офіційна позиція Національного банку України щодо криптовалют з часом змінювалась. У Роз'ясненні НБУ від 10.11.2014 щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/крипто валюти» Bitcoin, центробанк визнав «Bitcoin» грошовим сурогатом, який не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки це протирічить нормам українського законодавства [6]. **У Листі НБУ від 08.12.2014 № 29-208/72889 Національний банк вкотре прийшов до висновку, що діяльність з купівлі-продажу Біткоїн за долари США або іншу іноземну валюту має ознаки функціонування фінансових пірамід та може свідчити про потенційну залученість до здійснення незаконних та сумнівних операцій [7].** Проте, у 2017 році після значного росту капіталізації Bitcoin та альткоїнів у Спільній заяві фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні від 30 листопада 2017 року, НБУ зазначив, що правова природа криптовалют не дозволяє визнати їх ані грошовими коштами, ані валютою і платіжним засобом іншої країни, ані валютною цінністю, ані електронними грошима, ані цінними паперами, ані грошовим сурогатом. Законодавче врегулювання в жодному разі не повинно стати на заваді використанню та розвитку сучасних ІТ-технологій у фінансовому секторі та не має спричинити відтік спеціалістів і капіталів або переведення бізнесу за межі України [8].

08 вересня 2021 року Верховною Радою України було прийнято Законопроект «Про віртуальні активи», який було повернуто до ВРУ з пропозиціями Президента. В цьому Законопроекті віртуальний актив визначається як сукупність даних в електронній формі, яка має вартість та існує

в системі обігу віртуальних активів. Віртуальний актив може бути як самостійним об'єктом цивільного обороту, так і посвідчувати майнові або немайнові права, зокрема, права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Віртуальні активи є нематеріальним благом, особливості обігу якого визначаються Цивільним кодексом України (ст. 4). Віртуальні активи можуть бути незабезпеченими або забезпеченими. Незабезпечені віртуальні активи не посвідчують жодних майнових або немайнових прав, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Забезпечені віртуальні активи посвідчують майнові або немайнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав [9].

Законопроект передбачає, що віртуальні активи можна обмінювати лише на інші віртуальні активи, гривню, а у випадках, визначених НБУ – на іноземну валюту, цінні папери та інші валютні цінності (ст. 11). Разом з цим, віртуальні активи не є засобом платежу на території України; віртуальні активи не можна обмінювати на майно, товари, роботи та послуги (ст. 4) [9].

Комплексний аналіз Законопроекту «Про віртуальні активи», дає змогу стверджувати, що він має на меті врегулювати не тільки правовий статус криптовалют, але й інших нематеріальних благ, оскільки під визначення «віртуального активу» підпадає наприклад і внутрішньоігрова валюта або навіть ігрові скіни. На жаль, згаданий Законопроект не містить чіткого переліку віртуальних активів.

Таким чином, поняття криптовалюти не підпадає під жодне існуюче законодавче визначення. Її правовий режим в Україні буде врегульовано шляхом введення до Цивільного кодексу України поняття «віртуального активу», до складу якого, вочевидь, буде входити не тільки власне криптовалюта, але й інші нематеріальні блага, що мають вартість, існують в електронній формі та системі віртуального обігу.

Література

1. Накамото С. Биткойн: система цифровой пиринговой наличности [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://bitcoin.org/files/bitcoin-paper/bitcoin_ru.pdf.
2. Капіталізація ринку криптовалют вперше в історії перевищила 3 трильйони доларів. Газета «Українська правда» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/11/8/679535/>.
3. Bodin J. Six Books of the Commonwealth. \ Abridged and Translated by M. J. Tooley. New York: The Macmillan Co.1955. Pp. 212.
4. МВФ побачив небезпеку в переході країн на біткоїн [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://smida.gov.ua/news/allnews/>.
5. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 03 грудня 2019 року по справі № 359/1325/18-ц [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/86724167/>.
6. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/ криптовалют» Bitcoin: Роз'яснення НБУ від 10.11.2014 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0435500-14#Text>.

7. Щодо віднесення операцій з «віртуальною валютою/криптовалютою «Bitcoin» до операцій з торгівлі іноземною валютою, а також наявності підстав для зарахування на поточний рахунок в іноземній валюті фізичної особи іноземної валюти, отриманої від продажу Bitcoin: Лист НБУ від 08.12.2014 // Бізнес-Бухгалтерія-Право. Податки. Консультації від 14.09.2015. № 37. Ст. 26.
8. Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/spilna-zayava-finansovih-regulyatoriv>.
9. Проект Закону «Про віртуальні активи» від 11.06.2020 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4>.

*Л. М. Тентюк,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та права,
Черкаський державний технологічний університет*

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПАРЛАМЕНТУ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Новою сторінкою в історії української політики ста 1990 рік, коли вперше за роки радянської влади вибори до Верховної Ради УРСР відбулися за принципом плюралізму. Парламентська опозиція отримала назву Народної ради. Верховна Рада працювала на постійній основі. Робота цього органу регулювалася нормами тимчасового регламенту, прийнятого на першій сесії 22 травня 1990 року. Тимчасовий регламент засідань Верховної Ради Української РСР визначав, що найвищим органом державної влади є Верховна Рада України. Верховна Рада України правомочна розглядати і вирішувати будь-яке питання, що належить до відання України. Цей регламент фактично обмежувався встановленням порядку проведення засідань Верховної Ради України та прийняття рішень з різних питань, віднесених до її повноважень, тому він був незначним за обсягом [1, с. 303]. Лише 27 липня 1994 року було ухвалено постійний Регламент Верховної Ради України.

Ще до проголошення незалежності України Верховна Рада УРСР набула ознак інституту парламентського типу. У цей період Верховна Рада УРСР виконувала установчу функцію. Фундаментальними документами стали «Декларація про державний суверенітет Української РСР» від 16 липня 1990 року та «Акт проголошення незалежності України» від 24 серпня 1991 року.

Декларація на законодавчому рівні закріпила принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову та проголошувала, що від імені українського народу може виступати виключно Верховна Рада Української

РСР. Жодна політична партія, громадська організація, інше угруповання чи окрема особа не можуть виступати від імені всього народу України. Тим самим віддано певний пріоритет відносинам з іншими гілками влади саме законодавчому органу. За Верховною Радою було закріплено статус вищого представницького і єдиного законодавчого органу, що, по суті, трансформувало її у парламент як такий [1].

Чимало функцій Верховної Ради виконували інші державні органи. Так, Закон України «Про тимчасове делегування Кабінету Міністрів України повноважень видавати декрети в сфері законодавчого регулювання» від 18 листопада 1992 року визначив, що строком до 21 травня 1993 р. Кабінет Міністрів має повноваження видавати декрети у сфері законодавчого регулювання з питань щодо відносин власності, підприємницької діяльності, соціального і культурного розвитку, державної митної, науково-технічної політики, кредитно-фінансової системи, оподаткування, державної політики оплати праці і ціноутворення. Також зазначалося, що ці декрети мають силу закону і можуть зупиняти дію конкретних законодавчих актів або вносити до них зміни і доповнення [2].

Вибори до Верховної Ради II-го скликання у березні 1994 року відбувалися за мажоритарною системою і мали демократичний характер. Це перші вибори на багатопартійній мажоритарній основі. Вибори відбулися 27 березня та 10 квітня 1994 року. Нагадаємо, що 27 липня 1994 року було ухвалено постійний Регламент Верховної Ради України. На думку Ющика О. І., від самого початку Регламент Верховної Ради України мав форму своєрідного «парламентського закону», що за юридичним статусом був вище за звичайну постанову Верховної Ради, але не був законом у конституційному значенні [1, с. 304].

Станом на початок 1995 року Верховна Рада України була правомочна приймати закони з будь-яких питань (за винятком тих, які вирішувалися виключно всеукраїнським референдумом)

Тривалий і конфліктний процес узгодження позицій між Президентом і Верховною Радою завершився 8 червня 1995 р. прийняттям Конституційного договору між Верховною Радою України і Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України [3].

З ухваленням нової Конституції 1996 року було остаточно визначено структуру, компетенцію парламенту та інших гілок влади, а відтак і форму державного правління[4].

Згодом у процесі державного будівництва почали виникати недопрацьовані моменти, що призвело до внесення змін до Основного Закону у грудні 2004 року, і одним із результатів стало розширення повноважень законодавчого органу державної влади.

Література

1. Ющик О. І. Теоретичні основи законодавчого процесу: монографія. К.: Парламентське видавництво, 2004. 519 с.
2. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. С. 429.
3. Закон України «Про тимчасове делегування Кабінету Міністрів України повноважень видавати декрети в сфері законодавчого регулювання» від 18 листопада 1992 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, N 2, ст. 6. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2796-12>.
4. Конституційний договір між Верховною Радою України і Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, N18, ст.133. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80>.
5. Максимець Б. Історія становлення інституту парламентаризму в Україні // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2009, Вип. 3. С. 202–208. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2009_3_26.

A. Kryshnal,

*Associate Professor of Social Sciences Department, Ph.D. in Pedagogics
Cherkasy Fire Safety Institute named after Chernobyl Heroes
of The National University of Civil Protection of Ukraine*

**THE NOTION AND BASIC PRINCIPLES OF THE SOCIAL PROTECTION
OF CHILDHOOD, MOTHERHOOD AND FAMILY IN THE CIVIL
PROTECTION SERVICE OF UKRAINE**

The effectiveness of social protection organization and provision at all stages of historical development of the society is considered to be an indicator of national orientation and a guarantor of social development. Ukraine is a social state, and the protective function of the state is one of the most important ones, while taking into consideration today's difficult conditions. A leading role of family in democratic society determines the relevance of the notion and basic principles of social protection of childhood, motherhood and family in the civil protection service of Ukraine research.

Problems of social protection of childhood, motherhood and family in Ukraine are highlighted in the works of A. Biriukov, V. Lavrukhin, O. Machulska, K. Melnyk, T. Pavliuk, O. Protsevsky, S. Sinchuk, N. Stakhovska, O. Tyshchenko, N. Cherednichenko, M. Chichkan, V. Shcherbyna, O. Yaroshenko and others. However, despite the significant scientific achievements devoted to the problem, a sufficient number of issues in this area, including legal regulation of childhood, motherhood and family social protection in the Civil Protection Service of Ukraine, needs further research.

Social rights are defined as a person's ability to live in appropriate social conditions. The Constitution of Ukraine provides the following social rights: the right to social protection, to sufficient standards of living, the right to health care protection, medical care, etc. The realization of these rights is directly proportional to the level of economic development of the country.

The notion of 'social protection' is interpreted as 'a multilevel system of economic, social and legal relations of social risks management in order to eliminate their undesirable consequences and to ensure proper standards of living' [1, p. 250]. The concept and functional content of social protection is quite extensive. The main purpose of social protection is 'to eliminate or mitigate possible social tensions in society, to equalize the social status of people, to develop health care, education and culture' [1, p. 247].

There is a number of laws and social protection governing regulations for such categories as children and families with children. Thus, Article 51 of the Constitution of Ukraine states that 'family, childhood, motherhood and fatherhood are protected by the state', and Article 46 says that citizens have the right to social protection, which includes the right to provide them in case of their full, partial or temporary disability, loss of breadwinner, unemployment due to circumstances beyond their control, as well as in old age and in other cases provided by law,... is guaranteed by compulsory state social insurance through insurance fees by citizens, enterprises, institutions and organizations, budget and other sources of social security' [2]. Common issues of childhood, motherhood and family in the civil protection service of Ukraine social protection are regulated by a number of Ukrainian and international legal instruments.

Article 32 of the Convention on the Rights of the Child [3] clearly outlines the child's right to economic exploitation protection and against any work that may endanger his or her health, impede his or her education or harm his or her physical, mental or psychological health.

In addition, Article 52 of the Constitution of Ukraine contains a paragraph that 'children are equal in their rights regardless their origin, as well as whether they are born in or out of wedlock. Any violence against a child and its exploitation is prosecuted. The maintenance and upbringing of orphans and children deprived of parental care is the responsibility of the state. The state encourages and supports charitable activities for children' [2].

States-Parties that have ratified the Convention on the Rights of the Child have promised to take measures to:

- a) reduce infant and child mortality;
- b) ensure the provision of necessary medical care and health care for all children with priority given to the development of primary health care;
- c) fight against diseases and malnutrition;
- d) provide mothers with appropriate health care services in prenatal and postpartum periods;

e) develop preventive measures for health care, guidance for parents and services for family planning [3].

Scholars' research on the principles of social protection in Ukraine often differs in their typology. The most common principles of social protection are humanism, justice, equality, systematics and complexity, adaptability, principles of social insurance and social security, a principle of social solidarity etc.

Thus, in the current conditions the social protection of childhood, motherhood and family in the civil protection service of Ukraine is clearly regulated by Ukrainian and international law, and, at the same time, this activity is complicated due to unstable economic situation in the country.

References

1. Pavliuk T. I., Demchenko O.P. Social protection – a component of social policy // Priazovsky Economic Bulletin. Zaporozhye: Classical Private University, 2019. Issue. 2 (13). P. 246–250. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/2_13_uk/42.pdf (in Ukrainian).
2. The Constitution of Ukraine // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. № 30. 141 p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (in Ukrainian).
3. Convention on the Rights of the Child 1989 // Legal Encyclopedia: [in 6 vols.] / Ed. count Yu.S. Shemshuchenko. Kyiv: Ukrainian encyclopedia named after MP Bazhana, 2001. T. 3: K-M. 792 p. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021/print (in Ukrainian).

*Т. М. Кришталь,
доктор економічних наук, професор,
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТВОРЕННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕЗЕРВІВ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ І ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Важливу роль у матеріальному забезпеченні заходів щодо запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій (НС) відіграє матеріальний резерв.

Матеріальний резерв – це заздалегідь створений запас будівельних і пально-мастильних матеріалів, лікарських засобів та виробів медичного призначення, продовольства, техніки, технічних засобів та інших матеріальних цінностей, призначених для запобігання і ліквідації наслідків НС, надання допомоги постраждалому населенню, проведення невідкладних відновлювальних робіт і заходів [1].

Створення матеріальних резервів є невід'ємною частиною комплексу державних заходів щодо запобігання НС, зниженню ризиків їх виникнення, а також зменшенню можливих негативних наслідків.

Відповідно до статті 98 Кодексу цивільного захисту України матеріальні резерви для запобігання і ліквідації наслідків НС створюються з метою їх використання у разі загрози або виникнення НС.

Матеріальні резерви для запобігання і ліквідації наслідків НС створюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту (оперативний матеріальний резерв), іншими центральними органами виконавчої влади (відомчий матеріальний резерв), місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування (регіональний та місцевий матеріальні резерви) та суб'єктами господарювання (об'єктовий матеріальний резерв) [2].

Механізм створення та використання матеріальних резервів для запобігання і ліквідації наслідків НС регламентовано Постановою КМУ від 30 вересня 2015 р. № 775.

Принципи формування запасів державного матеріального резерву визначено Законом України «Про державний матеріальний резерв». У складі державного резерву створюється незнижуваний запас матеріальних цінностей (постійно підтримуваний обсяг їх зберігання) для виконання першочергових робіт під час ліквідації наслідків НС [3]. Стратегічний резерв створює Кабінет Міністрів України.

Створення матеріальних резервів здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, коштів місцевих бюджетів та бюджету Автономної Республіки Крим, міст Києва та Севастополя, власних коштів підприємств, а також за рахунок гуманітарної допомоги, добровільних пожертвувань фізичних і юридичних осіб, благодійних організацій та об'єднань громадян, інших не заборонених законодавством джерел, зокрема [1]:

- оперативного – за рахунок коштів державного бюджету через ДСНС;
- відомчого – за рахунок коштів державного бюджету через відповідні центральні органи виконавчої влади;
- регіонального і місцевого – за рахунок коштів місцевих бюджетів та бюджету Автономної Республіки Крим, міст Києва та Севастополя;
- об'єктові – за рахунок власних коштів підприємств.

Створення матеріальних резервів передбачає придбання матеріальних цінностей згідно з попередньо розробленою, затвердженою, обґрунтованою номенклатурою центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання та їх зберігання, відповідно до встановлених норм і вимог.

Придбання матеріальних цінностей для створення матеріальних резервів планується завчасно із розробленням бюджетних запитів та паспортів бюджетних програм для вчасного фінансування видатків відповідно до Закону України «Про державний бюджет» на відповідний рік (для оперативного, відомчого, регіонального, місцевого резервів) і фінансових планів суб'єктів господарювання (для об'єктового резерву).

Створення матеріальних резервів можливо також за рахунок гуманітарної допомоги, добровільних пожертвувань фізичних і юридичних осіб, благодійних організацій та об'єднань громадян, інших не заборонених законодавством джерел за умови закладання до резерву матеріальних цінностей, що за якістю та специфікацією відповідають спланованим резервам.

Інформація про стан створених матеріальних резервів, обсяги їх накопичення центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування надається до ДСНС щоквартально.

Інформацію про стан накопичення матеріальних цінностей місцевих матеріальних резервів надається районними державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування та підприємствами в установлені терміни до органів виконавчої влади обласного рівня для узагальнення та відправлення такої інформації до ДСНС.

Таким чином, матеріальні резерви для запобігання і ліквідації наслідків НС техногенного і природного характеру – це заздалегідь створені запаси матеріальних цінностей, призначених для невідкладного їх залучення у необхідних обсягах у разі загрози або виникнення НС.

Література

1. Про затвердження Порядку створення та використання матеріальних резервів для запобігання і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій: Постанова КМУ від 30 вересня 2015 р. № 775 // Офіційний вісник України. 2015. № 80. Ст. 55.
2. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>.
3. Про державний матеріальний резерв: Закон України від 24.01.1997 № 51/97-ВР // Офіційний вісник України. 1997 р. № 8. Т. 1. Ст. 89.

*С. М. Тараненко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та права,
Черкаський державний технологічний університет*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТВОРЕННЯ ФІНАНСОВИХ ОРГАНІВ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ: ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ

Загальновідомо, що успішна країна складається з успішних сіл, селищ, міст де люди, задоволені власним добробутом, комфортним та змістовним життям. Це коли не десь далеко, а там, де ти живеш, тебе влаштовує рівень життя – гарні умови для роботи, навчання, лікування, відпочинку, всебічного розвитку. З позиції

сьогодення стало очевидним, що тільки сильна та спроможна громада з достатньою економічною активністю на власній території, з ініціативними, працьовитими людьми забезпечить гідний рівень життя населення, обере пріоритети розвитку і фінансуватиме освіту, медицину, охорону правопорядку, дороги та інші напрямки, які люди вважатимуть важливими. Це та територіальна громада села (селища, міста), яка може самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, ЖКГ. Тому не випадково створення на територіальному рівні сильних та дієвих фінансових органів, забезпечить можливість самостійно вирішувати локальні соціально-економічні проблеми громад. І це цілком закономірне та правильне рішення адже вони забезпечують належне виконання бюджетів у таких громадах. У той же час слід мати на увазі і таке, що передумовою для їх створення слугувало прийняття останнім часом в Україні ряду нормативно-правових актів щодо фінансової децентралізації та децентралізації влади загалом. Головним орієнтиром у цьому плані є Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» № 157-VIII від 05.02.2015 року який регулює фінансові відносини, що виникають у процесі добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст, а також їх добровільного приєднання до ОТГ [1].

Поряд з цим, треба відмітити й інші законодавчі акти. Наприклад, згідно з Законом України від 17 вересня 2020 року №907-IX [2] було внесено зміни до Бюджетного кодексу України, де однією із важливих змін, передбачених цим Законом було виключення положення про те, щоб сільські, селищні, міські голови забезпечували виконання функцій місцевого фінансового органу. Ці зміни були введені в дію з 1 січня 2021 року. А це означає, що на рівні органів місцевого самоврядування, у яких не створені фінансові органи, вони мають бути утворені як окремі виконавчі органи зі статусом юридичної особи публічного права. Крім того не слід забувати, що Бюджетним кодексом України визначено поняття фінансового органу як установи яка відповідно до законодавства України здійснює функції зі складання, виконання місцевих бюджетів, контролю за витрачанням коштів розпорядниками бюджетних коштів, а також інші функції, пов'язані з управлінням коштами місцевого бюджету.

Тобто на сьогоднішній день бюджетні установи це органи державної влади та місцевого самоврядування, а також організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного бюджету чи місцевого бюджету. В цьому плані непересічне значення має також Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. №280/97-ВР[3] у якому зазначено, що затвердження структури виконавчих органів ради, загальної чисельності апарату ради та її виконавчих органів відповідно до типових штатів, затверджених КМУ, є виключною компетенцією сільської, селищної, міської ради.

Тому, органи місцевого самоврядування мають право розробляти та затверджувати свої штати, враховуючи потреби, навантаження та можливості. Так сільська, селищна, міська рада у межах затверджених нею структури і штатів може створювати відділи, управління та інші виконавчі органи для здійснення повноважень, що належать до виконавчих органів відповідних рад (ч. 1 ст. 54 ЗУ №280/97-ВР [3]). Така структура може застосовуватися громадами, які мають розгалужену мережу головних розпорядників, розпорядників та отримувачів бюджетних коштів. Разом із тим структура фінансового органу формується таким чином, щоб була можливість забезпечувати якісне та ефективне виконання визначених законодавством повноважень, враховуючи навантаження на працівників.

Враховуючи зазначене, наводимо для прикладу структуру фінансового управління, до складу якої входять: начальник фінансового управління та його заступник; відділ бухгалтерського обліку та звітності, який охоплює такі посади: начальник відділу – головний бухгалтер, головний спеціаліст; відділ доходів, який охоплює такі посади: начальник відділу – головний спеціаліст та провідний спеціаліст; бюджетний відділ, який охоплює такі посади: начальник відділу – головний спеціаліст та провідний спеціаліст, а також сектор фінансів виробничої сфери, який охоплює такі посади: завідувач сектору – головний спеціаліст. Не можна не відмітити і таке, що створення фінансового органу відбувається у кілька етапів, які включають затвердження структури, штатної чисельності та положення про фінансовий орган, прийняття працівників на роботу, реєстрацію фінансового органу та інше. Вважаємо за необхідне наголосити, що будь-який орган місцевого самоврядування формує свою організаційну структуру апарату ради та виконавчих органів, виходячи із законодавчо визначених повноважень та враховуючи власні фінансові ресурси.

У розглядуваному контексті доцільно зазначити, що **за станом на 11.02.2021, як зазначає Департамент фінансів Черкаської ОДА, 66 місцевих фінансових органів були створені в об'єднаних територіальних громадах області як юридичні особи публічного права. З них 59 створені відповідно до ухвалених у вересні 2020 року змін до Бюджетного кодексу України.**

Література

1. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.91) (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 348-IX від 05.12.2019, ВВР, 2020, № 13, ст.69. № 562-IX від 16.04.2020).
2. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» від 17.09.2020 № 907-IX (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2010, №50–51, ст.572).
3. Закон України Про місцеве самоврядування в Україні (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24, ст.170) {Із змінами, внесеними згідно із Законом № 1684-IX від 15.07.2021.

К. М. Пасинчук,

Черкаський інститут пожежної безпеки

імені Героїв Чорнобиля

Національного університету цивільного захисту України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ

Реформування кримінально-процесуальної системи є одним із найбільш важливих етапів впровадження світових стандартів забезпечення прав людини і громадянина. Водночас однією з найбільш складних проблем залишається забезпечення прав учасників кримінального провадження на різних його стадіях, адже закон у низці випадків передбачає їх обмеження. Тому під час застосування запобіжних заходів неминуче постають питання щодо правильності, необхідності, відповідності їх обрання тощо.

Запобіжні заходи є важливим елементом забезпечення кримінального процесу, оскільки політика у вказаній сфері діяльності держави спрямована на гуманізацію в сфері їх обрання та застосування. Із набранням чинності кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1] система таких заходів зазнала істотних змін. Зокрема, з'явився відносно новий запобіжний захід – домашній арешт.

Домашній арешт у системі запобіжних заходів розглядався у працях таких вітчизняних та зарубіжних учених, як: К. С. Абдирахманов, К. Т. Балтабаєв, А. Ф. Безрукава, А. П. Бельмаз, О. В. Білоус, Л. В. Гаврилюк, С. В. Колоскова, В. Г. Крайнюк, І. Є. Криницький, О. П. Кучинська, П. І. Люблінський, Є. І. Макаренко, Р. М. Муртазін, В. В. Мухін, Ю. Г. Овчинніков, Т. А. Савчук, Є. В. Салтиков, В. А. Светочев, Р. В. Слободян, Н. В. Ткачова, І. Я. Фойніцький, О. І. Цоколова, І. В. Чурікова, Р. З. Шамсутдінова та ін.

Утім, у роботах зазначених науковців не досліджувалися окремі аспекти процедури обрання та застосування даного запобіжного заходу (визначення підстав та умов обрання домашнього арешту, застосування електронних засобів контролю), питання зміни та скасування домашнього арешту, його обрання стосовно окремих категорій осіб.

Всі люди в Україні живуть в сфері гарантії конституційного права на свободу та особисту недоторканність, що означає, що ніхто не може порушувати відповідні права людини, за виключенням чітко передбачених законом випадків. Зазначені права відображаються в ст. 29 Конституції України, в якій зазначається, що «кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність» [2].

Наведене вище конституційне право відповідає ст. 1 Загальної декларації прав людини, в якій зазначено, що «всі люди народжуються вільними та рівними в своєму достоїнстві та правах», а в ст. 13 даної Декларації зазначено, що «кожна людина має право вільно пересуватися та обирати собі місце проживання в межах кожної країни» [3].

На сьогоднішній день, згідно зі ст. 176 КПК України, система запобіжних заходів включає такі запобіжні заходи: «1) особисте зобов'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою. Тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи, яке застосовується з підстав та в порядку, визначеному цим Кодексом» [1].

В словнику з прав людини поняття «домашній арешт» (house-arrest) тлумачиться як «обмеження на свободу пересування, котре означає, що (за виключенням випадків, коли це дозволено офіційно) особа, котра знаходиться під домашнім арештом, не може залишити дім (або місто, якщо ця особа дала підписку про невиїзд)» [4]. В даному словнику під поняттям «свобода пересування» (freedom of movement) розуміється «право громадян вільно пересуватися всередині країни, змінювати місце проживання або роботи і виїжджати за кордон» [4].

За Ю. Д. Москалюк, під домашнім арештом розуміється запобіжний захід, що полягає в накладанні встановлених рішенням суду обмежень на свободу та низку інших прав підозрюваного (обвинуваченого) без тримання його під вартою та без повної ізоляції від суспільства за наявності підстав та в порядку, що встановлюється КПК України, із урахуванням віку, стану здоров'я, сімейного стану та інших обставин [5, с. 68–69].

З урахуванням зазначеного вище, та дотримуючись позиції визначати поняття з ознак, які воно вміщує, під домашнім арештом слід розуміти запобіжний захід, котрий обирається за рішенням слідчого судді або суду, в залежності від стадії кримінального провадження, у відношенні підозрюваного або обвинуваченого, якому інкримінується вчинення злочину, за вчинення якого КК України передбачено покарання у виді позбавлення волі, з суттєвим обмеженням особистої свободи особи шляхом заборони їй залишати житло цілодобово або у певний період доби, з одночасним покладенням на неї ряду необхідних, індивідуально визначених додаткових обов'язків.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України»: чинне законодавство з 19 листопада 2012 року: (офіц. текст). К.: А. В. Паливода, 2012. 382 с.).
2. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради. 1996 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96> - вр.
3. Загальна декларація прав людини / [Електронний ресурс]. URL: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
4. Словарь по правам человека / [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <http://www.biometrica.tomsk.ru/ftp/dict/encyclo/5/housarre.htm> (поняття «домашній арешт») та URL: <http://www.biometrica.tomsk.ru/ftp/dict/encyclo/17/fmove.htm> (поняття «свобода пересування»).
5. Москалюк Ю. Д. Домашній арешт і тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження в Україні [Текст]: Дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Ірпінь, 2015. 200 с.

В. С. Чубань,
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління у сфері цивільного захисту,
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

В. В. Брус,
*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 081 Право,
Черкаський державний технологічний університет*

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИЇЗДУ ЗА МЕЖІ УКРАЇНИ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, ЯКА НЕ ДОСЯГЛА ШІСТНАДЦЯТИ РОКІВ

Згідно частини третьої статті 313 Цивільного кодексу України: «фізична особа, яка не досягла шістнадцяти років, має право на виїзд за межі України лише за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальників та в їхньому супроводі або в супроводі осіб, які уповноважені ними, крім випадків, передбачених законом».

Ця норма, мабуть, базується на відомій аксіомі, проголошеній в Декларації прав дитини 1959 року, про те, що дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, а також є логічним продовженням основоположного обов'язку батьків піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток (частина друга статті 150 Сімейного кодексу України).

Сьогодні передбачає, що виїзд дитини за межі України у супроводі одного з батьків потребує надання заяви про відповідну згоду другого з батьків, справжність підпису на якій нотаріально засвідчується.

Звичайно, коли погляди у батьків щодо виїзду дитини за кордон збігаються, обговорюване правило працює нормально. Але якщо з відповідного питання думки батьків є різними (найчастіше це трапляється після припинення шлюбу та проживання одним з батьків окремо), інтереси дитини опиняються під загрозою. Коли один із батьків безпідставно не надає згоди на виїзд дитини за кордон у супроводі другого з батьків, найбільше уражаються інтереси дітей до 16 років, які беруть участь у міжнародних конкурсах, олімпіадах, змаганнях, творчих конкурсах, тощо, потребують лікування за кордоном або змушені через раптові обставини на невеликий термін невідкладно здійснити поїздку за межі України. Також, може виникнути проблема, коли один із батьків погоджується надати згоду, але внаслідок перебування у відповідний момент на значній відстані, зокрема за межами України чи на тимчасово окупованій території, або з інших причин не має можливості оперативно оформити та передати другому з батьків заяву про згоду на виїзд дитини за кордон.

Бувають ситуації, коли один із батьків повністю припиняє спілкування з дитиною та із другим з батьків, не бере жодним чином участі у вихованні дитини, не переймається її подальшою долею, не сплачує аліменти, не повідомляє нове місце свого проживання, внаслідок чого відсутня об'єктивна можливість не лише отримати відповідну згоду, а навіть звернутися до нього з проханням про її отримання.

Врешті-решт, найбільш ганебні та цинічні випадки зневажання прав дитини трапляються, коли один із батьків не просто не бере жодної участі у вихованні та утриманні дитини, а й ставить умовою оформлення ним згоди на виїзд дитини за кордон надання йому другим з батьків відповідної грошової компенсації.

Тому оформлення згоди батьків виключно через нотаріальне засвідчення справжності підпису на відповідній заяві потребує зусиль, коштів та часу. В сучасних умовах для мінімізації незручностей та пришвидшення відповідних процесів цілком обґрунтованим є забезпечення можливості надання такої згоди в електронній формі з використанням електронного підпису.

Проектом Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вирішення батьками питань тимчасового виїзду дітей за межі України» [1] пропонується запровадити можливість кожного із батьків надавати згоду на тимчасовий виїзд за межі України дитини, яка не досягла шістнадцяти років, в супроводі другого з батьків шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру актів цивільного стану громадян через Єдиний державний веб-портал електронних послуг. Також положення законопроекту передбачають можливість внесення відомостей про надання відповідної згоди до Державного реєстру актів цивільного стану громадян нотаріусом на підставі нотаріально посвідченої письмової згоди.

Поряд з цим, задля досягнення балансу інтересів дитини та кожного з батьків незалежно від певних життєвих обставин положеннями законопроекту запроваджується можливість посвідчувати відповідну згоду осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, начальниками таких установ та слідчих ізоляторів. Передбачено можливість надання такої згоди на значний проміжок часу, однак не більше трьох років. Крім того, проектом Закону визначається чіткий перелік підстав, коли тимчасовий виїзд за межі України дитини, яка не досягла 16-річного віку, у супроводі одного з батьків дозволяється без згоди другого з батьків.

У порядку підвищення рівня юридичної техніки закону з нього вилучено правила, які мають інструментальний характер та є більш доречними для підзаконного акта, наприклад, щодо документа, яким підтверджується наявність заборгованості зі сплати аліментів.

Тому вважаємо, що прийняття законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вирішення батьками питань тимчасового виїзду дітей за межі України» позитивно вплине на забезпечення захисту прав та інтересів

громадян України і держави. Запровадження можливості надання одним із батьків згоди на виїзд дитини за межі України у супроводі другого з батьків шляхом внесення відомостей про таку згоду до Державного реєстру актів цивільного стану громадян позитивно вплине на можливість тимчасового виїзду дітей у супроводі одного з батьків за кордон та гарантуватиме реалізацію прав дітей на свободу пересування, належні умови для їх фізичного та духовного розвитку.

Література

1. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вирішення батьками питань тимчасового виїзду дітей за межі України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72949 (дата звернення 23.10.21).

*Д. В. Дика,
студентка 2-го курсу, спеціальність 081 Право,
Черкаський державний технологічний університет*

ПРАВО НА ЕВТАНАЗІЮ ЯК ПРОЯВ СВОБОДИ ЛЮДИНИ

Термін «евтаназія» походить від двох грецьких коренів – «eu» (чудово) і «thanatos» (смерть), що саме по собі є несумісними поняттями (чудова смерть). Термін «евтаназія» вперше був використаний англійським філософом Ф. Беконем для позначення легкої безболісної смерті [1]. В Україні питання щодо евтаназії є дискусійним, оскільки Україна обрала шлях демократичної, правової та соціальної держави. Конституція України 1996 року передбачає декілька основних прав і свобод людини, серед яких найважливішим є право на життя (ст. 27). Згідно цієї статті кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [2]. Це право є головним соціальним благом, що формує собою існування людини як такої.

Нині у світі є країни у яких можлива евтаназія як полегшення від страждань, спричинених внаслідок невиліковних хвороб. Так, Нідерланди стали першою країною у світі, яка у 1984 році офіційно узаконила право на евтаназію для тяжкохворих людей. Наступними до даної практики приєдналися Бельгія та Люксембург. Наприклад, у Люксембурзі пацієнт, який бажає здійснити евтаназію повинен отримати згоду двох лікарів. Таке правило діє для того, аби хворий був впевнений, що його рішення було добровільним, а не помилковим. У 1999 році Албанія дозволила пасивну евтаназію для хворих, що знаходяться в комі при згоді трьох родичів. Але католицька церква, яка має значний вплив в Албанії, досі веде пропаганду заборони евтаназії. У Фінляндії та Швеції пасивна

евтаназія не вважається протизаконною, проте підставою для її застосування є вільне волевиявлення пацієнта, проте аналогічні прохання навіть від найближчих родичів вважаються юридично недійсними. Також у трьох штатах США (Орегон, Вашингтон, Вермонт) дозволена активна евтаназія, яка відновиться до форми «самогубство з допомогою лікаря», тобто пацієнт сам здійснює ін'єкцію, що призводить до смерті [3].

Станом на 2021 рік, евтаназію в певній формі офіційно дозволено лише в кількох країнах: Бельгії, Люксембурзі, Нідерландах, Португалії, Швейцарії, Німеччині, Канаді, Колумбії, частині Австралії, деяких штатах США. Парламент Іспанії 17 грудня 2020 року також проголосував за легалізацію евтаназії, і нині законопроект переданий на розгляд до Сенату Іспанії з подальшим внесенням змін до нього. У Бельгії право на евтаназію, або припинення життя за допомогою лікаря, мають навіть неповнолітні. Таким чином, право на припинення страждань за допомогою смертоносного препарату отримали також невеличково хворі діти меншого віку. Щоправда, лише за умови, що вони зробили цей вибір «усвідомлено» та були ментально у стані ухвалювати таке рішення. Цей стан повинен підтвердити психіатр або психолог. Тож, на психічно хворих дітей або немовлят евтаназія, як і раніше, не поширюється. Бельгія стала другою після Нідерландів, де дозволено евтаназію дітей з підстав милосердя, та першою, де скасовано вікові обмеження. Евтаназія для дорослих легалізована у Бельгії з 2002 року. Тож для здійснення евтаназії необхідне дотримання 3-х умов: 1) евтаназія повинна бути добровільною; 2) тільки лікар може надавати допомогу або здійснювати евтаназію; 3) з медичної точки зору стан пацієнта повинен бути критичним.

У будь-якому випадку при прийнятті рішення щодо евтаназії має враховуватись свобода людини [3]. Свобода – це здатність людини вільно обирати цілі, завдання, бажання, також це можливість вибору розвитку подій. В нашій державі будь-яка форма евтаназії заборонена згідно зі ст. 52 Основ законодавства про охорону здоров'я України [4]. Медичні працівники зобов'язані надавати медичну допомогу у повному обсязі пацієнту, який знаходиться у невідкладному стані. Активні заходи щодо підтримання життя пацієнта припиняються у разі, якщо стан людини визначається як незворотна смерть. Так, розмірковуючи про право на життя, слід зазначити, що відповідно до ст. 2 Європейської Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод це право є абсолютним і суто з юридичної точки зору, будучи закріпленим у нормативно-правових актах, передбачає право на прийняття будь-яких рішень, що стосуються розпорядження власним тілом. Зокрема, але не виключно, сюди можна зарахувати і змогу реалізувати своє право на гідну смерть. Безперечно, законодавством закріплюється низка вимог, які мають бути дотримані з метою реалізації права на евтаназію. Перш за все, йдеться про кілька медичних аспектів, які безпосередньо стосуються стану здоров'я хворого. На друге місце можна поставити юридичні тонкощі, пов'язані з правоздатністю та дієздатністю особи, яка клопоче про надання дозволу на евтаназію [5].

Ще більше занепокоєння викликає небезпека можливих зловживань у цій сфері. Поки не прийнято окремого закону про евтаназію, правоохоронці стверджують, що її здійснення підпадає під дію статей Кримінального кодексу про умисне вбивство. Юристам поки що й справді важко розмежовувати поняття самогубства, вбивства та евтаназії, адже безпосередньою причиною смерті людини у випадку застосування активної евтаназії буде вже не хвороба, а отруєння на фоні невиліковної хвороби. Одностайно проти практики евтаназії висловлюються представники основних християнських конфесій України. Священнослужителі вважають, що так звана «легка смерть» – це лише один з різновидів вбивства чи самогубства. І головною проблемою є не скільки страждання від хвороби, а те, що через економічні труднощі таких хворих часто залишають наодинці зі смертю [5].

У міжнародному праві протягом останніх років питання про евтаназію залишається досить актуальним, перш за все, внаслідок посилення інтересу до нього у правовій доктрині та практиці деяких держав. В міжнародному регулюванні прав людини, джерелом юридичної моделі поведінки є національне законодавство. Сьогодні цей факт визнають усі міжнародні органи по захисту прав людини, і тому для більш повного аналізу необхідно також звернутися до національного законодавства окремих держав. У Швеції і Фінляндії, Швейцарії пасивна евтаназія шляхом «припинення безкорисної підтримки життя» не вважається протизаконною. Однак основою для прийняття лікарем рішення про припинення лікування є вільне і свідоме волевиявлення пацієнта. Варто зазначити, що законодавство цієї країни забороняє родичам пацієнта, який перебуває в несвідомому стані, про прохання припинити лікування хворого [6, с. 142]. В наведених вище державах легалізована процедура евтаназії, у більшості державах вона заборонена. Кримінальним кодексом Італії, Грузії, Узбекистану, Норвегії, Угорщини передбачена кримінальна відповідальність за здійснення евтаназії. Наприклад, у законодавстві Норвегії є певна стаття, яка передбачає покарання за виготовлення препаратів, що призвели до вбивства. В інших країнах світу евтаназія знаходиться взагалі поза межами правової легалізації [7, с. 26].

На наш погляд, легалізація евтаназії в нашій країні може стати помилковим рішенням, оскільки виникне низка проблем, а саме: 1) проблема правильності встановлення діагнозу і прогнозу подальшого розвитку захворювання; 2) проблема одержання згоди пацієнта, що знаходиться в коматозному стані; 3) проблема встановлення і доведення добровільності відходу з життя; 4) медико-етичні проблеми.

Література

1. Проблема легалізації евтаназії як законодавчого закріплення права пацієнта на гідну смерть [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/02_034_01.pdf.
2. Конституція України 1996 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Евтаназія за кримінальним законодавством України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/>.
4. Парламент Бельгії дозволив евтаназію без вікових обмежень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/>.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція від 04 листопада 1950 року // Офіційний вісник України. 1998. № 32.
6. Зеленюх О. В. Евтаназія: право людини на смерть у національному та міжнародному законодавстві // Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез ІХ Всеукр. науково-практич. конференції, 30 трав. 2020 р., Львів. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. С. 141–142.
7. Анікіна Г. В. Перспективи легалізації евтаназії в Україні // Форум права. 2009. № 3. С. 25–34.

*В. О. Прилуцька,
студентка 2 курсу, спеціальність 081 Право,
Черкаський державний технологічний університет*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Штучний інтелект – це здатність механічної системи отримувати, обробляти та використовувати отримані знання та вміння. Метою створення таких систем була допомога людині в виконанні певних завдань, полегшити її або навіть замінити. Штучний інтелект використовується в різних сферах життя. Прикладом використання його в правовій сфері є суд. В Україні зараз дуже велика завантаженість судів, і люди фізично не встигають виконувати всю роботу. У травні 2018 року в деяких містах та провінціях Китаю розпочалось тестування Системи 206. Це допоміжна технологія на базі штучного інтелекту. «Система 206 – це «розумний» помічник зі штучним інтелектом для кримінальних справ. Він може допомогти судді знайти потрібні факти та докази, підтвердити їхню справжність, захистити право на апеляцію, аби вирок був максимально чесним та неупередженим», – вказує Го Вейцин – президент Шанхайського народного суду № 2.

16 лютого 2017 року Європарламентом було ухвалено Резолюцію «Норми цивільного права про робототехніку». Вона складається більш ніж із сотні пунктів, в яких висвітлено різні проблеми робототехніки та штучного інтелекту. пропонується впровадження загальноєвропейської системи реєстрації штучного інтелекту. Тобто роботам варто присвоювати реєстраційний номер, який буде занесено до спеціального реєстру, і тоді з'явиться можливість знаходити детальну інформацію про виробника та власника. Така система могла б застосовуватись для окремих категорій роботів, а саме для найбільш просунутих моделей. Також в документі вказано, що метою розвитку робототехніки має бути не заміна людських можливостей, а їх доповнення [1, с. 7–8].

Провідні європейські країни готові визнати штучний інтелект автором твору. Можна виокремити кілька категорій творів, створених за участі комп'ютерних технологій:

1. Роботи виконані штучним інтелектом, а потім оброблені людиною. В цій ситуації автором твору визнають фізичну особу, завдяки праці якої був отриманий кінцевий результат.

2. Роботи створені без участі людини. Більшість країн не визнають штучний інтелект як автора твору.

На сьогодні Україна значно відстає у цій сфері від розвинутих країн. Розробка штучного інтелекту та середовища для його існування перебуває на початковій стадії. Не варто забувати й про обережність. Вчені вже зараз попереджають про те, що безконтрольний розвиток робототехніки може становити велику загрозу. За словами асистента кафедри інтелектуальної власності юридичного факультету КНУ ім. Т. Шевченка, наукового співробітника НДІ ІВ НАПрН України К. Зерова, в судову систему вже можна почати запроваджувати штучний інтелект, але дуже важливо враховувати всі наслідки: «Очевидно, що співпрацювати з штучним інтелектом, який матиме потужність, швидкодію та обсяг пам'яті, що значно перевищують можливості людини, та, за цього, залишатиметься абсолютно бездушним створінням – буде дуже важкою справою. Якщо додати, що штучний інтелект раптом може собі уявити, ніби цілком можливо обійтися без людини, то це може стати початком завершення існування як певного окремого суспільства, так і людської цивілізації у цілому».

10 червня 2021 року відбулося засідання XI Міжнародної конференції під назвою «Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні», яка була організована Інститутом проблем штучного інтелекту. Директор Інституту проблем штучного інтелекту МОН і НАН України Анатолій Шевченко виступив із презентацією проєкту «Національна стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні 2021–2030». В розділі 6 цього проєкту, який має назву «Система управління та регулювання штучного інтелекту в Україні», вказано, що законодавство України слід модернізувати для впровадження та розвитку штучного інтелекту, необхідно прийняти окремий закон «Про штучний інтелект», а також відповідні підзаконні акти та інструкції.

Система управління та регулювання штучного інтелекту в Україні повинна забезпечувати дотримання базових етичних норм та принципів:

- пріоритет добробуту людини (мета забезпечення добробуту людини повинна переважати над іншими цілями розробки та застосування систем ШІ);
- заборона на заподіяння шкоди за ініціативою систем ШІ (за загальним правилом слід обмежувати розробку та застосування системи ШІ, здатних за своєю ініціативою цілеспрямовано заподіювати будь-яку шкоду людині);
- підконтрольність людині (тою мірою, якою це можливо з урахуванням необхідного ступеня автономності систем ШІ);

- проєктована відповідність законам (застосування систем ШІ не повинно свідомо для розробника призводити до порушення правових норм);
- недопущення прихованої маніпуляції поведінкою людини;
- проєктована безпека (при розробці систем ШІ повинен забезпечуватися достатній рівень особистої та громадської безпеки). [2, с. 17–18]

Якщо ми можемо говорити про штучний інтелект як про суб'єкт права, то не потрібно забувати й про покарання. Науковці вважають, що до штучного інтелекту слід застосовувати такі ж види відповідальності як і до фізичних осіб, але пристосовані до його особливостей. Максимальна відповідальність може проявлятися в юридичній смерті штучного інтелекту. У разі притягнення до юридичної відповідальності, завданням штучного інтелекту буде виправлення своїх дій і поведінки та демонстрація цього. Ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу України адаптовано до питань відповідальності штучного інтелекту: «Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами» [3].

Література

1. Европарламент 2014–2019. Нормы гражданского права по робототехнике // Резолюция Европарламента от 16 февраля 2017 года. С. 7–8.
2. Національна стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні 2021–2030 // Міністерство освіти і науки України Національна академія наук України, Інститут проблем штучного інтелекту; Система управління та регулювання штучного інтелекту в Україні, С. 17–18.
3. Кримінальний кодекс України, Закон від 05.04.2001 № 2341-ІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131, ч. 2 ст. 50.

*А. І. Лисенко,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та права,
Черкаський державний технологічний університет*

*А. В. Іванченко,
студент гр. ПР-16, спеціальність 081 Право,
Черкаський державний технологічний університет*

ПРАВО КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ

В історії держави і права України серед її яскравих історичних періодів є й козацький час – час національної самобутності, який займає вагомe місце в українському державотворенні та правотворенні.

Основна причина виникнення козацтва полягала в соціально-політичних умовах, які склалися на українських землях у другій половині XV–XVI ст. Польща

і Литва все більше обмежували українські землі, намагалися ліквідувати їхню автономність. Почалися релігійні утиски, погіршувалося становище українського населення. Саме ці причини зумовили появу козацтва.

Слово «козак» має тюркське походження. Так називали вільних та хоробрих людей, які нікому не підкорялися й ні від кого не залежали. В Україні перші козаки з'явилися в останній чверті XV століття. Як правило, козаками ставали селяни-втікачі, кількість яких збільшувалася у міру розповсюдження і зміцнення кріпацтва. Проте серед козаків можна було зустріти представників усіх станів і верств населення.

Козакам були притаманні такі риси як мужність, відвага, вірність, честь, добра слава, боротьба проти ворогів, оборона батьківщини; специфічне ставлення до жінки, релігійність тощо. Козаки самоусвідомлювали себе особисто вільними людьми, спосіб життя яких визначали воєнне ремесло і належність до військової спільноти.

Яскравою сторінкою козацького правотворення було козацьке звичаєве право. Сучасні вітчизняні дослідники унормовують суть даного поняття як сукупність правових звичаїв, які діяли на території Запорозьких Вольностей в XVI–XVIII ст., мали нормативний характер, обумовлювались конкретно-історичними умовами існування козацького суспільства, допускались або санкціонувались верховою державною владою, а в окремих випадках навіть суперечили чинному законодавству [1, с. 150]. Козацьке звичаєве право формувалось протягом двох періодів. Характерною ознакою першого періоду був його військовий, публічний характер. З середини XVIII ст. правові норми стають знаряддям панування козацької верхівки. В цей же час набувають поширення норми приватного права. Особливістю права Козацької держави було формування права колективної власності.

Козацьке право мало власну матеріальну основу, зумовлену суспільно-політичними моментами попередніх історичних періодів та власною традицією. Мова йде, насамперед, про специфічні суспільно-економічні відносини, які склались в Запорозькій Січі. Його юридичними джерелами стали трансформовані норми давньоруського права, пристосовані до конкретно-історичних умов, норми звичаєвого права українського народу, а також різноманітні запозичення з правових норм і традицій сусідніх народів [1, с. 150]. Відмінною рисою функціонування козацького звичаєвого права стало так зване «усне» право. Це зумовлювалось рядом чинників. Насамперед, поясненням існування права в усній формі став спосіб життя козаків, які левову частку часу проводили у військових походах, тому не переймались розробленням писаних нормативно-правових документів. Також цьому сприяло й саме ставлення козацтва до поняття «свобода». Вони не бажали, щоб їх життєдіяльність була обумовлена писаними актами, так як це могло обмежувати їх «вільність».

В Козацькій державі функціонувало й цивільне право з його суб'єктами та об'єктами. Важливе місце займало право власності на землі. Унормовувалось і зобов'язальне право у формі договорів купівлі-продажу, міни, дарування, постачання, підряду, позики, особистого найму. Активно діяли норми кримінального права. Була розроблена чітка класифікація злочинів, серед яких можемо виокремити військові та службові злочини, злочини проти особи, власності, моралі, релігії, порядку управління й суду. Види покарань за злочини були регламентовані як судовими органами, так і звичаєвим правом, тобто за «законами предків», які передавались з покоління до покоління. Серед найбільш поширених покарань була смертна кара (як проста, так і кваліфікована), тілесні, майнові та ганебні покарання. Також потрібно виокремити як покарання вигнання з Січі та позбавлення волі. Набув практичної реалізації й козацький судовий процес. Як і при обранні старшини, в судах і в питаннях визначення винуватості чи злочинності, виду злочину й покарання, а також його міри та способу виконання, запорожці керувалися не писаними законами, а стародавніми військовими звичаями, словесним правом і здоровим глуздом.

Записи судових справ, які дійшли до нас, свідчать, що в запорожців визнавалося право першої позички, право договору між товаришами, право давності володіння. Визнавався звичай умовляння злочинців облишити негідні справи та жити чесно. Практикувалося попереднє поміщення злочинців у військову в'язницю чи пушкарню, та суворий суд або тортури. Була й порука всього війська та духовних осіб за злочинців, особливо, якщо останні проявили себе з доброго боку чи були потрібні товариству.

Загалом козацьке право запорожців як історичний тип українського звичаєвого права є наслідком еволюції історично сформованих правил поведінки в природно-правову систему Запорозжя. Еволюціоноване з давніх правових норм козацьке право як історичний тип українського звичаєвого права зайняло важливу нішу в українському національному правотворенні й стало вагомим передумовою відродження Української національної держави в XVII столітті [2, с. 53].

Література

1. Серета А. М. Історія держави і права України: навч. посіб. Запоріжжя: ФОП Зеленкевич Л.П., Суми: Університетська книга, 2010. Ч.1. 332 с.
2. Щербатюк В. М., Сокур Ю. В., Орищенко Ю. В. Козацьке право Запорозької Січі в контексті українського правотворення // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2020. № 1 (114). С. 53–61.

Ю. Ю. Ілляшенко,
*кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та права,
Черкаський державний технологічний університет*

І. О. Гончар,
*студентка гр. І-15, спеціальність 032 Історія та археологія,
Черкаський державний технологічний університет*

ЗВИЧАЄВЕ ПРАВО ЯК ПІДґРУНТЯ ДО СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ПРАВОВІДНОСИН НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Звичаєве право є надзвичайно складною та багатогранною системою регулювання правовідносин, що протягом століть формувалася в результаті укорінення звичаїв і традицій українського етносу. Шлях розвитку права на теренах України був складним та тривалим. Завдяки трансформації певних суспільних традицій та поступовому перетворенню їх на закони зародилося руське право, більш відоме як звичаєве. Саме воно стало надійним підґрунтям для становлення правничої системи.

Серед перших дослідників, що вивчали тему звичаєвого права України, були М. Грушевський, А. Кримський, М. Василенко. З їхніх праць отримуємо відомості про організацію звичаєвого права, його походження та діапазон дії законів, заснованих на звичаї. Науковий доробок О. Левицького, голови ВУАН (нині Національна Академія Наук України), включає більше 200 наукових праць з правознавства та історії України XVI–XIX ст., тематика яких охоплює родинне, звичаєве право, побут, сімейні відносини, правове становище жінки в Україні XVI–XVII ст., історію української церкви, селянства та судочинства. Н. Атаманова, М. Бедрій, І. Бойко, І. Грозовський, В. Горобець, А. Гурбик акцентують увагу на вивченні теми козацького права.

Свої початки звичаєве право бере ще від доби скіфів, для яких воно становило основу правових відносин, втілюючи традиційні норми суспільного життя, санкціоновані силою держави. Скіфи не були прихильниками чужих традицій, а тому використовували лише власні норми у правовій системі, важливою частиною якої була релігія. Можемо з упевненістю стверджувати, що спадкоємицею скіфської держави, зокрема й у площині правовідносин, стала Київська Русь, правнича сфера якої століттями базувалася на засадах звичаєвого права. Деякі вчені вважають, що формування звичаєвого права в Давньоруській державі відбувалося внаслідок скандинавського, візантійського та німецького впливів.

Найбільшим вагомим збірником юридичних норм, в основу якого покладено принципи давньоруського звичаєвого права, є «Руська Правда», що мала декілька відомих доповнень, таких як «Правда Ярославичів» та «Устав Володимира Мономаха». Вперше ця збірка законів з'явилася у 1016 р. і містила 18 статей, її появу пов'язують з діяльністю Ярослава Мудрого. Зі змісту першої статті – «Коли уб'є муж мужа, то помститися має брат убитого, чи батько або син, або брат старшого сина, або інші брати» – можна зробити висновок, що певні закони базувалися на принципі кровної помсти. Оскільки її повсюдне застосування невідворотно викликало значні суспільні проблеми, коло кровних родичів законодавчо обмежилось найближчою ріднею (брат, син).

1072 р. видано збірник законів, відомий під назвою «Правда Ярославичів», за іншою версією – «Устав Ярославичів». Він увійшов до короткої редакції «Руської правди», репрезентуючи статті 19–41 (сукупно коротка «Руська правда» містить 43 статті). «Устав Володимира Мономаха» (1113 р.), в свою чергу, увійшов до розширеної редакції «Руської правди», що містила вже 121 статтю.

Поступовий перехід до християнства зумовив певні зміни й у правничій сфері Київської Русі: майже всі злочини мали покарання у вигляді виплати вир (грошове покарання), у той час як кровна помста була суворо заборонена. Нажаль, оригінальний варіант «Руської правди» не дійшов до нашого часу, але частини цього документу збереглися у багатьох рукописних збірках та літописах києворуської епохи.

Приклади звичаєвого права містилися не лише в «Руській правді», а й у русько-візантійських договорах 911, 944, 973 рр., вони регулювали торговельні відносини та визначали права руських купців у Візантії. У цих договорах зафіксовано норми кримінального та цивільного права: наприклад, статті, що регламентували питання успадкування майна русичів, які перебували на службі у Візантії, саме руськими нащадками; визначали відповідальність за крадіжку, тілесні пошкодження, розбій, пограбування тощо. Деякі з цих статей пізніше знайшли своє відображення у згадуваній раніше «Руській правді».

Звичаєве право не припинило свого існування із завершенням києворуської епохи. Його яскраві прояви зустрічаються також у добу козацтва. Вільні від феодалних повинностей козаки були насамперед воїнами, тому будували свою правову систему на основі певних норм військового права. З метою підтримування дисципліни у Війську Запорозькому було прийнято ряд суворих покарань за порушення законів. Як найбільший злочин кваліфікували вбивство козака козаком. У якості покарання за цей злочин винуватця ховали живцем разом із жертвою, адже вважалось, що під землею покійник зможе вічно мститися своєму кривдникові. Крадіжка, порушення дисципліни, дезертирство часто каралось так званим «ганебним стовпом»: злочинця приковували до стовпа і били киями, що, як правило, закінчувалось смертю. Смертна кара була досить

поширеною формою покарання і мала багато різновидів: від обезголовлювання до підвішування ребром за гак; страту зазвичай здійснював інший засуджений – кат. Ці покарання вершили привселюдно задля залякування потенційних злочинців та запобігання злочинам у майбутньому.

Найвищим органом влади в Запорозькій Січі була козацька рада: вона ухвалювала закони, приймала рішення з найважливіших питань внутрішньої та зовнішньої політики, контролювала діяльність урядовців. Раду могли скликати гетьман, митрополит, а у військовий час – просте козацтво і навіть сторонні особи. Саме цей факт є яскравим підтвердженням того, що Запорозька Січ була демократичним державним утворенням. Якщо ж говорити про правову систему, то переважна кількість законів побутувала в усній формі, хоча відомі й декілька писемних збірок, серед них «Права за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.), «Екстракт малоросійських прав» (1767), «Суд і Розправа» (1750 р.).

Підсумовуючи сказане вище, доходимо висновку, що звичаєве право з моменту зародження й протягом усього часу існування значною мірою впливало на процес становлення системи правовідносин в українських землях. Правові звичаї з давніх часів допомагали врегульовувати суспільні відносини та утримувати певний лад у державі. Розвиваючись від найбільш жорстоких та доволі незвичайних форм (наприклад, насаджування на гострий кіл), зазнаючи суттєвих змін і трансформацій, вони, врешті, перетворилися на стабільну основу для розбудови формальної правової системи.

Література

1. Гуржій О. І. Козацьке звичаєве право в Україні 16–18 ст. // Енциклопедія історії України. Т. 4: Ка-Ком / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2007. 528 с. URL :http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Kozacke_zvychaeve_pravo (дата звернення: 21.11.2021).
2. Джерела та характерні риси права Русі // Studies. In.Ua : веб-сайт. URL : <http://studies.in.ua> (дата звернення: 20.11.2021).
3. Котляр М. Ф. Закон Руський // *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Київ: Наукова думка, 2005. Т. 3. 672 с. URL : http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Zakon_ruskiy (дата звернення : 21.11.2021).
4. Правда руська. Ізборник : веб-сайт. URL : <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm> (дата звернення : 19.11.2021).
5. Сироткин В.М. Україна, держава: звичаєве право // Енциклопедія історії України: Україна – Українці. Кн. 1 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Київ: Наукова Думка, 2018. 608 с. URL :http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=1.13 (дата звернення : 21.11.2021).

*Ю. Ю. Ілляшенко,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та права,
Черкаський державний технологічний університет*

*П. М. Гапоненко,
студент гр. І-15, спеціальність 032 Історія та археологія,
Черкаський державний технологічний університет*

ЗАКОНОДАВСТВО КИЇВСЬКОЇ РУСІ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ СИСТЕМИ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ НОРМ ДЕРЖАВИ ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

У сучасному суспільстві дедалі частіше спостерігається загальний занепад моральних цінностей. На фоні глобалізації середньостатистична людина відсторонено та апатично сприймає все, що не стосується її особисто. В суспільстві знецінюються поняття справедливості та щирості, забуваються та відкидаються національні традиції і культура. Зрозуміти витoki сучасних соціальних проблем та здійснити спробу пошуку шляхів їх вирішення можливо лише за умови ґрунтовного опанування глибинних пластів нашої історії. Тому на сьогоднішній день надзвичайно актуальним є вивчення процесів, пов'язаних зі становленням комплексу морально-етичних норм, що формувалися у попередні історичні епохи й віддзеркалювали основи законодавчого регулювання соціально-правових відносин на державному рівні. Мета нашої розвідки полягає в тому, щоб на основі законодавства Київської Русі дослідити систему морально-етичних норм держави епохи середньовіччя.

Наразі законодавчу та правову системи Київської Русі досліджено доволі суттєво. Становлення держави і права на теренах Давньоруської держави перебувало в центрі уваги автора «Повісті минулих літ» Нестора Літописця. Перші дослідники руського права вважали, що воно сформувалося під значним впливом скандинавського та німецького права, а окремі вчені – прихильники норманської теорії – взагалі доводили його пряме походження від скандинавських варягів.

Історія давньоруського права бере свій початок ще з дохристиянських часів, коли письмових законів не існувало. Основним джерелом права слугував певний негласний набір морально-етичних норм, що формувався, насамперед, під впливом характерних для народу звичаїв та традицій. З плином часу вони укорінювалися в народній свідомості, поступово трансформуючись та набуваючи характеру нормативних. Створюючи й застосовуючи традиції та звичаї, будучи впевненим у необхідності суспільного співіснування на принципах добра та справедливості, народ на підсвідомому рівні створював правові засади. Так викристалізувався соціально-правовий феномен, відомий нам як звичаєве право, яке, передусім, регулювало порядок здійснення кровної помсти, стягнення штрафу, проведення деяких процесуальних дій: присяга, звід, заклич, оцінка свідчень тощо.

Звичаєве право зародилося ще на стадії родоплемінних відносин, а після кризи родового ладу та з початком державотворчих процесів перетворилося

на одним із найважливіших чинників формування законодавства Русі-України. Першою спробою об'єднати норми звичаєвого права в єдиний правовий акт був «Устав і Закон Руський» («Закон Руський»), який, на жаль, дійшов до наших часів лише в вигляді декількох писемних згадок, зокрема в русько-візантійських договорах часів князювання Олега (911 р.) та Ігоря (944 р.).

Вчені розходяться в думках стосовно того, був «Закон Руський» писемним чи усним, так само залишається відкритим питання його датування: подекуди звучать сміливі припущення, нібито він міг з'явитися задовго до перших «норманських» князів, ще в VII ст. Сам «Устав і Закон Руський» репрезентував достатньо розвинуту на свій час правову систему, що регулювала питання кримінального, процесуального, спадкового і цивільного права. Його найбільш характерною рисою були перші кроки в напрямку поступової відмови від поширеного в суспільстві принципу кривавої помсти й заміни покарання, рівноцінного злочинів, матеріальним відшкодуванням заподіяних збитків (вирую). Також «Закон Руський» чітко регламентував санкції за крадіжку, вбивство, грабіжництво та інші злочини. У подальшому від став важливим підґрунтям давньоруського законодавства (зокрема, багато його пунктів «перекочували» до «Руської Правди»).

Переломним моментом в історії не лише руської державності, а й давньоруського права став період правління Володимира Святославича, ще за життя прозваного Великим. Завдяки йому одночасно з хрещенням Русі на українські терени приходять морально-етичні норми християнства. Виникла потреба у правовій реформі, яка була б здатною врегулювати відносини між церквою та державою. Це призвело до появи так званих церковних статутів. Вони містили деякі норми кримінального права, регулювали шлюбно-сімейні стосунки, а також встановлювали церковну десятину, тобто спеціальний податок, який залежне населення сплачувало церкві. Визначивши компетенції церковних судів, статuti передбачали покарання за злочини проти християнства, серед яких «умикання» дівчат, знахарство, чародійство, відьомство тощо.

Окрім церковних статутів, православна церква широко використовувала норми канонічного права, що були запозичені у греків. До них належали Еклога, Прохирон та Номоканони. Це виняткові пам'ятки візантійського права, які, перш ніж прийти на Русь, були чинними в самій Візантійській державі. Вони включали постанови Вселенських церковних соборів, настанови та правила святих апостолів, твори отців церкви, а також окремі церковні та світські правові норми. Надалі, разом зі статутами, вони стали основою для створення «Кормчої книги», що регулювала на Русі всю церковну діяльність.

Однак знаковою для Київської держави стала правова реформа Ярослава Володимировича. Так, задля зміцнення влади в державі та впорядкування правових і соціальних відносин за його князювання було укладено єдиний збірник законів – «Правду Ярослава», що в майбутньому ввійшла, як найдавніша його частина, до законодавчого зводу Київської Русі – «Правди Руської» (надалі неодноразово доповнювалася Ярославовими нащадками). Хоча оригінал цього

документу так і не було знайдено, натомість маємо значну кількість її списків XIII–XVIII ст., історія створення яких залишається повністю не дослідженою.

«Руська Правда» Ярослава є значним кроком давньоруського права у напрямку гуманізації. Зокрема, обмежувалося право кровної помсти, воно залишалося лише за найближчим колом родичів з синів та братів, а пізніше було остаточно ліквідоване: смертна кара замінена на грошове стягнення. Такі зміни відображали поступовий відхід від язичницьких принципів моралі та укорінення в суспільній свідомості норм християнства, заснованих на біблійних заповідях.

Отже, підсумовуючи вище викладене, доходимо висновку, що законодавство Київської Русі пройшло тривалий шлях від кривавого звичаєвого права до складної, а найголовніше, справедливої правової системи, яка пережила саму Давньоруську державу й посіла гідне місце в правничій системі Великого Князівства Литовського.

Література

1. Грушевський М. С. Історія України-Руси : у 10 т. / Львів, 1898. Т. 1. 495 с.; Т. 2. 403 с.
2. Джерела та характерні риси права Русі // Studies.In.Ua : веб-сайт. URL : <http://studies.in.ua> (дата звернення : 29.11.2021).
3. Пайда Ю.Ю. Християнський закон і звичаєва правосвідомість як чинники соціальної регуляції у Київській Русі // Правовий часопис Донбасу : зб. наук. праць. 2018. № 4 (65). С 76–82. URL : http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5474/Khrystyianskyi%20zakon%20i%20zvychaieva%20pravosvidomist_Paida_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення : 29.11.2021).
4. Правда руська. Ізборник: веб-сайт. URL : <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm> (дата звернення : 24.11.2021).
5. Тараненко О.М. Право і законодавство Київської Русі // Історія української культури. Київ, 2001. Том 1. Ізборник: веб-сайт. URL : <http://litopys.org.ua/index.html> (дата звернення : 24.11.2021).

*Ю. Ю. Ілляшенко,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та права,
Черкаський державний технологічний університет*

*А. П. Ліснічук,
студентка гр. ПР-96, спеціальність 081 Право,
Черкаський державний технологічний університет,*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: ДО ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

Кримінальне право зародилося декілька тисяч років тому. Будучи усним, на зорі свого становлення воно жодним чином не систематизувалося, й, відповідно, й не мало галузевого поділу. Домінування кримінально-правових засад на початкових етапах формування державної організації стародавніх

суспільств має причинно-наслідковий зв'язок з умовами започаткування права як засобу систематизації норм. Становлення ж самого права можемо розцінювати як реакцію на потребу соціальних колективів (родів, общин, сімей) у забезпеченні власного захисту. В подальшому його функції переміщуються у площину охорони інтересів безпосередніх носіїв та представників влади.

Перші нормативні документи, відомі нині, містили положення кримінально-правового характеру. Наприклад, Судебник Вавилонського царя Хаммурапі (2 тисячі років до н.е.) передбачав відповідальність за вбивство, а також за самочинне заволодіння чужим майном. У Древноіндійських законах Ману (близько 1200 років до н.е.) знаходимо визначення поняття «крадіжка», яке, у своїх основних рисах, не відрізняється від існуючого тепер. Закони Стародавнього Риму (450 р. до н.е.) засвідчили дії, спрямовані проти наявного на той час у державі публічного порядку. Своєрідним було домінування покарання у вигляді смертної кари, яка використовувалася не тільки за вбивство, а й за конокрадство, грабіж, а також безліч діянь, які на сьогодні оцінюються як цивільні правопорушення.

Щодо вітчизняної науки, в сучасній «Історії держави і права України» складається думка відносно того, що право на Русі розвивалося у векторі формування норм, здатних як просувати та поширювати вже існуючі звичаєві традиції, так і змінювати їх, майже нічим не відрізняючись від них за своєю формою. Яскравим прикладом, що підтверджує цю дефініцію, є «Руська правда». Цей найдавніший зразок правничих норм Київської Русі зберіг у своїй основі прадавні засади звичаєвого права, що побутувало на давньоруських теренах.

З моменту появи кримінального права його норми не були позбавлені казуїстики – тобто визначали покарання за певні, вузько визначені діяння. Найбільш характерними в цьому відношенні були положення першого відомого людству нормативного акта – вже згаданого Судебника царя Хаммурапі, в окремих статтях якого передбачалася відповідальність за викрадення сокири, човна, жінки (кваліфікувалися як рівноцінні збитки, завдані власникові).

Протягом тривалого часу законодавчі акти, які прийнято відносити до пам'яток Кримінального права, відзначалися тим, що в них: не виділялися положення, які стосувалися певного злочину та покарання за нього (в сучасному розумінні такі положення становлять загальну частину кримінального права); не виокремлювалися норми загального характеру, які б охоплювали широкий спектр діянь; не розмежовувалися норми, які стосувалися кримінального та інших галузей права; не окреслювалися посилення чи послаблення покарання з урахуванням окремих ознак, що характеризують вчинене діяння чи особу винного (диференціація відповідальності). Сотні років знадобилися людству, щоб пройти шлях від актів, у яких зазначалася

відповідальність за крадіжку коня чи човна, до таких, де б встановлювалася караність посягань на чуже майно.

Кримінальне право у його сучасному розумінні сформувалося приблизно дві сотні років тому, що в історичному вимірі становить вкрай невеликий строк. Воно продовжує розвиватися й удосконалюватися. Виокремимо головні риси, які пояснюють зміни у теперішньому кримінальному праві України. Насамперед це встановлення відповідальності за діяння, які в певний час не визнавалися злочинами (криміналізація) та виключення кримінальної відповідальності за ті чи інші діяння (декриміналізація). Криміналізація та декриміналізація віддзеркалюють зміни у житті суспільства. Це може бути поява нових посягань, які раніше не оцінювалися як суспільно небезпечні (зокрема, з 2009 р. встановлено кримінальну відповідальність за голосування виборцем на виборчій ділянці більше, ніж один раз), чи навпаки – визнання певних дій такими, що не несуть небезпеки для соціуму і не повинні супроводжуватися кримінальною відповідальністю (так, у 1992 р. з Кримінального кодексу України виключені статті, які передбачали покарання за комерційне посередництво та приватнопідприємницьку діяльність). Серед інших рис вкажемо наступні: гуманізація кримінальної відповідальності, що має вияв у обмеженні застосування найбільш суворих покарань (насамперед позбавлення волі) і заміні їх заходами, що не потребують ізоляції винного від соціуму; диференціація кримінальної відповідальності, а саме встановлення норм, які передбачають її посилення або пом'якшення з урахуванням обставин конкретної справи (розміру заподіяної шкоди, повторності, вчинення злочину в складі організованої групи чи злочинної організації); уніфікація підходів щодо криміналізації та караності певних діянь незалежно від місця їх вчинення.

У цілому можемо констатувати, що сучасне кримінальне право України відображає основні тенденції розвитку міжнародного кримінального права, яке, в свою чергу, характеризується органічною включеністю до системи загальносвітових глобалізаційних процесів. У сфері кримінального права все більшу роль відіграють міжнародні договори, які встановлюють зобов'язання держав-учасниць передбачити кримінальне переслідування за певні діяння, насамперед ті, що становлять загрозу людству в цілому (наркоторгівля, міжнародний тероризм, поширення зброї масового знищення тощо).

Література

1. Житний О. О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз) : монографія. Харків: Одісей, 2013. 376 с.
2. Терлюк І. Історичні витоки систематизації кримінально-правових норм в Україні // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. Львів, 2003. № 2 (1). С. 127–131.

*О. Г. Лазуренко,
кандидат історичних наук, викладач кафедри
документознавства та методики викладання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТОВАРИСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР В РОКИ «ХРУЩОВСЬКОЇ ВІДЛИГИ»

Загальноєвропейська сучасна тенденція до демократизації та більшої прозорості діяльності системи судочинства є цілком актуальною для України на теперішньому етапі державотворення. У цьому контексті цікавою і повчальною є історія системи судочинства в Українській РСР в добу «хрущовської відлиги», особливо в тій частині, де йдеться про діяльність органів громадського впливу, особливо товариських судів, які мали під собою досить здорову демократичну основу.

Лібералізація системи судочинства в добу сприяла тому, що на початку 1960-х років в Українській РСР було повністю сформовано нову (за задумом її ініціаторів, фактично альтернативну традиційній радянській системі підтримання громадського правопорядку) справді масову громадську структуру – товариські суди. У нашій вітчизняній історії це є досить позитивний досвід, коли громадськість брала активну участь у запобіганні та протидії різним протиправним вчинкам.

Організація та повсякденна діяльність товариських судів у період «хрущовської відлиги» потребували відповідного кадрового забезпечення. На членів громадсько-судових інституцій було покладено значний обсяг роботи: підготовка до слухання, проведення засідання, винесення рішень, оформлення відповідної документації, звітність тощо. Це вимагало наявності хоча б елементарних юридичних знань та загальної правової культури осіб, які здійснювали громадське судочинство. Тому наприкінці 1950-х – на початку 1960-х років розгорнулася широка кампанія щодо поширення правових знань серед членів суду. Практична допомога у повсякденній організації роботи суду мала численні форми та методи.

Таким чином, товариські суди як форма організації громадської думки почали функціонувати ще з перших років існування радянської влади, пройшли кілька етапів розвитку та набули різновидів, детермінованих конкретними особливостями економічного, політичного та культурного укладу радянського суспільства. Так, протягом 1920–1930-х років діяли дисциплінарні, виробничі, сільські та колгоспні, житлові товариські суди. Якісно новий формат інституту товариських судів виник у період «відлиги», що зумовлювалося деякою лібералізацією тоталітарної атмосфери, реформами у багатьох сферах життя, змінами законодавства.

Основоположний нормативний акт залучення громадськості до здійснення судочинства – «Положення про товариські суди Української РСР» – було затверджено Указом Президії Верховної Ради Української РСР 15 серпня 1961 р. [1].

Висхідною тезою методичної літератури щодо ефективного залучення громадськості до здійснення правосуддя було те, що розгляд справ у товариському суді не обтяжений якими-небудь складними правилами судочинства. Проте аналіз організаційних аспектів діяльності громадських судів свідчить про інше: чітко регламентовані вимоги, обов'язкова звітність та й сама мета цих громадських організацій все ж означали наявність нової, альтернативної форми здійснення правосуддя у радянському суспільстві періоду «хрущовської відлиги».

До товариських судів повинні були входити авторитетні люди, що мали моральне право судити інших і могли б розв'язувати складні питання виховання людини, найкращі робітники, колгоспники, службовці, як правило передпенсійного чи пенсійного віку. Кількісний склад товариських судів коливався від 4 до 20 осіб, причому кожні два роки з метою якнайширшого охоплення громадськості він мав оновлюватися [2, с. 29–30]. Варто відзначити, що рівень загальної освіти дорослого населення наприкінці 1950-х – у першій половині 1960-х років був низьким. Між тим підготовка та ведення судової справи вимагали елементарних правових знань. Тому в окреслений період було налагоджено систему допомоги членам суду: проводилися лекції, семінари, бесіди, наради з обміну досвідом, розповсюджувалася відповідна методична література, на засідання запрошувалися судді, слідчі, працівники прокуратури та міліції тощо [3].

Варто підкреслити, що партійні органи прагнули максимальною мірою забезпечити, щоб громадсько-судові інстанції очолювали члени партії. Наприклад, із 1220 товариських судів Дніпропетровської області 800 очолювали члени та кандидати в члени КПРС, головами 400 судів були обрані безпартійні громадяни [4, с. 41].

Не менш важливим чинником обрання кандидатів у члени суду був їх досвід роботи та вік. Варто відзначити, що хоча віковий ценз прямо не прописувався у Положенні, та все ж вважалося, що судити осіб, які здійснили проступок, мали моральне право тільки люди старшого покоління. З другого боку, аби уникнути односторонності у діяльності суду та посилити його виховний вплив, до складу громадської організації рекомендувалося включати і молодь: тоді громадський осуд був репрезентований усіма віковими категоріями та виключав можливість співчуття однолітків порушника.

У методичній літературі щодо організації роботи товариського суду в аналізовані нами роки зазначалося, що в більшості громадсько-судових інститутів застосовувався принцип поєднання молодих і старих кадрів. Ліненбург та Леонова мотивували необхідність обираю в суди представників молодшого покоління тим, що їм при розгляді проступків, вчинених юнаками і дівчатами, більш зрозуміла психологія ровесників. О. Лапай же стверджував, що людям старшого покоління неважко розібратися в поведінці молодих і дати їм правильні

настанови. На його думку, досвід старшого покоління і енергія молоді – найкраще поєднання для ефективної роботи товариського суду [5, с. 18].

Таким чином, товариські суди доби «хрущовської відлиги» створювалися як добровільні громадські організації, проте аналіз правових та організаційних основ їх діяльності дає змогу стверджувати, що вони стали альтернативною формою здійснення правосуддя.

Література

1. Положення про товариські суди Української РСР, затв. Указом Президії Верховної Ради Української РСР 15 серпня 1961 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. 1961. № 35. С. 5–6.
2. Чередниченко М. П. Товариські суди та їх роль в боротьбі з антигромадськими проявами // Роль громадськості в зміцненні радянського правопорядку. Київ, 1961. С. 21–44.
3. Лазуренко О. Г. Організація товариських судів Української РСР на початку 1960-х рр. // Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць. Київ: Гілея, 2018. Вип. 134 (7). С. 125–129.
4. Справка отдела административных органов ЦК КП Украины, справки Днепропетровского облсовета депутатов трудящихся и других организаций о повышении роли общественности в борьбе с преступностью и нарушением общественного порядка в Днепропетровской области. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 24. Спр. 5222 (02.03–04.03.1960 р.). 285 арк.
5. Лапай О. П. Товариський суд. Сталіне: Кн. вид-во «Сталіне – Донбас», 1960. 65 с.

Л. М. Тептюк,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії та права,

Черкаський державний технологічний університет

В. В. Камінець,

студент 2 курсу, гр. ПР-06, спеціальність 081 Право,

Черкаський державний технологічний університет

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ДОСЯГНЕННЯ ПРАЦІВНИКОМ ПЕНСІЙНОГО ВІКУ

Особа, яка досягла пенсійного віку, встановленого ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09 липня 2003 р. [1], а також особа, якій до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більш як півтора року, визначається законодавством як громадяни похилого віку згідно зі ст. 10 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» від 16 грудня 1993 р. [2].

Пенсіонер – це особа, яка отримує пенсію, довічне утримання, або члени її сім'ї, які отримують пенсію в разі смерті цієї особи у випадках, передбачених законом. В ст. 24 Конституції закріплено норма рівності прав і свобод незалежно

від будь-яких обставин, зокрема й віку людини [3]. Забороняється відмова у прийнятті на роботу і звільнення працівника за ініціативою власника або уповноваженого ним органу з мотивів досягнення пенсійного віку. Посадових осіб, які порушують ці гарантії, притягують до відповідальності, відповідно з чинним законодавством. Основним законодавчим актом, який регулює питання захисту трудових прав громадян, є Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП України) [4]. Забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, віку.

КЗпП України не передбачає особливостей звільнення працівників, які досягли пенсійного віку. КЗпП не містить підстав звільнення працівників з підстав настання пенсійного віку. Якщо працівник, який досяг пенсійного віку, бажає надалі працювати, роботодавець може його звільнити за власною ініціативою тільки у випадках, передбачених ст. 40–41 КЗпП України. В цих статтях міститься перелік підстав, за якими з ініціативи роботодавця може бути звільнений працівник [5].

Підставами звільнення такої категорії працівників можуть бути: невідповідність працівника займаній посаді виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації; стану здоров'я, які перешкоджають продовженню цієї роботи; систематичного невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку; прогулу.

Звільнення працівника за будь-якими іншими підставами не дозволяється. Зазначені особи мають право працювати та мають право на призначення та отримання пенсійного забезпечення. Якщо працівник, який досяг пенсійного віку, або вже є пенсіонером, не бажає працювати, він може бути ініціатором припинення трудового договору. Припинення трудового договору з ініціативи працівника регулюється ст. 38 КЗпП України. Досягнення пенсійного віку не є підставою для звільнення працівника за ініціативою роботодавця.

Література

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09 липня 2003 р. № 1058-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15/stru#Stru>.
2. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні: Закон України від 16 грудня 1993 р. № 3721-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3721-12>.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
5. Про звільнення працівника, який досяг пенсійного віку, або працюючого пенсіонера за бажанням роботодавця URL: <https://www.kadrovik01.com.ua/news/6370-pro-zvlnennya-pratsvnyka-yakiy-dosyag-pensynogo-vku-abo-pratsyuyuchogo-pensonera-za>.

В. А. Миколенко,
доктор юридичних наук,
професор кафедри історії та права,
Черкаський державний технологічний університет

О. І. Кабалик,
студент 2 курсу, гр. Пр-06, спеціальність 081 Право,
Черкаський державний технологічний університет

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

У сучасному світі досить актуальна проблема гендерної нерівності, дискримінація за гендерною ознакою охоплює досить багато сфер, особливо соціально-трудова відносин. Дискримінація за ознакою статі – ситуація, за якої особа або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» крім випадків, коли такі обмеження або привілеї мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [1].

Рівність у трудових правах та заборона дискримінації у сфері праці за ознакою статі гарантуються національним законодавством зокрема Конституцією України (ст. 21, 24, 43) [2], Кодексом законів про працю України (ст. 2–1, 22) [3], Законами України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» тощо [4].

Відповідно статті 24 Конституції України, громадяни мають рівні права та свободи та є рівними перед законом. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: надання жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці і винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають можливість жінкам поєднувати працю з материнством; правовим захистом і матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [2].

Загалом існує така хронологія подій щодо вивчення становища жінок у суспільстві [5]:

МАТЕРІАЛИ І ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Рік	Подія
1946 р.	Створено Комісію ООН для спостереження за положенням жінок і сприяння реалізації їх прав.
1975 р.	Міжнародний рік жінки.
1979 р.	Генеральна Асамблея ООН приймає Конвенцію 11 «Про ліквідацію всіх форм дискримінації відносно жінок». Україна ратифікувала цю Конвенцію у 1980 р.
1995 р.	4-та всесвітня конференція ООН з проблем жінок в Пекіні. Уряди країн-учасниць взяли на себе зобов'язання щодо впровадження затвердженої на конференції Пекінської декларації.
1996 р.	Прийнято національний План дій на 1997–2000 рр. за покращенням положення жінок і підвищення їх статусу у суспільстві.
1997 р.	Створено Координаційну раду з питань жінок при Міністерстві України у справах сім'ї та молоді.
1998 р.	Реорганізовано Координаційну раду в Раду рівних можливостей (Гендерна рада).
2000 р.	Спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН приймає документ «Жінки в 2000 р.: рівність між жінками і чоловіками, розвиток і мир у ХХІ ст.»

Отже, що рівноправ'я між чоловіком та жінкою є однією з головних умов прогресу людства та розвитку держави. Оскільки сьогодні жінка так само, як і чоловік здобуває знання, в різних сферах, то просто не можна нехтувати цими знаннями, за для розвитку суспільних відносин. Сьогодні держава перебуває в стані нового формування гендерної демократії і створення нової правової системи, у якій жінки і чоловіки розглядаються як рівноправні суб'єкти розбудови держави та учасники соціально-трудова відносин.

Література

1. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 №5207-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5207-17>.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Tet>.
3. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.
5. Юшко А. М. Проблема гендерної рівності у трудових відносинах // Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення, 2019. 293 с.

С. В. Титаренко,
студент 2 курсу, гр. ПР-06, спеціальність 081 Право,
Черкаський державний технологічний університет

Л. М. Тептюк,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та права,
Черкаський державний технологічний університет

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Все частіше останнім часом у молоді з'являється потреба або ж бажання до самостійності, що підштовхує їх до працевлаштування. Із цього постає проблема, переважна більшість молодих людей взагалі, чи не повністю знають свої права, та особливі умови своєї праці. Ці спеціальні норми були розроблені враховуючи психологічні, фізичні особливості неповнолітніх і зазначені в Кодексі законів про працю [1].

Нормативно-правове регулювання у сфері охорони праці неповнолітніх здійснюється Кодексом законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII, законами України «Про охорону праці» від 14.10.1992 № 2694-XII [2], «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III [3], «Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні» від 05.02.1993 № 2998-XII [4], «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 № 5067-VI [5] та численними підзаконними нормативно-правовими актами.

Неповнолітні – особи що не досягли 18 років, згідно [ст. 187 КЗпП України], у трудових правовідносинах прирівнюються до повнолітніх, а в галузі охорони праці, відпусток, робочого часу та деяких інших умов праці користуються пільгами.

Умови прийому на роботу:

- не допускається приймати на роботу осіб що не досягли 16 років;
- за згодою одного із батьків, або особи, що його заміняє, можливе працевлаштування з 15 років;
- для підготовки молоді до продуктивної праці дозволяється залучати до легкої роботи, яка не буде завдавати шкоди здоров'ю і заважати процесу навчання, у вільний від навчання час до досягненні ними чотирнадцятирічного віку за згодою одного з батьків або особи, що його замінює [ст. 188 КЗпП України];
- обов'язкове додержання письмової форми при укладенні трудового договору [ст. 24 КЗпП України];

– при прийомі на роботу випробувальний термін не застосовується [ст. 26 КЗпП України];

– особи перед прийомом на роботу обов'язково мають пройти медичний огляд, і проходити його кожен рік до досягнення 21 року [ст. 191 КЗпП України].

Умови праці:

– заборонено використовувати працю неповнолітніх на важких роботах на роботі із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах;

– забороняється залучати працівників молодше вісімнадцяти років до нічних, надурочних робіт та робіт у вихідні дні [ст. 192 КЗпП України];

– для неповнолітніх встановлюється скорочена тривалість робочого часу.

Так, для працівників віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють у період канікул) – 24 години на тиждень. [ст. 51 КЗпП України].

– заробітна плата працівникам молодше вісімнадцяти років при скороченій тривалості щоденної роботи виплачується в такому самому розмірі, як працівникам відповідних категорій при повній тривалості щоденної роботи [ст. 51 КЗпП України];

– відпустка неповнолітнім надається у зручний для них час. У перший рік роботи надається за їх заявою до настання шестимісячного терміну [ст. 195 КЗпП України].

Умови звільнення:

– звільнення неповнолітніх з ініціативи роботодавця допускається, крім додержання загального порядку звільнення, тільки за згодою районної (міської) служби у справах дітей;

– батьки мають право вимагати розірвання трудового договору з неповнолітнім, у тому числі строкового, коли продовження його чинності загрожує здоров'ю неповнолітнього або порушує його законні інтереси [ст. 198 КЗпП України].

Література

1. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
2. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>.
3. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
4. Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні: Закон України від 05.02.1993 № 2998-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12#Text>.
5. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.

*Л. М. Тептюк,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та права,
Черкаський державний технологічний університет*

*С. О. Чемерис,
студент 2 курсу, гр. Пр-06, спеціальність 081 Право,
Черкаський державний технологічний університет*

ПРАВОВА ПОЛІТИКА ВІДНОСИН РОБОТОДАВЦІВ ТА ПРАЦІВНИКІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ, В УСТАНОВАХ, ОРГАНІЗАЦІЯХ

Працівники та роботодавці є важливими суб'єктами ринкової економіки. Їх відносини між собою побудовані таким чином, що з одного боку вони в силу економічних причин не можуть існувати один без одного, а з іншого – їм надто складно співпрацювати між собою. Існування поодинці взагалі втрачає для них свій сенс, оскільки мета роботодавця полягає у провадженні своєї господарської діяльності, котра направлена на випуск певної продукції, надання послуг, тобто на роботу підприємства. Зрозуміло, що ця господарська діяльність може бути проведена тільки за участю конкретних людей, бо наявність виробничих приміщень, обладнання і всього іншого нічого не будуть значити для роботодавця без конкретних виконавців. Враховуючи цю необхідну й важливу обставину, роботодавець вимушений використовувати здатність найманих працівників до праці, щоб забезпечити своє існування. З іншого боку, кожна людина має право на працю і може реалізувати його в різних формах: підприємницька діяльність, самозайнятість та ін. [1]. Але в даному випадку слід уточнити, що не всі громадяни здатні займатися підприємницькою діяльністю в силу особистісної здатності, таланту, відповідальності, діловитості та інших якостей. Більшість громадян реалізує своє право на працю шляхом укладення саме трудового договору на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, або працюючи за трудовим договором у роботодавця – фізичної особи. Це не значить, що робота за трудовим договором на підприємстві менш відповідальна, не є творчою, але вона за своїм змістом абсолютна інша, тому що є несамостійною й полягає в підпорядкуванні працівника, під час виконання своїх трудових обов'язків, правилам внутрішнього трудового розпорядку роботодавця. Враховуючи наведене, вважаємо, що стосунки між працівниками та роботодавцями повинні бути взаємоповажними, взаємовигідними та чітко регламентованими.

На толерантні відносини роботодавців та працівників зорієнтовані окремі міжнародно-правові документи. Так, у п.п. 1. Рекомендацій щодо зв'язків між адміністрацією і трудівниками на підприємстві № 129 від 28 червня 1967 р. (далі Рекомендація № 129) зазначено, що підприємці та їхні організації, а також

трудівники та їхні організації повинні у своїх спільних інтересах визнати важливість атмосфери взаєморозуміння і довіри на підприємстві, яка є сприятливою як для ефективної діяльності підприємства, так і для сподівань трудівників. Створення такої атмосфери має полегшуватися шляхом швидкого поширення та обміну якомога повнішою і об'єктивнішою інформацією з різних аспектів життя підприємства та соціальних умов трудівників (п.п. 2 п. 2). З метою створення такої атмосфери адміністрація повинна після консультації з представниками трудівників вжити відповідних заходів для застосування ефективної політики зв'язків з трудівниками та їхніми представниками (п.п. 3 п. 2). Далі наголошено на тому, що ефективна політика зв'язків має забезпечувати таке становище, щоб до прийняття адміністрацією рішення з важливих питань про це давалась інформація і між зацікавленими сторонами відбувалися консультації, оскільки передача такої інформації не завдає шкоди жодній зі сторін (п. 3) [2].

У Рекомендації Міжнародної організації праці щодо розгляду скарг на підприємствах з метою їх вирішення № 130 від 29 червня 1967 р. (далі Рекомендація № 130) також звернена увага на те, що для здійснення здорової політики в галузі кадрів та вирішення соціальних питань, що стосуються працівників на підприємстві, адміністрація повинна до прийняття рішень співпрацювати з представниками працівників. Хоча цей міжнародний нормативно-правовий документ присвячений порядку розгляду скарг працівників, звернемо особливу увагу на термін «здорова політика в галузі кадрів» [3].

Як бачимо, міжнародна практика пропонує цілий ряд способів та форму у взаємовідносинах роботодавців та працівників, які направлені саме на розвиток спільних інтересів.

Проявом здорової політики в галузі кадрів вважаємо Закон України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 р. Згідно ст. 1 соціальний діалог – процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин. Формами соціального діалогу є: обмін інформацією, консультації, узгоджувальні процедури, колективні переговори з укладення колективних договорів і угод (ст. 8). Як бачимо, законодавець пропонує ці форми, направляє працівників та представників роботодавців на співпрацю між собою з усіх питань, які виникають на підприємстві з тим, щоб ці відносини були толерантними, зрозумілими, прозорими, доступними [4].

Наприкінці слід зазначити, що здорова політика в галузі кадрів є невід'ємним фактором взаємовідносин між працівниками та роботодавцями. І тут необхідно розуміти, що від того, як ці суб'єкти ринкової економіки побудують відносини між собою, буде залежати їх існування в подальшому. Вважаємо, що

здорова політика в галузі кадрів впливатиме на підвищення продуктивності праці та моральний настрій трудового колективу, сприятиме гарному морально-психологічному клімату серед працюючих, забезпечить комфортну обстановку трудящим при виконанні ними завдань, які поставлені роботодавцем.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Рекомендацій Міжнародна організація праці щодо зв'язків між адміністрацією і трудівниками на підприємстві № 129: від 28 червня 1967 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/993_074.
3. Рекомендації Міжнародної організації праці щодо розгляду скарг на підприємствах з метою їх вирішення № 130 від 29 червня 1967 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_250#Text.
4. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23 грудня 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text>.

З. Р. Штанько,
*студент 2 курсу, гр. ПР-06, спеціальність 081 Право,
Черкаський державний технологічний університет*

Л. М. Тептюк,
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та права,
Черкаський державний технологічний університет*

ТРУДОВИЙ ДОГОВІР: ПРОЦЕС УКЛАДЕННЯ І РОЗІРВАННЯ

Відповідно до Конституції України, забороняється будь-яке пряме або непряме обмеження прав чи встановлення переваг при укладанні, зміні й припиненні трудового договору в залежності від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанню громадян, роду і характеру занять та місця проживання [1].

Трудовий договір – це угода між працівником і власником підприємства, установи організацій або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу визначену цією угодою з підляганням внутрішнім трудовим розпорядком, а власник підприємства зобов'язується, виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці необхідні для виконання роботи передбачені законодавством про працю колективним договором і угодою сторін.

Види трудового договору зазначені у статті 23 КЗПП[2]:

- 1) безстроковий, що вкладається на невизначений строк.
- 2) на визначений строк, встановлений за погодженням сторін.
- 3) такий, що укладається на час виконання певної роботи.

Контракт – це особлива форма трудового договору в якому строк його дій, обов'язки і відповідальність сторін (в тому числі і матеріальна), в умови матеріального забезпечення і організації праці працівника умови розірвання договору, в тому числі дострокового, можуть встановлюватись угодою сторін.

Трудовий договір обов'язково вкладається в письмовій формі. Обов'язкові документи: паспорт (або інший документ, що посвідчує особу), трудова книжка (у деяких випадках), документ про освіту, та стан здоров'я.

Працівник може бути допущений до роботи лише за умови:

- Укладення трудового договору, оформленого наказом або розпорядженням власника чи уповноваженого ним органу;
- Повідомлення органів ДФСУ про прийняття працівника на роботу у порядку, встановленому Кабміном у Постанові № 413 [3].

Працівник не може бути допущений до роботи без укладення трудового договору оформленого наказом або розпорядження власника чи уповноваженого ним органом. Трудовий договір вважається укладеним і тоді, коли наказу чи розпорядження не було видано, але працівника фактично було допущено до роботи.

Підстави припинення трудового договору. Згідно статті 36 КЗПП, ними є:

1. Угода сторін.
2. Закінчення строку трудового договору.
3. Призов або вступ або вступ працівника або власника – фізичної особи на військову службу.
4. Розірвання трудового договору з ініціативи працівника або власника або на вимогу профспілкового комітету.
5. Переведення працівника, на інше підприємство за його згодою.
6. Відмова працівника від переведення та, зміна істотних умов праці.
7. Набрання законної сили вироком суду, яким працівника засуджено.
8. Укладення трудового договору всупереч Закону України «Про запобігання корупції» встановленим для осіб які звільнилися або іншим чином припинили діяльність, пов'язаних з виконанням функцій.
9. Підстави, передбачені Законом України «Про очищення влади».
10. Набрання законної сили рішенням суду про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави стосовно особи уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.
11. Підстави, передбачені контрактом.
12. Підстави, передбачені іншими законами.

У ряді випадків роботодавець зобов'язаний розірвати трудовий договір у строк, про який просить працівник (переїзд на іншу місцевість проживання, переведення чоловіка або дружини на роботу в іншу місцевість, вступ до навчального закладу, вагітність, догляд за дитиною, вихід на пенсію, прийом на роботу за виграним конкурсом та інші поважні причини).

З огляду на потреби сьогодення, законодавець прийняв за основу законопроект [3], в якому пропонується внести зміни до Кодексу законів про працю України, законів України «Про охорону праці», «Про відпустки», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», якими передбачається спростити процедуру укладення строкового трудового договору та проходження випробування при прийнятті на роботу, оптимізується порядок надання роботодавцем інформації працівникові про умови, що застосовуються до трудового договору (в тому числі щодо режиму роботи і часу відпочинку, відпусток та ін.), а також у ряді випадків виключити необхідність погодження з представниками професійних спілок питань припинення трудових відносин.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
3. Прийнято за основу проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дерегуляції трудових відносин» від 21 вересня 2021 р. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/213954.html>.

Я. А. Федоренко,

*доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри суспільних наук,*

*Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ У ТРУДОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Впровадження гендерної політики є одним із пріоритетних напрямків суспільно-політичних перетворень у нашій державі. Особливої уваги потребує удосконалення юридичної бази та усунення всіх суперечностей, які постають в процесі законодавчих трансформацій. З огляду на даний факт, важливим є упорядкування нормативно-правової документації, яка забезпечує дотримання прав жінок на ринку праці та у сфері працевлаштування. Хоча на сьогодні у даному напрямку вже відбулися істотні зрушення.

По-перше, рівність прав жінок і чоловіків та надання жінкам рівних з чоловіками можливостей у всіх сферах життєдіяльності людини, включаючи ринок праці і працевлаштування, було закріплено у статті 24 Конституції України, прийнятій 28 червня 1996 року. У основному документі країни зазначено, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

По-друге, незважаючи на трактування статті 24 Конституції України, до недавнього часу існувала ціла низка нормативно-правових документів, котрі позбавляли можливості жінок мати рівні з чоловіками права на вибір тієї чи іншої професії. Мова йде про Накази Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження переліку важких робіт і робіт зі шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється використання праці жінок» (від 29.12.1993) та «Про затвердження граничних норм підіймання і переміщення важких речей жінками» (№ 194 від 22.12.1993). Ці документи було прийнято у 1970-х роках, ще за часів існування Радянського Союзу, а в період незалежності України – «автоматично» перезатверджено без будь-яких змін чи редакції.

Однак, у зв'язку із прагненням нашої країни стати частиною ЄС та поширенням гендерного руху, представники та прихильниці якого притримувалися думки, що «диференціація праці розвиває у жінок почуття неповноцінності і позбавляє їх рівних можливостей у доступі до джерел існування», з'явилися слогани щодо перегляду гендерного законодавства. До того ж практика європейського судочинства стала яскравим свідченням того, що європейська спільнота сьогодні надає перевагу паритетному становищу жінок і чоловіків у трудовій сфері. Так, наприклад, у рішенні по справі *Commission v. French Republic* Суд ЄС постановив, що заборона на роботу в нічний час для жінок порушує принцип однакового ставлення до жінок і чоловіків [1].

Саме тому 22 грудня 2017 року набув чинності Наказ Міністерства охорони здоров'я України, що скасував перелік 450 важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких заборонялося застосування праці жінок [2]. Тодішня очільниця МОЗу Уляна Супрун зазначила, що перелік заборонених професій суперечить вимогам законодавства ЄС, міжнародним зобов'язанням України з питань гендерної політики. А саме його існування суперечить національному законодавству, зокрема Конституції та міжнародним зобов'язанням України, Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок [3]. Саме даний крок дозволив обирати та здобувати будь-який фах, котрий в минулому був просто недосяжним для жіночої половини суспільства.

По-третє, законодавство України гарантує низку пільг для жінок (значно більше ніж для чоловіків). Зокрема, згідно частини 1 та частини 3 статті 178

Кодексу законів про працю України (далі КЗпП) переведення на легшу роботу мають право вагітні жінки, а також у жінки, що мають дітей віком до 3-ох років. Вагітним жінкам, відповідно до медичного висновку, знижуються норми виробітку, норми обслуговування, або вони переводяться на іншу роботу, яка є легшою і виключає вплив несприятливих виробничих факторів, а жінки, які мають дітей віком до трьох років, в разі неможливості виконання попередньої роботи переводяться на іншу роботу до досягнення дитиною віку 3-ох років. При цьому зарплата зберігається на рівні не нижче середнього заробітку за попередньою роботою.

Важливим також є і те, щодо вирішення питання про надання вагітній жінці відповідно до медичного висновку іншої роботи, яка є легшою і виключає вплив несприятливих виробничих факторів: вона підлягає звільненню від роботи із збереженням середнього заробітку за всі пропущені внаслідок цього робочі дні, за рахунок підприємства, установи, організації – частина 2 статті 178 Кодексу законів про працю України.

Відповідно до статті 183 КЗпП жінкам надаються перерви для годування дитини. Так, жінкам, що мають дітей віком до півтора року, надаються, крім загальної перерви для відпочинку і харчування, додаткові перерви для годування дитини. Тривалість перерви становить не менше тридцяти хвилин не рідше ніж через три години. У разі наявності в жінки, двох і більше грудних дітей тривалість перерви становить не менше години.

Відпустка у зв'язку з вагітністю, пологами і для догляду за дитиною гарантована жінці частинами 1 і 2 статті 179 КЗпП, частиною 1 ст. 17 і частиною 1 статті 20 Закону України «Про відпустки». Даними нормами визначений порядок отримання оплачуваної відпустки жінкою тривалістю 126 (140 – у разі народження двох і більше дітей та у разі ускладнення пологів) календарних днів після пологів, починаючи з дня пологів [4].

За бажанням жінки їй надають відпустку для догляду за дитиною до досягнення нею 3-річного віку що передбачено частиною 3, 4 статті 179 КЗпП та статті 18 Закону України «Про відпустки». Також, якщо дитина потребує домашнього догляду, жінці в обов'язковому порядку може бути продовжена відпустка без збереження заробітної плати тривалістю, яка визначена у медичному висновку, але не більш як до досягнення дитиною 6-ти років – частина 6 ст. 179 КЗпП та пункт 3 частини 1 ст. 25 Закону України «Про відпустки».

Окрім цього, жінці, яка всиновила новонароджену дитину безпосередньо з пологового будинку, або дитину старше трьох років з числа дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківської опіки, надається одноразова оплачувана відпустка у зв'язку з усиновленням дитини тривалістю 56 (70 – при усиновленні двох і більше дітей) календарних днів без урахування святкових і неробочих днів після набуття законної чинності рішенням про всиновлення дитини – частина 1 і 2 статті 182 КЗпП, та частина 2 статті 17 та 18-1 Закону України « Про відпустки» [4].

Таким чином, важливим для нашої країни на початку третього десятиліття ХХІ століття стало те, що Україна не лише надала юридичної сили необхідним міжнародним документам з питань гендерної рівності, а й провела гендерний аналіз національного законодавства з цього питання, внівши істотні корективи щодо забезпечення гендерного балансу у трудовому законодавстві. А саме, дозволивши жінкам опановувати раніше заборонені для них професії, при цьому зберігши для них встановлені пільги. Саме такі кроки спроможні поступово змінити стару і сформувати нову систему суспільних відносин, в основі якої буде не статеві, а соціальна і правова складові.

Література

1. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України [Проект центру Разумкова]. К.: Вид-во Заповіт, 2016. 244 с.
2. Діє наказ МОЗ, що дає дозвіл жінкам на 450 професій [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kadrovik.ua/novyny/diye-nakaz-moz-shcho-daye-dozvil-zhinkam-na-450-profesiy>.
3. МОЗ скасувало «пережиток минулого» – наказ про заборонені професії для жінок [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://50vidsotkiv.org.ua/moz-skasovalo-perezhitok-minulogo-nakaz-pro-zaboroneni-profesiyi-dlya-zhinok/>.
4. Права жінок у трудовому законодавстві України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://lanmisto.gov.ua/2019/02/27/prava-zhinok-u-trudovomu-zakonodavstvi-ukrayiny/>.

*Л. В. Кузнецова,
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри публічного та приватного права,
Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова*

СУЧАСНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ГАЛУЗІ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Українська правова наука переживає переломний період, викликаний докорінними змінами всієї соціально-політичної та економічної системи суспільства. Глибокі правові реформи, що здійснюються в державі, обумовлюють істотне змістовне та структурно-функціональне оновлення чинної моделі галузевої юридичної науки. У наукових колах з'являється підвищений інтерес до дослідження й переосмислення витоків розвитку законодавства та його співвідношення між собою.

Сучасне трудове право пройшло тривалий історичний шлях свого розвитку, починаючи від звичаєвої регламентації трудової діяльності людини до прагнення закріплення в національному законодавстві європейських стандартів праці. Становлення цієї галузі права в історичному аспекті, як відомо, «було викликане

як необхідністю правового регулювання трудових процесів, так і усвідомленням праці людини не в якості звичайного товару, а в якості особливого об'єкта правовідносин, який не вкладається у традиційні уявлення про речі і не вписується в рамки традиційних цивільно-правових угод» [1, с. 149].

В сучасних економічних умовах, коли трудові відносини набувають вартісного характеру, а робоча сила виступає в ролі особливого товару, ціна якого формується під впливом попиту та пропозиції на ринку праці, дедалі більшого значення об'єктивно набувають дослідження проблематики правового регулювання інститутів оплати праці та робочого часу і часу відпочинку.

Формування національного трудового права безпосередньо пов'язане з політичними обставинами утвердження незалежної Української держави у період після 1991 року. За цих умов трудове законодавство України розвивається під відчутним впливом доктрин та ідей поєднання публічно- та приватноправових засад правового регулювання трудових відносин, лібералізації такого регулювання, утвердження засад виробничої солідарності, гуманізації трудових відносин, забезпечення соціальної справедливості, збалансування інтересів працедавців та працівників, збереження й розвитку соціальних гарантій працюючих тощо [2, с. 35].

Такі перспективи формування національного трудового права, поряд із зазначеними особливостями, мають, очевидно, втілювати, так чи інакше, й загальноцивілізаційні тренди розвитку сучасного трудового права, до яких учені, зокрема, відносять:

- 1) визнання загальноцивілізаційної значущості трудових прав і розширення сфери дії (експансія) трудового права;
- 2) зміщення ціннісних пріоритетів у змістові трудових прав у бік забезпечення гармонійного розвитку особистості;
- 3) посилення гнучкості (диференціації та індивідуалізації) у правовому регулюванні трудових відносин у поєднанні із забезпеченням трудових прав працівника;
- 4) гармонізацію індивідуальних та колективних трудових прав на основі розширення сфери соціального партнерства;
- 5) пріоритет міжнародних стандартів трудових прав [3, с. 286].

Безумовно, зазначені тенденції яскраво виявляють себе насамперед у розвитку основних інститутів індивідуального трудового права, які найперше стосуються захисту й гарантованості трудових прав працівників. Без такого захисту та гарантованості годі очікувати реалізації конституційних вимог забезпечення достатнього життєвого рівня для кожного (стаття 48 Конституції України).

Об'єктивно, що за таких умов має зростати роль і значення індивідуального та колективного договірної регулювання трудових правовідносин, а так само і роль правових звичаїв, які поступово складаються

у різних сферах сучасних трудових відносин незалежно від наявності/відсутності прогалин у правовому регулюванні тощо. Відповідні тенденції пов'язані із загальносоціальною закономірністю індивідуалізації суспільних відносин та їх правового регулювання [3, с. 289].

При цьому зазначений напрям розвитку трудового права України виглядає тим більше перспективним, чим менше упорядкованим та хаотичним стає процес реформування власне трудового законодавства з боку держави, яке (законодавство) явно не встигає адекватно реагувати на сучасні соціальні виклики та запити переважної більшості працюючих громадян України і дедалі більше втрачає ознаки ефективності та функціональної спроможності.

Таким чином, належне осмислення й перспективне програмування соціально корисних процесів і тенденцій розвитку трудового права, як видається, буде плідним за умови залучення та синтезування здобутків самої науки трудового права і юридичної соціології, покликаної досліджувати «живі» правовідносини, «живе право», зокрема і в трудовій сфері.

Література

1. Роцин Б. Е. К вопросу о возникновении науки российского трудового права // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. 2011. № 2 (8). Ч. 1. С. 148–150.
2. Венедіктов В. С. Концепція трудового права України в контексті сучасної правової доктрини // Актуальні проблеми юридичної науки на шляху сучасної розбудови держави і суспільства: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції, м. Суми, 5–7 черв. 2014 р. Суми: СумДУ, 2014. С. 129–135.
3. Лушников А. М. Российское трудовое право: вызовы XXI века // Lex Russica. 2014. № 3. Т. LXXXVIII. С. 284–293.

*В. А. Каракчаєв,
студент, спеціальність 081 Право,
Черкаський державний технологічний університет*

КРЕДИТНІ ДОГОВОРИ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРАВІ

Сучасний розвиток підприємництва в значній мірі залежить від ефективної діяльності банківської системи України. Важливим аспектом у цьому відношенні є кредитний ринок, що забезпечує реальну можливість отримати необхідні ресурси і здатність фінансових установ їх надати.

Це дослідження має на меті виявити окремі правові недоліки забезпечення проведення кредитування в Україні та запропонувати практичні поради, які б забезпечили дієвий механізм захисту майнових прав суб'єктів цих відносин.

Ситуація, що склалася зараз у процесі укладання та виконання кредитних договорів свідчить про те, що учасники відносин недостатньо приділяють увагу таким питанням: укладаються договори з юридичними особами, представники яких не мають належних повноважень; включення до умов кредитного договору права кредитора змінювати відсоткову ставку в односторонньому порядку; недодержання встановленої законом форми договору, подання позовів філіями банку, які не мають належних повноважень представляти банк в господарському процесі. Це говорить про явний перекис в бік економічної сторони договорів, з одночасним нехтуванням юридичної суті справи. Ґрунтовність цього висновку підтверджується «Результатами узагальнення судової практики вирішення спорів, пов'язаних з укладанням і виконанням кредитних договорів», викладеними Вищим арбітражним судом України.

Таким чином, виникає потреба вироблення ефективних юридичних рекомендацій, що допоможуть правильно зорієнтуватися підприємцям при укладанні та реалізації договорів, що опосередковують кредитні відносини.

Інститут кредитування в рамках його договірної форми отримав своє нормативне закріплення приблизно у II тисячолітті до н. е., коли в Законах вавілонського царя Хаммурапі вперше був закріплений обов'язок писати на глиняних табличках розмір позики, імена кредитора та позичальника, дату укладення договору, місце укладення, розмір відсотків, строк сплати, імена свідків та відтиск нігтя позичальника. Доведено, що правове та нормативне регулювання кредитних відносин в Україні розпочиналося із зведення законів Руської Правди на Київській Русі.

У вітчизняній правовій науці дослідження правових відносин за кредитним договором вже мали місце. Так, однією з перших ґрунтовних спроб висвітлити особливості вказаних відносин була кандидатська дисертація Л. Г. Рябко на тему «Правове регулювання кредитних відносин за законодавством України» (2002 р.).

Кредитний договір – цивільно-правовий документ, який визначає взаємні юридичні права і зобов'язання та економічну відповідальність між фінансовою установою (комерційним банком, кредитні спілки тощо) і клієнта (позичальника) з приводу проведення кредитної операції [1].

Головна вимога до змісту кредитного договору полягає у тому, щоби він містив у собі такі юридичні норми, які б дозволили регулювати весь комплекс взаємовідносин фінансової установи з клієнтом (позичальником).

Кредитні договори укладаються в письмовій формі і не можуть змінюватися в односторонньому порядку без згоди сторін. Стороною за кредитним договором є банк, а не кредитне управління (відділ) банку або інший його структурний підрозділ.

У разі порушення цієї умови договір, укладений структурною одиницею банку від свого імені, може бути визнаний недійсним. Зміни

в договір вносяться за погодженням обох сторін. Кредитний договір має бути підписаний повноважними особами сторін, які його укладають. Спірні питання щодо виконання договору у разі недосягнення згоди між сторонами розглядаються судом.

За своєю структурою кредитний договір має включати такі складові: преамбулу, в якій зазначаються найменування сторін та їх організаційно-правова форма; предмет і суму договору.

Кредитний договір укладається у письмовій формі незалежно від суб'єктного складу або суми кредиту.

Відповідно до статті 1056-1 Цивільного кодексу України процентна ставка за кредитом може бути фіксованою або змінюваною. Тип процентної ставки визначається кредитним договором.

Розмір процентів, тип процентної ставки (фіксована або змінювана) та порядок їх сплати за кредитним договором визначаються в договорі залежно від кредитного ризику, наданого забезпечення, попиту і пропозицій, які склалися на кредитному ринку, строку користування кредитом, розміру облікової ставки та інших факторів.

Фіксована процентна ставка є незмінною протягом усього строку кредитного договору. Встановлений договором розмір фіксованої процентної ставки не може бути збільшено банком в односторонньому порядку. Умова договору щодо права банку змінювати розмір фіксованої процентної ставки в односторонньому порядку є нікчемною.

У разі застосування змінюваної процентної ставки кредитор самостійно, з визначеною у кредитному договорі періодичністю, має право збільшувати та зобов'язаний зменшувати процентну ставку відповідно до умов і в порядку, встановлених кредитним договором. Кредитодавець зобов'язаний письмово повідомити позичальника, поручителя та інших зобов'язаних за договором осіб про зміну процентної ставки не пізніше як за 15 календарних днів до дати, з якої застосовуватиметься нова ставка. У кредитному договорі встановлюється порядок розрахунку змінюваної процентної ставки із застосуванням погодженого сторонами індексу. Порядок розрахунку змінюваної процентної ставки і повинен дозволяти точно визначити розмір процентної ставки за кредитом на будь-який момент часу протягом строку дії кредитного договору. Кредитор не має права змінювати встановлений кредитним договором порядок розрахунку змінюваної процентної ставки без згоди позичальника.

Література

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV (Редакція від 07.03.2018, підстава 2269-19). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (Редакція від 07.03.2018, підстава 2269-19). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

*Р. В. Манько,
студент,
Черкаський державний технологічний університет*

*Т. Л. Постригань,
адвокат,
кандидат юридичних наук, доцент,
Черкаський державний технологічний університет*

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА

Дослідження присвячене розгляду поняття і загальної характеристики особистих немайнових прав фізичної особи. Теоретичним підґрунтям для дослідження проблеми цивільно-правової охорони особистого життя стали праці науковців радянського і сучасного періодів: С. С. Алексєєва, І. А. Бірюкова, В. С. Гопанчука, О. В. Дзери, Н. Д. Єгорова, В. А. Жакєнова, О. М. Ердєлевського, Л. О. Корчєвної, О. В. Кохановської, О. А. Красавчикова, Л. О. Красавчикової, Л. В. Красицької, В. А. Кройтора, М. С. Малєїна, М. М. Малєїної, В. П. Паліюка, О. О. Підопригори, Г. Б. Романовського, З. В. Ромовської, С. О. Сліпченка, І. В. Спаси́бо-Фатєєвої, Р. О. Стефанчука, В. Л. Суховерхого, Н. В. Устименко, К. А. Флейшиц, Є. О. Харитонова, Ю. С. Червоного, С. І. Чорнооченко, Я. М. Шевченко, Р. Б. Шишки, М. Й. Штефана та ін.

Різноманітність цивільних прав та обов'язків, а також відмінності в характері взаємовідносин суб'єктів цивільного обороту дозволяють використовувати широкий арсенал засобів захисту суб'єктивних цивільних прав та впливу на осіб, які не виконують своїх (абсолютних) обов'язків. Цивільно-правова відповідальність за посягання на особисті немайнові права фізичних осіб і відшкодування шкоди, яке розглядається наукою цивільного права як одна з її форм, є одним із таких засобів захисту, суть якого полягає в покладенні на правопорушника невігідних майнових наслідків.

Відшкодування майнової та моральної (немайнової) шкоди ст. 16 ЦК називає загальними способами захисту цивільних прав та інтересів. Вони є найбільш дієвими засобами захисту особистих немайнових прав фізичної особи, оскільки жодна інша галузь права не здатна наділити громадянина такими матеріальними повноваженнями, які юридично захищають недоторканність особистості й спрямовані на відновлення її майнового та морального статусу. Як відзначають деякі фахівці, захищати немайнові блага особи можна й за допомогою інших галузей права (адміністративного, кримінального, трудового), але визначити їх параметри, повноту індивідуальної свободи особистого життя, особистої волі громадянина спроможне тільки цивільне право, адже «наділення правом складає основний сенс і зміст цивільно-правового регулювання».

З огляду на важливість даного питання, метою роботи є:

- виявити та проаналізувати цивільно-правові норми, що регулюють відносини, пов'язані з особистим життям;
- розглянути сутність і зміст права на особисте життя та особистих немайнових прав, спрямованих на охорону окремих проявів особистого життя;
- визначити форми і способи цивільно-правового захисту особистого життя від неправомірних втручань.

Закріплення в Конституції України демократичного напрямку розвитку політичної системи й проголошення України правовою державою передбачає, що українська спільнота нині стоїть на межі перетворення на громадянське суспільство, однією з важливих рис якого є загальна повага до приватного життя людини. Однак її рівень в сучасному українському суспільстві є недостатнім, про що свідчать численні неправомірні втручання в сферу особистого життя («касетні» скандали, публікації приватних паперів, фотографій і подробиць інтимного життя осіб без їх дозволу, свавільні проникнення в житло тощо).

Одним із ефективних засобів підвищення поваги до приватності є правова охорона особистого життя людини від неправомірних втручань. Відповідні правові норми, виконуючи свою ідеологічну функцію, виховують у людей цінунання свого особистого життя та повагу й невтручання в особисте життя інших. Особливу роль в правовій охороні особистого життя відіграють новели ЦК України від 16 січня 2003 р., в яких знайшли своє розгорнуте закріплення особисті немайнові права фізичних осіб, спрямовані на охорону особистого життя. Зважаючи на новизну цих норм та недостатність практики їх застосування, постає необхідність їх науково-теоретичної розробки.

На сьогодні правова система України перебуває у стані реформування, що зумовлюється побудовою демократичної, соціальної і правової держави. Основними принципами існування такої держави є пріоритет та всебічний захист прав і свобод особи. Згідно ст. 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Логічним продовженням цього положення стала ст. 32 Конституції України, яка зазначає, що кожному гарантується судовий захист права спростувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Отже, на сьогодні є досить актуальною реалізація цих конституційних прав. Особливого значення в цьому процесі набуває цивільне право, яке визначило основні правові засади особистих немайнових прав фізичної особи.

Права людини становлять абсолютну цінність. У будь-якому суспільстві вони є важливим інститутом, за допомогою якого регулюється правовий статус особи, визначаються способи й засоби впливу на неї, межі вторгнення в особисту сферу, встановлюються юридичні гарантії реалізації та захисту прав і свобод. Основні права і свободи людини належать їй від народження і є невід'ємними, тому їх забезпечення – одна з найважливіших функцій держави.

Проблема прав людини в усі часи була важливою складовою розвитку людства, набуваючи характерних для різних епох філософських, релігійних або етичних елементів. Найбільшого розвитку концепція особистих немайнових прав людини досягла у другій половині ХХ ст. саме в цей час проблема прав людини знайшла відображення в багатьох міжнародно-правових документах.

Особисті немайнові відносини виникають з приводу особистих немайнових благ, перелік яких дається у ст. 21 Цивільного кодексу України. особисті немайнові права належать усім, без винятку, фізичним особам незалежно від віку, дієздатності, інших обставин, зокрема від того, де та у зв'язку з якими подіями вони перебувають. Положення про рівність конституційних прав усіх громадян закріплено у ст. 24 Конституції. Теоретичні підходи до належності особистих немайнових прав усім, без винятку, фізичним особам і рівність обсягу цих прав мають бути втілені в повсякденне життя, набути свого реального змісту.

Повага до кожної людини як до особистості повинна стати нормою повсякденного життя в Україні, знайти свій вияв у визнанні її єдиною цінністю первісного порядку, відносно якої визначаються всі інші цінності, включаючи право. Мету закону слід розуміти як забезпечення всебічного розвитку особистості, охорону її життя, свободи, честі, гідності та особистої недоторканності. За такого підходу людина ні в якому разі не розглядатиметься лише як засіб для досягнення цілей.

У Цивільному законодавстві України існують чіткі тенденції розвитку правової бази щодо охорони, регулювання та захисту особистих немайнових прав особи, які покликані забезпечити гармонійний розвиток людини як особистості та гідного члена громадянського суспільства. Подальший розвиток цивільно-правового регулювання особистих немайнових прав в Україні має бути зорієнтований на світові стандарти в галузі прав людини. Проте це не повинно бути необдуманною рецепцією відповідних міжнародних норм права, а зваженим процесом, який має базуватися на запозиченні світового досвіду, поєднаного з особливостями поєднаного з особливостями національного світосприйняття, правотворення та праворозуміння. Також слід зауважити, що навіть наявність досконалої правової системи – це лише передумова, яка без належного поєднання із своєчасною, однозначною та повною реалізацією і захистом особистих немайнових прав не зможе досягнути необхідного результату.

Отже, для забезпечення гарантій особистих немайнових прав фізичної особи, у нормативно-правових актах України мають бути більш детально та конкретно визначені: 1) зміст усіх особистих немайнових прав фізичної особи

та їх гарантій; 2) налагоджений правовий механізм реалізації прав фізичної особи; 3) доступний та ефективний порядок захисту порушених прав; 4) повноваження відповідних органів державної влади, місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб по забезпеченню конкретних прав фізичної особи; юридична відповідальність зазначених органів і осіб за невиконання чи неналежне виконання своїх повноважень; 5) відповідальність фізичних осіб за невиконання своїх обов'язків. Для цього особисті немайнові права мають стати невід'ємними елементами правової культури особистості і суспільства, що може бути досягнуто в результаті становлення України як правової держави, забезпечення національною правовою системою загально визнаних державно-правових гуманітарних цінностей, формування незалежної судової системи захисту особистих немайнових прав фізичної особи. Цей процес має супроводжуватися цілеспрямованою роботою з правового виховання населення країни

Література

1. Конституція України. К.: Велес. 2006.
2. Закон України «Про судоустрій» від 7.02.2002 р. // Відомості Верховної Ради України, 2002.
3. Закон України «Про загальнообов'язкове державне страхування» // Відомості Верховної Ради України, 1998.
4. Цивільний Кодекс України. К.: Велес. 2006.
5. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / А. С. Довгерт, Н. С. Кузнецова та ін. К.: Істина, 2004. 221 с.
6. Дзера О. В. Цивільне Право України. К.: Юрінком Інтер, 2002 р.
7. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. // Права людини: міжнародні договори ООН та Ради Європи. К.: Факт, 2001 р.
8. Скуратівський В. А., Палій О. М., Ліанова Е. М. Соціальна політика: навч. посіб. К.: УАДУ, 1997.

*Н. М. Кононенко,
студент, спеціальність 081 Право,
Черкаський державний технологічний університет*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ

Метою дослідження є визначення актуальних проблем та обґрунтування перспективних напрямків розвитку вітчизняного біржового товарного ринку в сучасних умовах. У сучасних умовах глобалізації вітчизняна економіка дедалі глибше інтегрується у світове економічне співтовариство. За таких умов довготривалий розвиток ринкової економіки при постійній ціновій нестабільності зумовило до пошуку і застосування нових механізмів, ефективних в управлінні ціновими ризиками та налагодженні взаємозв'язків між локальним і світовим ціноутворенням.

Одним з таких механізмів став високо розвинутий біржовий товарний ринок з його строковою формою торгівлі біржовими інструментами – деривативами. У зв'язку з цим актуальності набуває аналіз проблем та напрямків розвитку біржового товарного ринку в Україні, приділяючи значну увагу світовій практиці у даному контексті.

Біржовий товарний ринок посідає чільне місце у сучасній ринковій економіці. Нині товарні біржі обслуговують потреби товарних ринків, забезпечуючи прозоре ціноутворення і віддзеркалюючи усі процеси, що відбуваються у суспільстві. У нинішніх реаліях стан розвитку економічної системи визначається рівнем функціонування біржового ринку [2].

Біржові механізми, на перший погляд, прості але вони забезпечують передбачене ціноутворення, демонополізацію, «деолігархізацію» ринків і, основне, ефективне управління, організацію виробництва, реалізації, зберігання промислової сировини і сільськогосподарської продукції, забезпечуючи достатній і максимально прогнозований рівень прибутковості для усіх учасників і стабільний розвиток економіки на макро- та макрорівнях у цілому.

Успішне функціонування цієї системи, як показує світова практика, досягається розумним поєднанням зусиль держави та громадськості, передусім біржової спільноти, шляхом вироблення чіткої довгострокової програми розвитку біржового ринку та створення відповідного законодавчо-правового поля, що забезпечує ефективність діяльності цього ринку. При цьому, стратегія його розбудови в кожній країні формувалась у залежності від традицій, ментальності та готовності спільноти сприйняти її, а головне старанно виконувати [1, 3, 4].

Всі стратегії розвитку біржового товарного ринку побудовані на провідній ролі держави у цьому процесі.

Сьогодні, не зважаючи на позитивний світовий досвід, у практиці побудови вітчизняного біржового товарного ринку домінує напрям мінімального втручання держави у цей процес. Відомий у світі фінансист, біржовик та філантроп Дж. Сорос, який накопичив багатомільярдний капітал на біржовому ринку, зазначив, що неможливо збудувати цивілізований біржовий ринок без втручання держави, функції якої зводяться, передусім, до створення законодавчо-правового поля і контролю за його втіленням. Наглядові і контролюючі функції в демократичному суспільстві розподіляються між громадськими організаціями і державним апаратом [5].

На превеликий жаль, вітчизняний товарний біржовий ринок практично не виконує жодної з функцій, які він забезпечує в країнах з розвинутою ринковою економікою. Він створений і діє без наявності цілісної державної стратегії його розвитку та відсутності досконалого законодавчо-правового поля. Чітко розуміючи природу астрономічної кількості товарних бірж, їх примітивний рівень розвитку, законодавці та чиновники не поспішають внести зміни до основного

Закону України «Про товарну біржу», який регулює цю діяльність і прийнятий ще в далеких 90-х роках минулого століття.

Координацію та управління розвитком біржового товарного ринку в країні протягом багатьох років здійснює Міністерство економічного розвитку і торгівлі України разом з профільними міністерствами і відомствами. Недооцінка з їхнього боку важливості його розбудови призвела до занепаду, дискредитації та повної деградації цього ринку. Обсяги торгівлі за останні роки різко скоротились. У товарній структурі біржового обігу домінує продукція агропромислового комплексу, питома вага якої коливається від 41 до 88 відсотків [2].

За 2014 рік 582 вітчизняні товарні біржі забезпечили торгівельний обіг в розмірі 25,6 млрд гривень, що дорівнює місячному обсягу торгівлі сільськогосподарською продукцією на Чиказькій товарній біржі. До речі, світовий товарний біржовий обіг, який вимірюється сотнями трильйонів доларів, забезпечують близько 80 товарних бірж [2–4].

Практично всі вітчизняні біржі не мають сучасної матеріально-технічної бази, електронних систем торгівлі та клірингу, малопотужні, середній розмір статутного капіталу кожної із них не перевищує 300 тис. грн, а сума щорічних надходжень ледь досягає 100 тис. грн, вони і надалі залишаються інвестиційно непривабливими, укомплектовані фахівцями, що недосконало володіють знаннями сучасних біржових технологій і надалі залишаються інвестиційно непривабливими, торгують лише спотовими та форвардними контрактами [2].

В останні роки намагання активних прихильників біржового товарного ринку не привели до покращення його розвитку. Розроблений і прийнятий ще в 2004 р. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України», в якому був врахований досвід країн з перехідною економікою щодо розбудови біржового ринку, визначив основи державної політики в бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній та інших сферах розвитку аграрного біржового ринку. Для вирішення вказаних цілей було передбачено створення Аграрного фонду, Аграрної біржі, Державного інтервенційного фонду та обґрунтовано організаційні механізми створення організованого аграрного ринку. Проте цей закон і до цього часу існує без чіткої стратегії розбудови, в ньому не розроблений ефективно діючий механізм товарних і фінансових інтервенцій для підтримання рівноваги ціноутворення, що призвело до монополізації аграрного ринку трейдерами і поставщиками матеріально-технічних ресурсів. До цього часу на Аграрній біржі не впроваджена торгівля ф'ючерсами та опціонами на сільськогосподарську продукцію, не створена відповідна інфраструктура. Практично більшість позицій цього закону, що передбачали розбудову біржового товарного ринку, не виконані.

На вітчизняному ринку зерна, олійних та інших культур сьогодні від імені держави продовжують приймати участь чотири державні установи. Не дивлячись

на їх чітко визначені функції директивними документами, особливо ПАТ Аграрного фонду, їхня присутність не впливає на стабілізацію та регулювання ціноутворення, підвищення конкуренто спроможності на вітчизняному і світовому ринках, ефективність управління накопиченими товарними запасами, а відзначаються вони лише кількістю порушених кримінальних справ. Відсутність наполегливості у впровадженні біржових механізмів ціноутворення, монополізація ринків продовольчих товарів створює умови для постійного виникнення інфляційних процесів, необґрунтованого підвищення споживчих цін і призводить до дестабілізації економіки у цілому.

Про негативні наслідки відсутності біржового ринку свідчать факти монопольного ціноутворення на ринку зерна. Нині ціни на внутрішньому ринку, особливо в перші місяці збору урожаю, диктуються провідними зернотрейдерами, внаслідок чого, як показують дослідження зарубіжних фахівців, вітчизняний товаровиробник одержує близько 66 % від кінцевої ціни реалізації, щорічно недоотримуючи мільярди гривень [2].

Безплідні дискусії щодо ефективності функціонування державної Аграрної біржі та інших бірж, що постійно провокуються прихильниками «вільної економіки» привели до повного занепаду біржового ринку, і більшість бірж, незалежно від їх форми власності, перестали функціонувати. Досвід Індії, Китаю та інших країн свідчить про високу ефективність функціонування бірж, де одним із засновників виступає держава. Ці біржі протягом останніх років постійно входять в топ-десять провідних бірж світу. Не до кінця сприймаючи, а можливо навіть не розуміючи, що відбувається в країні на фізичних ринках газу, металів, нафтопродуктів, валюти, сучасні «реформатори», на превеликий жаль, направляють на такий же шлях розвитку і аграрний ринок, за мовчазної згоди Мінагрополітики України. Тому вимагає особливої уваги розбудова інфраструктури для функціонування біржового товарного ринку, передусім таких його елементів, як клірингово-розрахункова система, біржові склади, електронні платформи. Не менш важливе значення відіграє робота з підготовки і перепідготовки фахівців та охоплення інформацією виробників, переробників, трейдерів та інших верств суспільства щодо переваг біржової торгівлі.

Як показують дослідження фахівців USAID серед учасників зайнятих у зерновому бізнесі країни понад 90 % серед опитаних респондентів лише чули про можливість і переваги біржових механізмів при розробці стратегій виробництва, зберігання та реалізації продукції.

Комплексний підхід до виконання перелічених заходів стане ефективним у розбудові вітчизняного біржового товарного ринку лише за умов спільних зусиль з боку держави, біржової спільноти, учасників аграрного ринку, що дозволить наблизити біржовий товарний ринок до цивілізованих засад його розвитку і забезпечить прискорення формування ринкових засад економіки в нашій країні.

Література

1. Маслак О. М. Розвиток біржового ринку зерна // Вісник Сумського НАУ. 2008. Вип. 1. С. 202–206.
2. Яворська В. О., Солодкий М. О. Біржовий товарний ринок: навч. посіб. // К.: ЦП КОМПРИНТ, 2015. 576 с.
3. Яворська В. О., Солодкий М. О. Світовий біржовий ринок: сучасний стан та тенденції розвитку [Електронний ресурс] // Агросвіт. 2013. №13. Режим доступу: http://www.agrosvit.info/pdf/13_2013/9.pdf.
4. Яворська В. О. Етапи розвитку ф'ючерсної торгівлі на світовому біржовому ринку [Електронний ресурс] // Приазовський економічний вісник. 2017. № 3. Режим доступу: http://rev.kpu.zp.ua/journals/2017/3_03_uk/4.pdf.
5. Сорос Дж. Новая парадигма финансовых рынков. Манн: Иванов и Фербер, 2008. 192 с.

Б. В. Постригань,
студент, спеціальність 081 Право,
Черкаський державний технологічний університет

Т. Л. Постригань,
адвокат,
кандидат юридичних наук, доцент,
Черкаський державний технологічний університет

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день активно розвивається криптовалюта. Тому, важливим є питання правового регулювання криптовалюти в Україні. Стаття розкриває важливі правові аспекти змін в законодавстві щодо правового регулювання криптовалюти.

Метою дослідження є комплексний аналіз діючого законодавства та проекту закону «Про обіг криптовалюти в Україні».

Криптовалюта (від англ. *Cryptocurrency*) – різновид цифрової валюти, емісія та облік якої виконується децентралізованою платіжною системою повністю в автоматичному режимі (без можливості внутрішнього або зовнішнього адміністрування). Принциповою особливістю криптовалют є збереження інформації у блокчейні, де асиметричне шифрування використовується для перевірки повноважень, а інші криптографічні методи – як доказ виконаної роботи та/або Proof-of-stake.

Криптографія з метою конфіденційних платежів почала використовуватися з 1990 року в системі DigiCash Девіда Чома, компанія якого збанкрутувала в 1998 році. Однак, його платіжна система була централізованою, а вперше термін «криптовалюта» почав використовуватися після появи пірінгової платіжної системи

Bitcoin, яка була розроблена в 2009 році людиною або групою осіб під псевдонімом Сатоші Накамото і використовує хешування SHA-256 і систему proof-of-work [1].

Популярні криптовалюти.

- Bitcoin (BTC). Перша повністю децентралізована пірінгова платіжна система з відкритим вихідним кодом. Курс на сьогодні становить \$32000, а в січні 2021 р. він піднімався до \$41950. До недоліків відносять низьку, в порівнянні з новим аналогами, швидкість транзакцій.

- Ethereum (ETH). Винахід вихідця з Росії Віталіка Бутеріна. Головне нововведення, яке світ побачив з Ефіріумом – повноцінні смарт-контракти, а не їх урізана версія, як в біткоіні. Курс – \$1300.

- Ripple (XRP). Позиціонується в першу чергу як ефективний механізм для проведення швидких і дешевих угод; в цій якості монетою цікавляться банки і великі корпорації. Курс – \$0,42.

- EOS. Заснована на Ефіріум і теж виступає в ролі майданчика для розробки додатків. Основною метою розробники ставлять безпеку операцій, вважаючи, що в інших системах з цим питанням проблеми. Курс – \$2,8.

- Litecoin (LTC). Перша «альтернатива» біткоіна. Працює на алгоритмі Script, володіє більш високою швидкістю транзакцій і більшою пропускну здатністю в порівнянні зі своїм прабатьком. Курс – \$130.

- Bitcoin Cash (BCH). Ще один форк біткоіни, що відрізняється в першу чергу розміром блоку. Таким чином вдалося підвищити швидкість транзакцій, при цьому не підвищуючи комісії. Не так давно Bitcoin Cash теж розділився на дві гілки. Курс основної монети становить \$398.

- Binance Coin (BNB). Варіант біржових токенів, які були детально описані вище. На сьогодні курс Бінанс Коін – \$43.

- Stellar (XLM). Майданчик орієнтований на прямі транзакції між компаніями та фізичними особами. Значно зменшені операційні витрати. Курс – \$0,3.

- Cardano (ADA). Платформа для розробки додатків, примітна найбільше тим, що під час майнінгу тут використовується алгоритм Ouroboros замість звичайного Proof-of-Work. Він витрачає менше електрики. Курс Кардано на сьогодні – \$0,34.

- Tron (TRX). Майданчик, орієнтований виключно на розважальний контент – його завантаження, поширення, просування і вихід на монетизацію. Нещодавно компанія інтегрувалася з платформою BitTorrent – результатом стало виникнення однойменного токена. Курс Tron – \$0,03.

- Tether (USDT). Курс цієї монети завжди дорівнює \$1, оскільки вона відноситься до описаних вище стейбл-Коін. Токен USDT позиціонує як «оцифрована» версія долара США. Це значно полегшує для користувачів конвертацію і використання [2].

Криптовалюти не мають центрального органу управління. Усі операції перевіряються мережею учасників, тобто іншими користувачами. Кожна операція комплектується з іншими для формування блоку, з яких складається безперервний

ланцюг. Кожен блок має криптографічне посилання на попередника, що робить неможливим зміну інформації в одну сторону блоці без необхідності внесення змін в усі наступні. Тому підробити або скасувати запис неможливо або дуже витратно.

До липня 2013 року програмне забезпечення всіх криптовалют, крім XRP (Ripple), базувалося на коді системи Bitcoin. Потім стали з'являтися незалежно розроблені платформи, які мають додаткові функції. До таких криптоплатформ відносяться: BitShares, Mastercoin, Nxt; анонсуються й інші платформи.

У криптовалютах немає примусового повернення платежів, бо немає адміністрування, кошти не можуть бути примусово заморожені або вилучені без доступу до приватного ключа власника. Однак є можливість укладання угод за участю посередника, коли для завершення або скасування угоди потрібна згода всіх трьох або довільних двох сторін. Учасники угоди можуть добровільно тимчасово взаємно блокувати свої кошти як заставу. Точніше, криптовалюта буде перерахована на спеціальний рахунок, для розпорядження яким потрібна згода всіх або кількох сторін. При цьому будь-яка сторона самостійно не спроможна виконати будь-яку операцію.

Як правило, у криптовалют є верхня межа загального обсягу емісії. Однак у деяких криптовалютах, таких як PPCoin, Novacoin, Sifcoin та інших, відсутня фіксована верхня межа загального обсягу емісії і можлива як емісія за рахунок наявних накопичень, так і демісія шляхом обов'язкового знищення невеликої фіксованої суми в кожній транзакції.

Всі криптовалюти використовуються псевдонімно – зміст транзакцій відкритий, не шифрований, але в них є інформація лише про номери рахунків і немає інформації про власників цих рахунків. Проте особу користувача може бути встановлено, якщо відома необхідна додаткова інформація. Ведуться розробки, де планується замінити псевдонімність на анонімність.

Регулювання криптовалюти в Україні.

Ст. 177 Цивільного кодексу класифікує види об'єктів цивільних прав, вказуючи, що до них належать:

- речі, в тому числі гроші та цінні папери (згідно зі ст. 179 ЦК, річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки);
- інше майно (згідно зі ст. 190 ЦК, майном як особливим об'єктом вважається окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки; майнові права є неспоживною річчю; майнові права визнаються речовими правами);
- результати робіт (гл. 61, 63 ЦК);
- послуги (гл. 63 ЦК);
- результати інтелектуальної, творчої діяльності (відповідно до ст. 199 ЦК, результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти права інтелектуальної власності створюють цивільні права та обов'язки відповідно до книги IV ЦК (право інтелектуальної власності));

- інформація (згідно з ч. 1 ст. 200 ЦК, інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Правовий статус інформації визначається спеціальними законами, зокрема Законом України «Про інформацію» №2657-ХІІ від 02.10.1992 р.);
- інші матеріальні та нематеріальні блага (серед останніх можна виділити особисті нематеріальні блага, які охороняються цивільним законодавством [3].

Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 201 ЦК, такими є життя та здоров'я, честь, гідність і ділова репутація, ім'я (найменування), авторство, свобода літературної, художньої, наукової та технічної творчості, а також інші блага, які охороняються цивільним законодавством). Станом на сьогодні, відповідно до ч. 1 ст. 99 Конституції України, грошовою одиницею України є гривня [4]. Згідно з п. 3.3 ст. 3 Закону України від 05.04.2001 р. №2346-ІІІ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», гривня як грошова одиниця України (національна валюта) – це єдиний законний платіжний засіб в Україні, що приймається усіма фізичними та юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України для проведення переказів [5]. Відповідно до пп. 14.1.93 Податкового кодексу України, під коштами розуміється гривня або іноземна валюта [6].

Отже, криптовалюта в розумінні українського законодавства не може бути прирівняна ні до засобу платежу, ні до валютної цінності.

В результаті нестійкості системи грошового обігу, яка виявилася після фінансової кризи 2008–2009 рр. з'явилася ідея створення нових валют і набув поширення термін «криптовалюта», що трактується науковцями як цифрова система платежів та грошових переказів, заснована на новітніх технологіях за принципами криптографії з метою функціонування як безпечної, анонімної, децентралізованої, стабільної віртуальної валюти. Найпоширенішим видом криптовалют сьогодні є біткоіни. Вони ж є й найдорожчими з-поміж інших: їхня вартість сьогодні становить близько 1,3 тис. дол. США, ринкова капіталізація сягає понад 16,7 млрд. дол. США, а кількість монет в обігу становить більше 16 млн. Основними перевагами даного виду валют є відсутність емісійного центру, контролю та обмежень випуску, повна анонімність, здатність генерувати валюту самостійно за допомогою майнінгу, захищеність від інфляції, відсутність впливу факторів зовнішнього середовища (окрім ринкових попиту і пропозиції) тощо. Проте, попри всі переваги та різноманітність поширення біткоінів їх перспективи достатньо неоднозначні. Одні країни регламентують цю валюту на законодавчому рівні та стимулюють її обіг, інші ж навпаки – забороняють її використання або вносять істотні обмеження щодо обігу цієї валюти. В Україні офіційно заборонено користуватися біткоінами, оскільки, за визначенням НБУ вони не мають ніякого забезпечення і юридично закріплених за ними осіб, не контролюються жодними державними органами. Та незважаючи на це українські ІТ-фахівці продовжують інвестувати в дану валюту, в результаті чого Україна сьогодні займає 5 місце за кількістю користувачів біткоінгаманцями серед різних країн світу.

Література

1. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Криптовалюта>.
2. <https://biznecat.com/crypto/177-vidi-kriptovalyut.html>.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV.
4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
5. Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 № 2346-III.
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI.

Р. Ю. Трофімов,
студент,

Черкаський державний технологічний університет

Т. Л. Постригань,
адвокат,

кандидат юридичних наук, доцент,

Черкаський державний технологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТОВАРИСТВ З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Товариства з обмеженою відповідальністю

Згідно закону України «Про господарські товариства» Товариством з обмеженою відповідальністю визнається товариство, що має статутний капітал, розділений на частки, розмір яких визначається установчими документами. Максимальна кількість учасників товариства з обмеженою відповідальністю може досягати 10 осіб. Учасники товариства несуть відповідальність в межах їх вкладів.

Характерними рисами товариства з обмеженою відповідальністю є:

1. Обмежена відповідальність їх учасників, оскільки вони несуть відповідальність лише в межах їх внесків. Ця риса є спільною для акціонерних товариств і для товариств з обмеженою відповідальністю.

2. ТзОВ не повинні мати значної кількості учасників, оскільки нормативна база їх корпоративного управління побудована таким чином, що за великої кількості учасників значною мірою втрачається керованість, особливо при прийнятті стратегічних рішень. При перевищенні встановленої законодавством кількості учасників ТзОВ підлягає перетворенню в акціонерне товариство протягом одного року, а по закінченні цього строку – ліквідації в судовому порядку, якщо кількість його учасників не зменшиться до встановленої межі.

3. ТзОВ не випускають акції.

4. Наявність переваги перед акціонерними товариствами, оскільки над ним немає таких органів зовнішнього регулювання, як, наприклад, Комісія з цінних паперів та фондового ринку України з її численними вимогами щодо звітності.

5. Більш висока мобільність при проведенні зборів і управлінні, оскільки для ТзОВ не має таких численних норм законодавства, як для акціонерних товариств.

6. Додаткові внески учасників ТзОВ не впливають на співвідношення їх часток (паїв), за винятком випадків передбачених установчими документами.

Статутний капітал товариства з обмеженою відповідальністю складається з вартості вкладів його учасників. Відповідно до статутного капіталу визначається мінімальний розмір майна товариства, який гарантує інтереси його кредиторів.

Установчі документи

Установчим документом товариства з обмеженою відповідальністю є статут. Він, крім вже вище вказаних розділів, повинен також містити наступні відомості про:

- розмірі статутного капіталу, з визначенням частини кожного учасника;
- склад і компетенцію органів управління та порядок прийняття ними рішень;
- розмір і порядок формування резервного фонду;
- порядок передачі (переходу) часток у статутному капіталі. Статут ТзОВ з усіма наступними змінами зберігається в органі, що здійснив державну реєстрацію товариства і є відкритим для ознайомлення [1].

Правове регулювання учасників

Учасник товариства з обмеженою відповідальністю має право продати чи іншим чином відступити свою частку у статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства або третім особам, якщо інше не передбачено установчими документами.

Учасники товариства користуються переважним правом купівлі частки учасника пропорційно до розмірів своїх часток, якщо статутом товариства чи домовленістю між учасниками не встановлений інший порядок здійснення цього права. Купівля здійснюється за ціною та на інших умовах, на яких частка пропонувалася для продажу третім особам. Якщо учасники товариства не скористаються своїм переважним правом протягом місяця від дня повідомлення про намір учасника продати частку (її частину) або протягом іншого строку, встановленого статутом товариства, або за домовленістю між його учасниками, частка (її частина) учасника може бути відчужена третій особі.

У разі придбання частки учасника самим товариством з обмеженою відповідальністю воно зобов'язане реалізувати її іншим учасникам або третім особам протягом строку, що не перевищує одного року, або зменшити свій статутний капітал.

При виході учасника з товариства з обмеженою відповідальністю йому виплачується вартість частини майна товариства, пропорційна його частці у статутному капіталі.

Майно, передане учасником товариству тільки в користування, повертається в натуральній формі без винагороди.

При реорганізації юридичної особи, учасника товариства, або у зв'язку із смертю громадянина, учасника товариства, правонаступники (спадкоємці)

мають переважне право вступу до цього товариства. При відмові правонаступника (спадкоємця) від вступу до товариства з обмеженою відповідальністю або відмові товариства у прийнятті до нього правонаступника (спадкоємця) йому видається у грошовій або натуральній формі частка у майні, яка належала реорганізованій або ліквідованій юридичній особі (спадкодавцю), вартість якої визначається на день реорганізації або ліквідації (смерті) учасника. У цих випадках розмір статутного (складеного) капіталу товариства підлягає зменшенню.

Учасника товариства з обмеженою відповідальністю, який систематично не виконує або неналежним чином виконує обов'язки, або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства, може бути виключено з товариства на основі рішення, за яке проголосували учасники, що володіють у сукупності більш як 50 відсотками загальної кількості голосів учасників товариства. При цьому цей учасник (його представник) у голосуванні не бере участь

Таким чином, можна зробити висновок, що у зв'язку з розповсюдженням товариств з обмеженою відповідальністю актуальним є питання правового регулювання їх діяльності. Влада чітко розмежовує види ТзОВ та чітко встановлює правові межі для їх учасників, з кожним роком удосконалюючи закони та роблячи їх більш конструктивними [2].

Література

1. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>.
2. <https://jur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/okremi-pitannya-viklyuchennya-uchasnika-z-tov.html>.

*І. А. Трапезна,
студентка групи ПР-96, спеціальність 081 Право,
Черкаський державний технологічний університет*

*Т. Л. Постригань,
адвокат,
кандидат юридичних наук, доцент,
Черкаський державний технологічний університет*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Право громадян на свободу передбачено у Загальній декларації прав людини і гарантовано Конституцією та законодавством України. Стаття 36 Конституції України закріплює право громадян України на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод

та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. При цьому ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій [1].

Характерною рисою громадського об'єднання є те, що воно створюється для здійснення конкретних суспільно корисних цілей, завдань та виду діяльності, у ході якої реалізуються певні права та інтереси громадян. Суспільні об'єднання вирізняють організаційну єдність, наявність членства, внутрішня структура, територіальна сфера діяльності.

Структурними елементами правового статусу громадських об'єднань є:

- найменування, цілі та завдання, що використовуються ними атрибути;
- порядок заснування громадських об'єднань, формування їх органів;
- їх права та обов'язки;
- взаємини громадських об'єднань з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, гарантії їх діяльності.

Громадське об'єднання розуміється як формування, що характеризується такими ознаками:

- добровільність;
- самоврядність;
- некомерційний характер;
- створено з ініціативи громадян, які об'єдналися з урахуванням спільності інтересів;
- створено для реалізації спільних цілей учасників, які одночасно є статутними цілями (іншими словами, має цільову спрямованість діяльності).

Добровільність означає можливість громадян без будь-яких перешкод і без урахування зовнішніх причин, без примусів, проявивши вільне волевиявлення, вступити у громадське об'єднання (стати його учасником). Також кожен має право на об'єднання і ніхто не може бути примушений до вступу до будь-якого об'єднання або перебування в ньому.

Самоврядність означає автономне, незалежне функціонування об'єднання та визначення його статутних цілей щодо вільного вибору його засновників.

Некомерційний характер передбачає, що отримання прибутку не є основною метою діяльності громадського об'єднання і що отриманий прибуток не розподіляється між його учасниками. Однак отримання прибутку в принципі є допустимим. При цьому підприємницька діяльність може бути основним джерелом фінансування їхньої діяльності, проте якщо метою таких організацій не є отримання прибутку, то вони все одно будуть некомерційними. Заборона розподілу прибутку означає обмеження правомочності розпорядження цим прибутком [2, с. 145–147].

Розуміння громадських об'єднань як форми реалізації демократичних права і свободи, з одного боку – означає добровільність участі, самодіяльність і рівноправність членів об'єднань, з другого – активну участь у управлінні справами держави, суб'єктів Федерації і муніципальних утворень.

Важливою ознакою громадських об'єднань як суб'єктів конституційних правовідносин є їх відособленість стосовно публічної влади.

Будучи структуроутворюючим елементом громадянського суспільства, зазначені об'єднання покликані сприяти задоволенню переважно групових потреб та інтересів громадян.

Окремими ознаками, характерними для окремих об'єднань громадян, є:

- 1) членство в об'єднанні та відносини членства, що впливають звідси;
- 2) обов'язковість участі членів об'єднання громадян в його роботі та створенні матеріальної бази об'єднання шляхом внесення членських внесків;
- 3) наявність статуту об'єднання громадян. Як правило, в діяльності об'єднань громадян відсутні комерційні цілі або одержання прибутку. Виняток становить лише діяльність кооперативних організацій. Крім того, допускається господарська або інша комерційна діяльність об'єднань громадян для виконання їх статутних завдань та цілей [1].

Взаємовідносини держави та громадських організацій носять виключно правовий характер. Це проявляється в законодавчому закріпленні правового статусу об'єднань громадян низкою нормативно-правових актів. Основними серед них є Закон України «Про об'єднання громадян», а також закони України «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про профспілки» [3].

Діяльність деяких об'єднань громадян, в тому числі кооперативних організацій, комерційних фондів, органів громадської самодіяльності, регулюється відповідними законодавчими актами.

На сьогоднішній діяльність громадських організацій набуває значення та актуальності завдяки міжнародним та іншим грантам, що тягне за собою різноманітність законів, що регулює особливості окремих видів громадських організацій.

Література

1. Закон України «Про об'єднання громадян» // ВВР 1992 № 25. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua>.
2. Адміністративне право України / Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. М. Гаращук та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. Харків: Право, 2000. 520 с.
3. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 № 987XII, Електронний ресурс: https://kodeksy.com.ua/pro_s_vobodu_sovisti_t_a_reli_gijni_organizatsiyi.htm
4. Закон України «Про профспілки». 1999, № 45, ст.397, Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/>.

В. М. Лазуренко,
*доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
проректор з гуманітарно-виховних питань,
професор кафедри історії та права,
Черкаський державний технологічний університет*

В. Очеретяний,
*аспірант кафедри історії і культури України
та спеціальних історичних дисциплін,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі*

ВПЛИВ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА УКРАЇНСЬКЕ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВО НА ПОЧАТКУ НЕПУ

Аналіз ступеня розробки піднятої нами проблеми свідчить про те, що в українській історіографії вона не була обділена увагою науковців [1]. Проведений історіографічний аналіз уможливорює висновок про те, що історіографічний процес пройшов шлях від методологічного монізму радянської історіографії, коли ідеологічні стереотипи перешкоджали історикам дати виважений аналіз подій, процесів і явищ, до різноманіття методологічно-концептуальних підходів, актуалізації аграрних та селянознавчих студій у історіографії доби української незалежності. Попри широкий спектр теоретичних напрацювань, розширення діапазону конкретно-історичних досліджень питання, пов'язані з впливом суспільно-політичних та соціально-економічних процесів на українське зерновиробництво в період, що досліджується, практично не виокремлюються із загального русла досліджень як історії українського доколгоспного села, селянства, так і аграрних відносин.

Зазначимо, що в роки Української революції 1917–1921 рр. всі політичні формації намагались кожна по своєму вирішити аграрне питання. Селянський фактор став одним з ключових чинників революційної доби і спробами владнати земельне питання різні політичні режими намагались перетягти на свою сторону масове українське селянство, яке складало левову частку збройних формувань політичних таборів різного ґатунку.

Життєдіяльність українського села протягом 1921–1926 рр. характеризувалась як позитивними, так і негативними тенденціями. Аграрна політика радянської влади в цей період була позначена відсутністю надто руйнівного державного втручання у господарсько-економічні процеси на селі і навіть певною лояльністю щодо перебігу суспільно-громадського життя. Базовою галуззю сільського господарства завжди було рільництво

і, насамперед, головна його складова – зерновиробництво. Від його продуктивності, а, відповідно, і товарності залежали не лише інші сфери сільськогосподарського виробництва і промисловий сектор, але й суспільство в цілому. А тому глибока системна криза зерновиробництва, в якій опинилось українське село на 1921 р., була згубною як для мільйонів селянських господарств, так і для країни в цілому, адже посіви зернових культур мав практично кожен український селянський двір. Саме від зерновиробництва величезна більшість селянських господарств отримувала левову частку своїх грошових доходів. Більш того, успішне зерновиробництво було надійною запорукою стабільності самого буття селянського двору, селянської родини, її продовольчої незалежності і економічної самодостатності. Успіхи в зерновиробництві як основна стаття доходів селянських господарств сприяли вже на середину 1920-х рр. їх економічному зміцненню. І це зміцнення радянська влада вирішила використати у власних інтересах, посиливши фінансовий тиск на селянство.

До позитивних чинників господарсько-економічного становища селянського рільництва в перші роки непу нами віднесено відновлення обсягів посівних площ зернових культур як основної продукції сільськогосподарського виробництва, певне зростання продуктивності праці та поступового піднесення врожайності, достатньо швидкого нарощення поголів'я робочої худоби, створення ефективної системи виробничого сільськогосподарського кредитування, надання пільгового кредитування для придбання безінвентарними господарствами сільськогосподарського реманенту та робочої худоби як необхідних ключових елементів господарювання.

Серед негативних чинників чи не найпомітніше місце займала податкова політика радянської влади по відношенню до селянства [2]. Мова йде про дуже обтяжливі платежі, які радянська влада запровадила спочатку в натуральному вигляді, а дещо пізніше і в грошовому. Розмір податкових платежів без всякого сумніву гальмував розвиток зерновиробництва. Для досить значного відсотку селянських господарств розширення засіву зернових та підвищення їх врожайності загрожувало, як це на перший погляд не дивно, переведенням їх на іншу шкалу оподаткування. В цілому маємо відзначити, що певні зустрічні кроки, які робила радянська влада по відношенню до українського села, були в основному непослідовними і, відповідно, не давали запланованих результатів.

Суттєві зміни в суспільно-політичному та соціально-економічному житті в країні з проголошенням непу покликали й відродження ефективних форм організації взаємовигідної співпраці селянських господарств. Важливу роль у зміцненні селянських господарств відіграла саме українська сільськогосподарська кооперація. Її координуюча роль була відчутною

і в селянському зерновиробництві. Не зважаючи на та те, що відродження кооперативних відносин відбувалось в умовах «перекручених» радянських реалій, кооперація давала можливість українському селянству зберігати економічну самостійність і повноцінно реалізувати основне своє призначення – ефективно вести виробництво зернової продукції в селянських господарствах. Вона надавала селянству різноманітну господарсько-виробничу, фінансову, агровиробничу та агрокультурну підтримку, організовувала вигідний збут селянської продукції на ринках, всіляко захищаючи економічні інтереси селян.

Саме завдяки високому професіоналізму фахівців сільськогосподарської кооперації, які постійно нарощували господарсько-виробничий досвід і вдосконалювали організаційно-управлінські можливості кооперативних осередків та їх об'єднань, вдалось підвищити закупівельні ціни на зерно для селянських господарств, і, зокрема, забезпечити більш вигідні економічні умови для селянства, яке здавало зерно на експорт, піднести інтенсифікацію рільництва селянських господарств шляхом його механізації, створивши для цього мережу прокатних та зерноочисних пунктів, ввести в повсякденну практику роботи використання тракторів шляхом організації машинно-тракторних товариств, пересувних та стаціонарних ремонтних майстерень для їх обслуговування тощо.

В справі залучення товарної продукції селянських господарств в сферу загальнодержавного товарообігу українська сільськогосподарська кооперація теж мала значні досягнення, швидко посівши чільне місце в хлібних заготівлях. Однією з ефективних форм роботи сільськогосподарської кооперації в галузі зерновиробництва стала контракція [3]. Нарощування об'ємів законтракованих площ зернових культур суттєво сприяло зростанню масовості вступу селян до кооперативних товариств. Українська сільськогосподарська кооперація активно сприяла тому, щоб індивідуальні селянські господарства якомога швидше виходили за суто споживчі рамки і ставали виразно товарними. Вона стала важливим чинником покращення життєдіяльності українського селянства і активним учасником впровадження ринкових відносин в сільськогосподарське виробництво загалом і зерновиробництво зокрема.

З активним провадженням політики непу селянські господарства поступово міцніли, їх успіхи в рільництві як базовій галузі сільського господарства загалом і в вирощуванні зернових культур зокрема були досить відчутними. Загалом пересічно по Україні відсоток селянських господарств, основним джерелом існування яких була зернова продукція, складав більше 86 відсотків. Важливим чинником, який сприяв зміцненню господарств і який водночас визначався і показником цього зміцнення, був процес зменшення кількості господарств без робочої худоби. Поступово покращувалась ситуація з забезпеченням селянських господарств сільськогосподарським реманентом,

показники покращення якого були свідченням поступового економічного зростання господарств. Позитивно відобразилось на стані рільництва і насамперед зерновиробництва спеціальне кредитування для збільшення кількості тягової сили в сільському господарстві та зростання поставок різноманітних сільськогосподарських машин.

Література

1. Калініченко В. В. Селянське господарство України в період непу: історико-економічне дослідження. Харків: Основа, 1997. 400 с.; Коріненко П. С. Історія українського селянства: Навчально-методичний посібник. Тернопіль, 2014. 296 с.; Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928). Київ: Основи, 1996. 396 с.; Лазуренко В. М. Українське фермерство: злет і падіння. (1921–1929 рр.). Черкаси: ЧДТУ, 2013. 474 с.; Марочко В. І. Українська селянська кооперація: історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.). Київ: Ін-т історії України НАН України, 1995. 217 с.; Мигаль Б. К. Здійснення аграрної політики на Україні у відбудовчий період (1921–1925 рр.). Харків: Вища школа, 1974. 167 с.; Морозов А. Г., Гоцуляк В. В. Сільськогосподарська контракція в добу непу. Український селянин. 2001. Вип. 1. С. 32–37; Морозов А. Г. Сільськогосподарський кредит в добу непу (1921–1929). Черкаси. 2020. 447 с.; Тренкін Ю. В. Контракція як ефективна форма забезпечення життєдіяльності селянських господарств в роки непу. Гуманітарний вісник: всеукр. зб. наук. праць. Серія: Історичні науки. Черкаси: ЧДТУ, 2018. Число 29. Вип. 13. С. 72–83.
2. Корновенко С. В., Лазуренко В. М. Село. Хліб. Гроші. Податкова політика радянської влади в українському селі у період НЕПу. Черкаси: «Ваш Дім», 2004. 188 с.
3. Онуфрієв В. Контракція в сільському господарстві на Україні. Харків: Радянський селянин, 1929. 126 с.

*В. А. Дзюба,
студент 2-го курсу, спеціальність 081 Право,
Черкаський державний технологічний університет*

ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КЕРУВАННЯ ТЕХНІЧНИМИ ЗАСОБАМИ У СТАНІ АЛКОГОЛЬНОГО СП'ЯНІННЯ

Кожен учасник дорожнього руху повинен знати, що згідно з п. 2.9 (а) Правил дорожнього руху України водієві забороняється керувати транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції.

На даний час у багатьох водіїв існує хибне переконання, що за керування транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи будь – якого іншого сп'яніння відсутня відповідальність, оскільки статтею 130 Кодексу про

адміністративні правопорушення передбачено відповідальність тільки за керування річковими, морськими або маломірними суднами, а стаття 286-1 Кримінального кодексу України «Керування транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції» втратила чинність на підставі Закону України 720-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», який набрав чинності 03.07.2020 року.

На справді це зовсім не так, суди і надалі продовжують виносити постанови про притягнення осіб до адміністративної відповідальності за керування транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, керуючись редакцією статті 130 Кодексу України про адміністративні правопорушення, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 17.06.2020р. № 720-ІХ.

Керування транспортними засобами особами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, а також передача керування транспортним засобом особі, яка перебуває в стані такого сп'яніння чи під впливом таких лікарських препаратів, а також відмова особи, яка керує транспортним засобом від проходження відповідно до встановленого порядку огляду на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, тягнуть за собою:

за перше правопорушення протягом року – штраф 10200 гривень і 1 рік позбавлення права керування транспортним засобом;

за повторне правопорушення протягом року – штраф 20400 гривень і 3 роки позбавлення права керування транспортним засобом;

за третє і більше порушень протягом року – штраф 40800 гривень і 10 років позбавлення права керування транспортним засобом.

Поліцейські, у яких є підстави вважати, що водій транспортного засобу керує ним в стані алкогольного сп'яніння мають право на зупинку такого транспортного засобу та огляд стану водія.

Варто зауважити, що максимально допустимий рівень алкоголю в крові – 0,2 проміле.

Згідно положень «Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції» від 09.11.2015 № 1452/735, визначено, що ознаками алкогольного сп'яніння є:

- запах алкоголю з порожнини рота;
- порушення координації рухів;
- порушення мови;
- виражене тремтіння пальців рук;
- різка зміна забарвлення шкірного покриву обличчя;
- поведінка, що не відповідає обстановці.

Ознаками наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, є:

- наявність однієї чи декількох ознак стану алкогольного сп'яніння (крім запаху алкоголю з порожнини рота);
- звужені чи дуже розширені зіниці, які не реагують на світло;
- сповільненість або навпаки підвищена жвавість чи рухливість ходи, мови;
- почервоніння обличчя або неприродна блідість.

Відповідно до вимог даної інструкції працівник поліції, який має спеціальне звання, за наявності ознак алкогольного сп'яніння проводить огляд водія за допомогою спеціальних технічних засобів, дозволених до застосування МОЗ. Поліцейськими використовуються спеціальні технічні засоби, які мають, зокрема, сертифікат відповідності та свідоцтво про перевірку робочого засобу вимірювальної техніки. Огляд на стан сп'яніння проводиться з фіксацією результатів на паперових та електронних носіях, якщо спеціальний технічний засіб має такі функції. Перед тим, як проводити огляд на стан сп'яніння працівник поліції інформує водія про порядок застосування спеціального технічного засобу та на вимогу водія надає сертифікат відповідності та свідоцтво про перевірку робочого засобу вимірювальної техніки. Огляд на стан сп'яніння обов'язково проводиться в присутності двох свідків, не враховуючи поліцейських. З метою забезпечення достовірності результатів огляду водіїв транспортних засобів, які мають бути оглянуті в закладах охорони здоров'я, не пізніше двох годин з моменту виявлення підстав для його проведення, поліцейський забезпечує доставку цих осіб до найближчого закладу охорони здоров'я. У разі виявлення алкогольного сп'яніння у водія поліцейський складає протокол про адміністративне правопорушення та долучає до нього акт огляду. Акт огляду складається у двох примірниках, один з яких вручається водію.

Оформлення матеріалів огляду на стан сп'яніння водія транспортного засобу здійснюється згідно з чинним законодавством. Якщо водій транспортного засобу перебуває у стані наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, поліцейський направляє цю особу до найближчого закладу охорони здоров'я. Немає сенсу проводити огляд на стан алкогольного сп'яніння в закладі охорони здоров'я, якщо з моменту виявлення поліцейським підстав для проведення такого огляду пройшло більше ніж 2 години, адже висновки такого огляду та процедура проведення такого огляду – будуть недейсні. Відповідно відмова водія від проходження огляду

більше ніж через дві години після спілкування з поліцейським – може вважатись обґрунтованою, а така особа може бути звільнена від адміністративної відповідальності.

Коли водій відмовляється проходити огляд на стан алкогольного чи наркотичного сп'яніння у місці його зупинки, такий огляд проводиться в найближчому закладі охорони здоров'я, якому надано право на його проведення. Якщо ж водій транспортного засобу відмовляється від проведення будь-якого огляду, працівник поліції в присутності двох свідків складає протокол про адміністративне правопорушення, в якому зазначає ознаки сп'яніння і дії водія щодо ухилення від огляду.

Слід зазначити, що відмова від вимоги поліцейських пройти огляд, адже відмова від огляду тягне за собою ту саму відповідальність, що й нетверезе водіння. Особливо часто страждають водії, яким не роз'яснили наслідки такої відмови, адже вони впевнені в тому, що мають право відмовитись (і це дійсно так), але не знають про негативні наслідки таких дій.

Відмова від проходження огляду на стан сп'яніння є окремою підставою для притягнення до адміністративної відповідальності незалежно від того тверезий водій чи ні, і відмова пройти огляд – фактично прирівнюється до визнання своєї провини.

Література

1. Веб-сайт: Відповідальність за керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://kremenetska.gromada.org.ua/news/1606137530/>.
2. Про правила дорожнього руху: Постанова КМУ від 10.10.2001 // Офіційний вісник України. № 41. Ст. 35.
3. За порушення правил дорожнього руху каратимуть по новому [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.legalaid.gov.ua/publikatsiyi/za-porushennya-pravyl-dorozhnogo-ruhu-karatymut-po-novomu/>.

*В. Ю. Півненко,
викладач кафедри філософських та політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ІНФОРМАЦІЄЮ ПРИ НАДАННІ ВІДПОВІДЕЙ НА ЗВЕРНЕННЯ ТА ЗАПИТИ: ГРОМАДЯН, АДВОКАТІВ, ПРАВООХОРОНЦІВ

Національним законодавством передбачено право громадян на подання звернень та запитів, а також отримання відповідей на них. В той же час законодавець окремо виділяє право адвокатів на подання адвокатських запитів, які по своїй суті дещо відрізняються від звернень громадян. Окремо слід виділити

і запити та звернення, які час від часу подаються представниками органів правопорядку, здебільшого, поліцією, при здійсненні їх основної діяльності. В той же час варто розуміти, що не вся інформація може бути надана розпорядником і не на кожне звернення може бути надано відповідь, оскільки категорія інформація є досить обширною, яка, зокрема, включає в себе і інформацію з обмеженим доступом.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про інформацію», інформація – це «будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [1]. Відповідно, як ми можемо бачити, інформація – це дійсно широка категорія, яка включає в себе абсолютно будь-які сукупності відомостей та даних, які можуть створюватись в процесі людської діяльності.

Окрім того, інформація включає в себе дві основні категорії: публічну інформацію та інформацію з обмеженим доступом. Згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про доступ до публічної інформації»: «публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом» [3].

В той же час ст. 6 цього ж Закону визначено обсяг інформації, яка належить до інформації з обмеженим доступом, серед якої: конфіденційна інформація, таємна інформація, службова інформація.

Публічна інформація, як ми можемо бачити з вказаного вище, надається у будь-яких випадках в строк, що не може перевищувати п'яти робочих днів з дня одержання запиту, а у випадках, коли потрібно надати великий обсяг інформації чи опрацювати великий масив даних, розпорядник, за умови повідомлення про таке запитувача, має право продовжити строк розгляд запиту до двадцяти робочих днів.

Слід зазначити, що обмеження доступу до інформації, відповідно до ч. 2 ст. 6 ЗУ «Про доступ до публічної інформації», здійснюється: «виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам; шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні» [3]. В той же час, якщо розпорядник опублікував правомірно таку інформацію раніше, то вона також підлягає наданню на запит.

Важливо зауважити, що при наданні відповідей на звернення та запити дуже важливим є правильне обчислення строків, протягом яких має бути надано

відповідь на звернення чи запит. Тут же потрібно керуватись ст. 123 Цивільного процесуального кодексу України, ст. 120 Кодексу адміністративного судочинства України та аналогічними нормами інших кодексів, відповідно, а також нормами профільних законів, які регулюють строки для надання відповіді [7, 8].

Як приклад, уявімо, що запит на доступ до публічної інформації надійшов на електронну адресу органу виконавчої влади о 17:05 в понеділок. Цілком логічно припустити, що відповідь має бути надано не пізніше наступного понеділка. Проте варто звернути увагу, що у випадках, коли запит надійшов по завершенню робочого часу, то він реєструється як такий, що надійшов наступного робочого дня, а тому крайнім строком для надання відповіді на таке звернення буде вівторок наступного тижня.

Варто звернути увагу, що якщо запити на доступ до публічної інформації подаються виключно на органів влади, підприємств, установ та організацій, які тим чи іншим чином фінансуються за рахунок коштів платників податків, то звернення громадян можуть подаватись до будь-яких юридичних осіб.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про звернення громадян»: Громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення» [2].

В той же час під зверненням розуміється викладені в усній чи письмовій формі: пропозиції та зауваження, заяви та клопотання, скарги.

Під пропозиціями, відповідно до цього ж Закону, слід розуміти поради та рекомендації стосовно того, як можна покращити якийсь процес, усунути якісь недосконалості тощо. Разом з цим визначенням пропозиції слід звернути увагу і на визначення «раціоналізаторська пропозиція», яке зустрічається в Цивільному кодексі України. По своїй суті ці визначення є тотожними, а відповідно і наслідки, які настають в зв'язку поданням пропозиції – однаковими.

Заявою є звернення із проханням у реалізації прав або визнання за особою певних прав, а також повідомлення про вчиненні порушення тими чи іншими посадовими особами, організаціями, підприємствами, установами.

Скаргою є звернення із вимогою поновити порушені права та вчинити певні дії.

При всій своїй подібності все ж розуміння понять: заява, скарга дещо відрізняються в різних сферах права. Наприклад, згідно з ст. 13 цього ж Закону: «Дія цього Закону не поширюється на порядок розгляду заяв і скарг громадян, встановлений кримінальним процесуальним, цивільно-процесуальним, трудовим законодавством, законодавством про захист економічної конкуренції, законами

України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про доступ до судових рішень», Кодексом адміністративного судочинства України, законами України «Про запобігання корупції», «Про виконавче провадження» [2].

Проте досить таки часто, зокрема, правоохоронними органами, виконавчою службою підміняються поняття при виконанні ними своїх посадових обов'язків, і, відповідно, заява в контексті кримінального процесу розглядається в порядку та строки визначені Законом України «Про звернення громадян», а не Кримінальним процесуальним кодексом України. Відповідно строк розгляду такої заяви та прийняття відповідних рішень по ній збільшується з максимум двох діб після подання такої заяви до тридцяти діб, що значною мірою впливає на перспективу поновлення порушених прав.

Окремо слід зазначити, що має місце і недосконалість законодавства. Зокрема, в трудовому законодавстві та законодавстві, яке регулює діяльність виконання судових рішень відсутні чітко визначені строки протягом яких має бути надано ту чи іншу інформацію, вчинено певні дії, а як наслідок вчинення певних дій значно розтягується у часі.

Повертаючись до інформації з обмеженим доступом, варто зазначити, що значною мірою, але не повністю врегульовується обсяг інформації який відноситься до цієї категорії наступними нормативними актами: Законами України «Про інформацію», «Про захист персональних даних», «Про Державну таємницю» та іншими.

В цьому дослідженні пропоную значну увагу приділити саме питанням поводження із конфіденційною інформацією, яку частково можна ототожнити із поняттям персональні дані.

Перш за все звернімо увагу на ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Цією статтею передбачено право адвоката звертатись до органів державної та місцевої влади, їх посадових осіб, інших організацій незалежно від форми власності із письмовими запитами з метою надання правової допомоги клієнту. Обов'язковою умовою при поданні адвокатського запиту є одночасне подання належним чином засвідчених копій ордеру або доручення та копії свідоцтва про право зайняття адвокатською діяльністю [4].

Останнім абзацом вказаної статті передбачено, що відмова у наданні відповіді на адвокатський запит, яка стосується інформації з обмеженим доступом за собою не тягне відповідальності [4].

Окремо слід зазначити, що ненадання інформації на запити та звернення в принципі тягнуть за собою відповідальність для особи, яка згідно з вимогами законодавства, мала надати таку інформацію, проте це питання більше розглядається в контексті права особи, права якої було порушено, звернутись за захистом своїх прав.

Має місце часта практика, коли адвокати при поданні адвокатських запитів вимагають надання інформації, яка відноситься до категорії персональних даних.

Варто зауважити, що навіть за умови, коли клієнт є суб'єктом персональних даних, розпорядник персональних даних всеодно зобов'язаний дотримуватись вимог до процедури надання такої інформації встановлених ЗУ «Про захист персональних даних».

Відповідно до ст. 11 ЗУ «Про інформацію»: «Інформація про фізичну особу (персональні дані) – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована» [1].

Не допускаються збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини. До конфіденційної інформації про фізичну особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження».

Згідно з ст. 14 ЗУ «Про захист персональних даних» поширення персональних даних про суб'єкта персональних даних допускається лише у випадках: надання згоди суб'єктом персональних даних на таке поширення; без згоди суб'єкта персональних даних або уповноваженої ним особи у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічної безпеки та прав людини [6].

Відповідно до пп. 8 ч. 1 ст. 162 КПКУ до охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, належать персональні дані особи, що знаходяться у її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних [5].

Згідно з ч. 2. ст. 159 КПКУ тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду. Ст. 160, 163–166 КПКУ регламентовано процедуру пов'язану з отриманням документів на підставі ухвали слідчого судді, суду [5].

Підсумовуючи все наведене вище, можна дійти до висновків, що наразі механізми захисту прав осіб, які подають звернення та запити є недосконалими. В той же час національне законодавство забезпечує процедурний захист від неправомірного надання інформації інформацію про персональні дані та деякі інші види інформації. Інше питання полягає в тому, що заплутаність, неоднорідність та страх настання певних правових чи політичних наслідків легко може нівелювати всі надбання, які ми сьогодні можемо бачити в сфері поводження з інформацією.

Література

1. Закон України «Про інформацію» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
2. Закон України «Про звернення громадян» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Закон України «Про доступ до публічної інформації» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>.

МАТЕРІАЛИ І ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

4. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
5. Кримінальний процесуальний кодекс [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
6. Закон України «Про захист персональних даних» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.
7. Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
8. Кодекс адміністративного судочинства України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

*Д. Р. Джумаєва,
студентка гр. ПР-96,
Черкаський державний технологічний університет*

*І. Ю. Стадник,
зав. кафедри історії та права, кандидат історичних наук, доцент,
Черкаський державний технологічний університет*

ПРАВА ЖІНОК ЗА ЧАСІВ ЦАРЯ ХАММУРАПІ

Вивчення прав жінок за різних часів історії має високу актуальність тому, що жінки – незалежно від епохи, культури й верстви – перебували на другорядних щодо чоловіків ролях, їхнє соціальне становище і можливості визначалися насамперед статусом чоловіків, яким ті жінки належали (їхніх батьків, чоловіків, братів), але в часи правління Царя Хаммурапі права жінок отримали більшу цінність. Метою видання Законів, на думку самого вавилонського царя, було встановлення в державі такого порядку, «щоб сильний не гнобив слабшого, щоб виявити справедливість до сироти та вдови, щоб чинити суд у країні, щоб до пригнобленого виявити справедливість...» і в даних законах також були відомості про права жінок, а саме шлюбно-сімейне право.

Сімейне право в давнину взагалі було дуже суворим, але в кодексі Хаммурапі воно вже дещо пом'якшене (т.зв. «шумерські сімейні закони»: «(§ 5) якщо дружина зненавидить свого чоловіка, і скаже йому: «ти не мій чоловік», то її слід надати річці» [6, с. 264]; а закони Хаммурапі в цьому сенсі є більш гуманними і звертають більшу увагу на права жінки: «(§ 142) Якщо жінка зненавиділа свого чоловіка і сказала: «Не бери мене», то справа її повинна бути розглянута в її кварталі, і якщо вона гріху не учинила, а її чоловік гуляв і дуже її принижував, то ця жінка не має провини: вона може забрати своє придане і піти

в будинок свого батька; (§ 143) Якщо вона була гулящою, будинок свій розоряла й принижувала свого чоловіка, цю жінку повинні кинути у воду».

Дошлюбні борги як жінки, так і чоловіка не повинні були поширюватися на іншого члена подружжя: «(§ 151) Якщо жінка, що живе у будинку чоловіка, зобов'язала свого чоловіка і змусила його видати документ про те, що кредитор її чоловіка не схопить її, то, якщо цей чоловік мав на собі процентний борг до того, як він взяв у дружини цю жінку, його кредитор не може схопити його дружину, а якщо ця жінка мала на собі процентний борг до того, як вона вступила в будинок людини, її кредитор не може схопити її чоловіка», якщо тільки цього не вказано у шлюбному договорі, як додає Тураєв Б. А.). Набутий в шлюбі борг стає спільним шлюбним боргом: «(§ 152) Якщо після того, як ця жінка вступила в будинок людини, на них з'явився відсотковий борг, то обидва вони повинні відповідати тамкару». Стаття № 152 кодексу Хаммурапі є свідченням рівноправного ставлення до жінки, як і попередня стаття, яка говорить, що вони обоє є вільними від дошлюбного боргу, а це означає, що законодавець зрівнює тут у правах чоловіка і жінку. Проте, як бачимо далі, закони відображають далеко не рівноправність у подружньому житті: наприклад, якщо чоловік захоче залишити свою дружину, то він повинен заплатити викуп і повернути їй придане: «(§ 138) Якщо чоловік захоче лишити свою жінку, що не родила йому дітей, то він має дати срібло, рівне її викупу, а також відновити їй придане, що вона принесла з будинку свого батька, а потім він зможе її лишити», а якщо ця жінка народила йому дітей, то він повинен залишити спадок її дітям. А вже коли дружина відмовляється жити з чоловіком, то вона, не маючи вагомих на це причин (як то зрада чоловіка і т.д.), може бути втоплена, чи вбита, або перетворитися на рабину: «(§ 141) Якщо дружина чоловіка, що мешкає в будинку чоловіка, захоче піти і почне конфліктувати, розоряти свій будинок і принижувати свого чоловіка, то її повинні звинуватити, і, якщо її чоловік сказав: «Я її лишу» – він може її лишити і нічого їй не дати із собою за її залишення. Якщо її чоловік сказав: «Я її не лишу», то її чоловік може взяти в дружини іншу жінку, а ця жінка повинна жити в будинку свого чоловіка як рабиня. Також, тут варто згадати схожий закон царя Білалами, що правив в Єшншунні (Ашнуака) в середині XX ст. до н.е., тобто раніше Хаммурапі, роки правління якого 1792–1750 рр. до н.е. Зокрема, в одному з них йдеться: «(§ 59) Якщо чоловік після народження дітей, залишить свою дружину і візьме за дружину іншу жінку, то його мають вигнати з дому, а майно, переходить у власність покинутої жінки», а за § 137 і 138 кодексу Хаммурапі: чоловік покинувши дружину, залишає їй тільки її шерікт, або якщо він покидає жінку, що народила йому дітей, то він залишає їй крім шерікту ще половину нажитого майна, щоб вона могла виховати дітей, а після повноліття всіх дітей їй надається частина майна чоловіка – рівна спадку її дітей.

Отже, із вище сказаного, можна зробити висновки, що закони Царя Хаммурапі значно менше враховують права жінки, ніж давніші закони Білалами, де праву матері і збереженню сім'ї надається значно більшого значення.

Тож можна посперечатися із твердженням Тураєва, що сімейне право у давнину було дуже суворе, а в кодексі воно вже дещо пом'якшено. У Хаммурапі немає закону, який би передбачав шлюб з блудницею, що передбачається попередніми шумерськими законами «ніппурської редакції», тут описано випадок бездітної дружини, і чоловік має право мати сина (що буде рівноправним) від блудниці, але блудниця, має право жити з чоловіком в одному домі, тільки після смерті дружини. Цікаво, чому Хаммурапі не ввів у свій багатий звід цього, здається, простого закону? Скоріше за все, цього не сталося саме тому, що у Вавилоні на час правління Хаммурапі таких шлюбів не було, а це вже може бути свідченням того, що таким чином, суспільство прагнуло відмежувати блудниць від соціуму і зменшити їх появу надалі. Швидше за все, це вже було питанням моралі, яка на той час, можливо, досягла рівня свідомості більшості людей.

Підсумовуючи, ми б хотіли зробити деякі порівняння, які допоможуть нам краще зрозуміти становище жінки в сім'ї. Порівнюючи з римськими законами, сімейна атмосфера у Вавилоні була, все ж, цивілізованішою. Жінка зовсім не знаходиться *in manu mariti* (тобто в своєму розпорядженні). Жінка має право на володіння своїм приватним майном, отримання назад свого приданого, виховання своїх дітей. Вдова чи незаміжня має право вести самостійно свої майнові справи. В основному, у вавилонському праві немає *patria potestas* (батьківської влади), яка віддавала в руки батька все – до життя і свободи дітей включно. Також на становищі сімейних відносин позначилася відсутність патріархального рабства і його негативного впливу на сім'ю.

Н. М. Пшенишна,

викладач,

Черкаський державний технологічний університет

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МОБІНГУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Міжнародна організація праці визначає мобінг як образливу поведінку, що виражається у мстивих, жорстоких, зловмисних чи принизливих спробах заподіяти шкоду окремій особі чи групі працівників. Це включає змову або переслідування обраного співробітника, який стає об'єктом психологічного переслідування. Мобінг характеризується постійними негативними коментарями чи критикою, соціальною ізоляцією людини, плітками чи розповсюдженням неправдивої інформації. Безпека робочих місць є основою рівності, гідного життя, соціальної справедливості та благополуччя суспільства. Міжнародна конфедерація профспілок (МКП) вважає, що з домаганнями у світі стикаються у середньому 40–50 % працівників. Постійний психологічний тиск у трудовій сфері неминуче

призводить до заподіяння шкоди фізичному здоров'ю та психічному стану людини. Психологічні травми, отримані на роботі в результаті мобінгу, – більш руйнівний фактор для працівника та роботодавця, ніж усі разом узяті інші стреси, що належать до трудової діяльності.

На сьогодні міжнародним співтовариством вироблено деякі правові стандарти, що надають широкі правові можливості для розвитку та вдосконалення національних правових систем у частині захисту особистої гідності під час трудової діяльності та забезпечення психологічного благополуччя працівників.

21 червня 2019 року на 108-ій сесії МОП, приуроченій до столітнього ювілею організації, абсолютною більшістю голосів була прийнята нова Конвенція № 190 про викорінення насильства та домагань у сфері праці, доповнена Рекомендацією № 206. Новий трудовий стандарт назвали історичним та своїм правових наслідків. Конвенція стала першим міжнародним договором, покликаним покласти край насильству та домаганням у сфері праці. Слід зазначити, що поняття «мобінг» вже було закріплене у трудовому законодавстві деяких європейських держав (Німеччині, Польщі, Франції, Швеції та ін.).

Суть прийнятих спеціальних антимобінгових законів полягає в обов'язку роботодавця планувати та організовувати роботу так, щоб запобігати появі психологічного насильства у колективі. У Європі звинувачення у мобінгу становлять майже 10 % від усіх справ, що розглядаються в суді.

Боротьба з мобінгом на законодавчому рівні вперше розпочалася в Європі у 1993 році у Швеції. 21 вересня 1993р. у Швеції був прийнятий Указ Шведської національної ради з охорони праці щодо протидії виктимізації на робочому місці. Такий нормативний акт накладає на роботодавця обов'язок щодо розробки системи для виявлення та виправлення незадовільних умов праці, проблем організації роботи або недоліків співпраці, які можуть призвести до виктимізації. Також роботодавець повинен мати процедури надання допомоги або підтримки працівникам, які зазнають виктимізації.

У сфері освіти Франції поширеність мобінгу (30–50 %) вдвічі вища, ніж у інших сферах діяльності; тривалість морального переслідування – від одного до п'яти років, і у 90 % випадків його починає керівник. 17 січня 2002 р. Франція ухвалила Закон про соціальну модернізацію, який встановлює як кримінальну, так і дисциплінарну відповідальність за «моральні переслідування» (мобінг). Французький закон є найсуворішим у світі, коли йдеться про боротьбу з мобінгом на роботі. У спорах про домагання співробітнику необхідно пред'явити факти, з яких буде можливим зробити припущення про мобінг. Постраждалий співробітник не зобов'язаний доводити шкоду здоров'ю, яку йому було завдано у результаті мобінгу. Керівник або співробітник, який здійснює мобінг на роботі, званий моральним переслідувачем, може бути покараний судом великим штрафом у розмірі до 3750 євро або навіть ув'язненням на строк до одного року.

У Цивільному кодексі Італії захист від мобінгу ґрунтується на широкому судовому тлумаченні необхідності захисту особи співробітника. В італійських

МАТЕРІАЛИ І ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

судах здебільшого розглядається мобінг саме роботодавця. Якщо ж оскаржується поведінка колег по роботі, то згідно з Цивільним кодексом Італії вся відповідальність перекладається на керівника за дії свого персоналу.

В ірландському законодавстві мобінг регулюється Законом про безпеку, здоров'я та соціальне забезпечення 2005 року, який визначає, як розпізнати явище, запобігти йому та яких заходів слід вжити у разі його виникнення.

У Німеччині відсутній окремий нормативний акт, присвячений забороні мобінгу або психологічного переслідування працівників, відсутнє також законодавче визначення мобінгу. Проте, чисельні підприємства Німеччини на рівні локального регулювання встановлюють правила щодо запобігання мобінгу та боротьби зі стресами на роботі. Підписання так званих «антимобінгових угод» є поширеним у Німеччині та Люксембурзі.

Зважаючи на погляд європейців на цю проблему, український законодавець пропонує закріпити поняття «мобінг» у низці нормативно-правових актів: Кодексі України про адміністративні правопорушення (КУпАП), Кодексі законів про працю України (КЗпП), Закону України «Про колективні договори і угоди», Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні».

Література

1. Про викорінення насильства та домагань у сфері праці: Рекомендації МОП № 206, м. Женева 21.06.2019 108-й сесія Генеральної конференції МОП [Електронний ресурс] // URL:https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_712184.pdf
2. Колодей К. Моббинг. Психотеррор на рабочем месте и его преодоление. Харьков: Гуманитарный центр. 2007. 368 с.
3. Чаковски М. Моббинг – правовые аспекты. Изд-во Бранта, Быдгощ-Варшава, 2005.
4. Французская конфедерация христианских трудящихся. URL: <http://cftc.manpower.free.fr/spip.php?article24>

*М. Г. Семененко,
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри історії та права,
Черкаський державний технологічний університет*

ПРАВОВА ОХОРОНА АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Метою нашого дослідження є розглянути стан правової охорони археологічної спадщини враховуючи вітчизняний та міжнародний досвід. Варто звернути увагу що поняття «археологічна спадщина» в українському законодавстві а є результатом багатьох обставин. Серед останніх можна назвати членство України в таких міжнародних організаціях як ЮНЕСКО, ІКОМОС та ін.,

що приділяють неабияку увагу питанням збереження археологічної спадщини. Важливим є також підписання Україною Міжнародної хартії з охорони та використання археологічної спадщини (Лозанська хартія) 1990 р. та, врешті-решт, поглиблення кризового стану археологічних пам'яток, зумовленого сучасними економічними чинниками.

Початок використання терміна «археологічна спадщина» нерозривно пов'язаний із рівнем суспільної свідомості та поваги до культурних надбань минулих поколінь. Ще до недавня під пам'яткоохоронною справою розуміли якісь дії, націлені на охорону окремих пам'яток, вирваних із контексту навколишнього середовища [5, с. 22–23].

Складовими частинами археологічної спадщини вважаються всі матеріальні залишки та об'єкти, а також будь-які інші сліди існування людства у минулих епохах:

- збереження і вивчення яких допомагає з'ясувати розвиток історії людства та його зв'язок з природним середовищем;
- головними джерелами отримання інформації відносно яких є розкопки або знахідки й інші методи дослідження історії людства та середовища, що його оточує;
- які знаходяться у будь-якому місці, що знаходиться під юрисдикцією Сторін.

Археологічна спадщина включає споруди, архітектурні ансамблі, розбудовані та облаштовані ділянки території, рухомі об'єкти, інші пам'ятки, а також їхній контекст, незалежно від місця розташування на суходолі або під водою [2; 1].

Об'єкти культурної спадщини поділяють на:

Археологічні – рештки життєдіяльності людини (нерухомі об'єкти культурної спадщини: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, їх залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскельні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв, а також пов'язані з ними рухомі предмети), що містяться під землею поверхнею та під водою і є невідтворним джерелом інформації про зародження і розвиток цивілізації [3; 2].

Археологічна спадщина – сукупність об'єктів археологічної спадщини, що перебувають під охороною держави, та пов'язані з ними території, а також рухомі культурні цінності (археологічні предмети), що походять з об'єктів археологічної спадщини.

Пам'ятка археології (археологічна пам'ятка) – археологічний об'єкт національного або місцевого значення, занесений до Державного реєстру нерухомих пам'яток України [3; 1].

Щодо реалізації ідеї правової охорони археологічної спадщини на вітчизняному рівні А. Д. Пряхін у 1995 р. писав про необхідність досліджень

на комплексному міждисциплінарному рівні. Такий підхід, на його думку, було вдало втілено в археологічних програмах «Пазирик» і «Початкове заселення людиною Середньої Азії та проблеми палеоекології» під керівництвом академіка А. П. Дерев'янка, а також «Аркаїм» під керівництвом Г. Б. Здановича [6, с. 24–25].

Новий підхід широко впроваджується через прийняття низки міжнародних пам'ятко- і природоохоронних актів, орієнтованих на збереження навколишнього середовища історичних місць, як, приміром, «Міжнародна Хартія про збереження та відновлення нерухомих пам'яток і визнач них місць» (Венеція, 1964), «Документ про автентичність» (Нара, 1994), «Хойанська декларація щодо збереження історичних районів Азії» (2003), «Декларація та рекомендації про відновлення культурної спадщини в БАМі» (2004), «Сеульська Декларація про туризм в історичних містах та просторах Азії» (2005), «Рекомендація щодо охорони культурних надбань, яким загрожують громадські або приватні роботи» ЮНЕСКО (1968), «Рекомендація щодо охорони та сучасної ролі історичних просторів» ЮНЕСКО (1976), «Сіаньська Декларація щодо збереження оточення об'єктів культурної спадщини, визначних місць та історичних ареалів» (Сіань, 2005) і багато ін. [1, с. 7–8].

Про роль природного компоненту в концепції археологічної спадщини ще 15 років тому писав А. Д. Пряхін. Він зауважував, що розгляд поняття «археологічна територія» в адміністративно-територіальному чи географо-просторовому (як це практикувалося зазвичай), а не в історико-культурному контексті значно уповільнює процес реалізації нової концепції щодо збереження археологічної спадщини [6, с. 25].

Новий підхід знайшов відображення і в Законі України «Про охорону культурної спадщини» 2000 року. Згідно з ним, об'єктом культурної спадщини є не тільки визначні місця, споруди (витвори), комплекси (ансамблі), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а й території чи водні об'єкти, інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереження, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність [3, с. 130].

У 2017 році підписала нову Конвенцію Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями (Нікосія, 2017), але процес приєднання до Конвенції так і не був завершений. Ми знаємо, що напрацьований пакет документів для ратифікації зараз перебуває у Офісі Президента України, але його внесення до ВР України з невідомих причин не планується в осяжній часовій перспективі. На сьогодні є дуже важливим привернення уваги до цього документа та розблокування його подальшого проходження владними коридорами. У процесі необхідних комплексних змін до законодавства та серйозного перегляду підходів до державної політики у відповідній сфері, Нікосійська конвенція може виступити важливим дороговказом, оскільки вона не лише задає сучасний стандарт у відповідній сфері, але й ґрунтується на найкращих практиках, які міжнародна

спільнота виробила в умовах новітніх викликів сучасного світу: гібридних війн, терористичних загроз, розвитку чорного ринку в інтернеті тощо.

Отже, загалом сучасне національне пам'ятко охоронне законодавство відповідає основним засадам міжнародної концепції «спадщини», що стала відображенням тенденції останніх кількох десятиріч у справі охорони, збереження та використання культурного надбання людства.

Література

1. Абизов В. XV Генеральна асамблея ІКОМОСу // Відлуння віків. К., 2005. 2(04). С. 5–9.
2. Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини 1992 р. (ст. 1).
3. Закон України «Про охорону культурної спадщини»
4. Михайленко Є. М. Поняття «археологічна спадщина» в сучасному законодавстві та в історії розвитку археології / Є. М. Михайленко. // Археологія. 2010. № 4. С. 112–119.
5. Лисицкий А. В. Культурное наследие как ресурс устойчивого развития. Рукопись дисс. ... канд. культурологии. М., 2004.
6. Пряхин А. Д. Археология и археологическое наследие. Воронеж, 1995.

О. С. Худолей,
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та права,
Черкаський державний технологічний університет*

Д. В. Дика,
*студентка 2 курсу,
Черкаський державний технологічний університет*

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ІНОЗЕМЦІВ В УКРАЇНІ

Відповідно до Конституції України в ч. 2 ст. 3 зазначено, що права і свободи та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави. Тобто обов'язок держави забезпечувати права і свободи людини. [1]. Основна проблематика полягає в тому, що це пов'язано з правовим статусом людини і в тому числі іноземців це розглядається в законодавстві та юридичній літературі (зокрема такими вченими: Тодикою, О. Фрицьким, В. Кравченком, В. Андрієнком, С. Чеховичем, та іншими), але потребує свого подальшого вивчення і таким чином залишається актуальною. Для того щоб зрозуміти, зміст та правову природу конституційно-правового статусу іноземців в Україні слід розглянути поняття принцип права, та принцип конституційно-правового статусу людини і громадянина, які між собою тісно пов'язані і є основними для принципів конституційно-правового статусу іноземців в Україні. Термін «принцип» походить від латинського слова «principium», яке означає начало, основа. Водночас, принцип – це те, що лежить в основі певної

теорії науки, внутрішнє переконання людини, основне правило поведінки. За В. І. Далем, слово «принцип» означає наукове чи моральне начало, основу, правило, від якого не відступають [2]. Принципи не формулюють конкретних прав і обов'язків, і не завжди забезпечені конкретними законодавчими санкціями, проте з огляду на те на яких принципах заснований правовий порядок можна значною мірою зрозуміти характер держави (демократична, тоталітарна тощо). Більше детально хочеться виділити основні принципи правового статусу таких громадян.

1. Принцип єдності прав і обов'язків іноземців. Він полягає в тому, що іноземці в Україні наділені широким комплексом прав і свобод, але одночасно несуть обов'язки. Закон «Про статус іноземців та осіб без громадянства» та інші нормативно-правові акти України закріплюють, що іноземці здійснюючи свої права та свободи не повинні завдавати шкоди національним інтересам України. Також іноземці зобов'язані шанувати і виконувати норми, що зазначені в Конституції України. Ці положення українського народу повністю відповідають положенню Загальної декларації прав людини 1948 року, в якій зазначається, що кожна людина має обов'язки перед суспільством, в якому тільки і можливий вільний і повний розвиток особи [3].

2. Принцип єдності прав, свобод і обов'язків, який описує правовий статус особи в сучасному суспільстві. Цей принцип розповсюджується в Україні в тій самій мірі як на громадян, так і на іноземців. Причому він послідовно проходить через текст Закону «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Такий принцип в законодавстві є досить необхідним для дотримання його усіма – як громадянами, так і іноземцями, особам без громадянства – це цілком природньо та справедливо [4].

3. Принцип відповідності правового статусу іноземців в Україні вимогам і стандартам, які на сьогодні склалися в міжнародному співтоваристві. Згідно ст. 6 Загальної рекомендації ХХХ про дискримінацію негромадян Комітету по ліквідації расової дискримінації (ООН) кожна держава зобов'язана проаналізувати і переглянути законодавство, у відповідних випадках в цілях забезпечення, а саме для того, щоб воно повністю відповідало Конвенції. Також Конвенція зазначає, що іноземці повинні бути захищені внутрішнім законодавством країни, яке відповідає міжнародному законодавству прав людини, а також міжнародному праву біженців та гуманітарному праву [5]. В ст. 2 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» зазначено, що правовий статус іноземців і осіб без громадянства визначається Конституцією України, цим та іншими законами України, міжнародними договорами України. У випадку, якщо міжнародним договором України встановлені інші правила, ніж передбачені цим Законом, застосовуються правила, передбачені таким міжнародним договором України [6].

4. Принцип заборони незаконного обмеження прав та свобод іноземців. Відповідно ст. 29 Конституції України кожна людина (в тому числі іноземець) має право на свободу та особисту недоторканість [1]. Цей принцип означає, що

іноземці не можуть бути заарештовані або триматися під вартою ні як по іношому, як за втомивованим рішення суду і тільки на підставах, та в порядку, встановлених законом також не можуть бути піддані тортурам, жорстокому поводженню, та без їх згоди медичним або науковим експериментам чи будь-яким незаконним обмеженням прав та свобод.

5. Принцип загальнодоступності основних прав і свобод іноземців. У ст. 3 Резолюції 40/144 Генеральної Асамблеї ООН від 13.12.1985 року – Декларація про права людини до осіб, які не є громадянами країни, в якій вони проживають» вказано, що кожна держава зобов'язана публікувати своє національне законодавство або правила, які стосуються іноземців [7]. Наведений принцип означає, що іноземцям гарантується право знати свої права і обов'язки та надається можливість їх використовувати в межах закону.

6. Принцип неприпустимості масових висилки іноземців, які законно знаходяться на території цієї країни. Відповідно до ст. 26 Загальної рекомендації ХХХ про дискримінацію негромадян Комітету по ліквідації расової дискримінації (ООН), прийнятої у 2004 році забороняється колективна висилка іноземців. Наведений принцип зазначено в ч. 2 ст. 31 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», в якому забороняється колективне примусове видворення іноземців.

Отже, принципи конституційно-правового статусу іноземців – це основні положення, які визначають надання іноземцям прав та свобод. Ці основні положення мають юридичний характер, так як вони охороняються державою і правом, та саме з них виходить регулювання правового статусу іноземців. Перелік цих принципів правового статусу іноземців в Україні не є вичерпним, але закріплення основних з них в законодавстві України надасть їм більш вагомого та зальнообов'язкового значення.

Література

1. Конституція України ч. 2 ст. 3 [Електронний ресурс] Режим доступу: https://kodeksy.com.ua/konstitutsiya_ukraini/statja-3.htm.
2. Теорія та історія держави і права. Філософія права наукова стаття «ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПІВ ПРАВА» [Електронний ресурс] Режим доступу: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2012_2/40.pdf.
3. Всеобщая декларация прав человека /принята и провозглашена в резолюции 217 Генеральной Ассамблеи: от 10.12.1948 (https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015#Text).
4. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [Електронний ресурс.] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>.
5. Общая рекомендация ХХХ о дискриминации неграждан Комитета по ликвидации расовой дискриминации ООН, принята на шестьдесят пятой сессии в 2004 году.
6. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Ст. 2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>
7. Резолюция 40/144 Генеральной Ассамблеи ООН: от 13.12.1985 года --- Декларация о правах человека в отношении лиц, не являющихся гражданами страны, в которой они проживают (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_227#Text).

О. С. Худолей,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та права,
Черкаський державний технологічний університет

В.О. Прилуцька,
студентка 2 курсу,
Черкаський державний технологічний університет

ПРИЧИНИ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ В УКРАЇНІ

Правомірна поведінка – це поведінка, дія чи бездіяльність, що відповідає правовим нормам і не суперечить основним принципам права. Важливо зазначити, що це не та поведінка, яка не протирічить нормам права, а поведінка, яка здійснюється у правовій сфері. Вона є важливою складовою упорядкування суспільних відносин, має свідомо вольовий характер та охороняється державою.

Кожна особа має певні мотиви правомірної поведінки. Прикладом може бути віра в те, що норми права є справедливими та корисними, а також страх перед відповідальністю, усвідомлення громадського обов'язку та інші [1, с. 42].

За ставленням законодавця до правомірної поведінки вона може бути як бажаною, так і допустимою або необхідною. За формою безпосередньої реалізації права, його норм, різних за характером правил поведінки правомірною є поведінка у формі використання суб'єктивного права, наданого суб'єкту права відповідною нормою права, або поведінка у формі виконання юридичного обов'язку, покладеного на суб'єкта права нормою права, поведінка у формі дотримання заборони, передбаченої певною нормою права [2, с. 283].

Також можна виділити особливості, які зумовлюють утвердження правомірної поведінки як норми життя для більшості населення:

- економіка належного рівня, тобто економіка, яка може задовольнити потреби громадян;
- системне правове забезпечення розвитку особи;
- ліквідація прірви між прошарками населення;
- активна боротьба з безробіттям;
- направлення сил на виконання соціальних програм і поставлених завдань;
- авторитет влади, за умови, що вона не буде маніпулювати законом;
- стабільність політичного режиму;
- створення цілісної правової бази організації та діяльності судової системи, органів юстиції та правоохоронних органів;
- дотримання норм права всіма посадовими особами та громадянами;
- достатньо високий рівень правосвідомості та правової культури [3, с. 3].

До основних причин нестабільності правомірної поведінки в суспільстві можна віднести:

1. Економічні – процес руйнування старого господарського організму (нежиттєздатного, але все-таки цілісного) значно випереджає становлення української економіки як саморегульованої системи виробничих зв'язків і матеріальних можливостей виробництва на основі економічної волі. Громадяни позбавилися звичних умов трудової діяльності і через неможливість і нездатність (економічна неграмотність і небажання брати на себе яку-небудь відповідальність) не можуть швидко адаптуватися до нової економічної обстановки, виникли невдоволення, апатія, агресивність, невпевненість у завтрашньому дні, балансування поведінки на межі між правомірною і неправомірною.

2. Соціальні – соціальна напруженість як результат ослаблення соціальної відповідальності держави і невірноваженості соціальної політики. Нерегулярною оплатою праці, підвищенням плати за комунальні послуги, низьким рівнем соціального забезпечення (за наявності інфляції) держава вільно або мимоволі провокує (незалежно від соціально-психологічної нестійкості особи) нестабільність правомірної поведінки.

3. Політичні – розпад СРСР, скасування однопартійної системи, утвердження ідеологічного і політичного плюралізму, труднощі формування політичної системи українського суспільства виявили невідповідність демократичних громадських сил до швидких історичних перетворень, відсутність прагматичної демократичної ідеології і політики для перехідного періоду. Це привело до політичної хиткості суспільства, яка спричинила й нестабільність правомірної поведінки громадян.

4. Ідеологічні – падіння колишніх ідеалів, низький рівень правосвідомості як наслідок руйнування системи правового виховання, що існувала раніше, і лише започатковане формування нової. Правосвідомість громадянина виявилася невідповідною до зняття криміналу з багатьох діянь, що вважалися раніше злочинними (спекуляція товарами, приватнопідприємницька діяльність, комерційне посередництво та ін.), і одночасного вступу в дію принципу «дозволено все, що не заборонено законом». Свободу вибору громадянин сприйняв як всюдозволеність. Межа між правомірною і неправомірною поведінкою була стерта.

5. Юридичні:

а) в галузі правотворчості – відсутність послідовності, логічності в прийнятих законах і підзаконних актах, їх суперечливість підривають віру в якість законів, служать підставою для правового нігілізму (наприклад, нормативні акти про податки є неконкретними, неповними, казуїстичними);

б) в галузі правоохоронної діяльності – слабке розкриття злочинності, корумпованість створюють умови для можливості обійти закон, породжують хиткість правомірної поведінки [4].

Література

1. Тимошенко В. І. Правомірна поведінка особи як показник стабільності суспільства / Бюл. М-ва юстиції України. 2006. С. 42.
2. Бандурка О. М. Теорія держави і права: підручник / О. М. Бандурка; 18.3 Основні види правомірної поведінки; Харків, 2018. С. 283.
3. Свириденко Г. В. Правомірна поведінка: теоретико-прикладні засади: дисертація / Інститут держави й права ім. В. М. Корецького; Київ, 2017. С. 3.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун; пер. з рос. Х.: Консум, 2001.

*О. С. Гончар,
студент 4 курсу,
Черкаський державний технологічний університет*

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ПОНЯТТЯ
«РЕСТИТУЦІЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ»**

Поняття реституції у міжнародному праві – це повернення майна, яке було неправомірно захоплене та вивезене однією державою з території іншої під час збройного конфлікту або іншого міжнародно-протиправного діяння.

Термін походить від латинського слова «restitution» (повернення, відновлення). Поняття «restitutio in integrum» було сформульоване ще в римському праві, та означало обов'язок відновлення стану речей, який існував на момент учинення протиправної дії чи заподіяння шкоди.

Процесу реституції підлягає як майно, що знаходиться на території країни, яка бере участь у воєнних діях, так і майно, що опинилося у володінні або під контролем третьої сторони. Операції, що здійснюються з державним майном, а також майном юридичних або фізичних осіб з метою їх подальшого переміщення до іншої країни, також вважаються недійсними.

Поняття «реституція культурних цінностей» у міжнародному праві – це особлива форма повернення майна історичного, наукового, художнього й іншого культурного значення, неправомірно вилученого та вивезеного воюючою державою з території свого супротивника під час збройного конфлікту, або іншого міжнародно-протиправного діяння. Загалом, правила реституції застосовуються по відношенню до реституції саме культурних цінностей. Разом з тим, у деяких договорах Версальської системи містилися «особливі положення» про цю категорію майна [2].

Насамперед, вони не обмежувалися ліквідацією наслідків тільки Першої Світової війни. Вимоги країн про повернення культурних цінностей їх законному власнику стосувалися претензій і до більш віддалених періодів історії. Так наприклад, у договорі союзних держав із Німеччиною (1919 р.) було встановлено,

що німецький уряд повинен повернути французькому урядові трофеї, архіви, історичні пам'ятки чи твори мистецтва, які були вивезені Німеччиною із Франції ще під час війни 1870–1871 років [4].

Другим пунктом була передбачена так звана компенсаційна реституція. Вона полягала в поверненні, або ж заміні аналогічними культурними цінностями у тому випадку, коли їх оригінали було втрачено. Це положення застосовувалося щодо зобов'язань Німеччини «повернути Лувенському університетові ... рукописи, інкунабули, друковані книжки, мапи та предмети колекцій, які відповідатимуть за чисельністю й цінністю схожим предметам, знищеним при спаленні Німеччиною бібліотеки Лувена».

Наступним пунктом було передбачено повернення у певних випадках цінностей до того історичного місця, з яким вони були пов'язані. Так, наприклад, Німеччину зобов'язали передати Бельгії два великих твори мистецтва, щоб дозволити їй їх відновити: 1) стулки триптиха «Агнець Божий», який було написано братами Ван-Ейк, що знаходилися раніше в церкві Сен-Бавон у Генті, а нині – в Берлінському музеї; 2) стулки триптиха «Таємна вечеря», написаного Діріком Бутсом, які знаходилися в церкві св. Петра в Лувені. З них дві зберігаються у Берлінському музеї та дві – у Старій пінакотечі в Мюнхені.

Україна змогла одержати деякі культурні цінності тільки шляхом їх обміну. Так, після передання німецькому «Маркіше музей» археологічні знахідки Каблова, до Бремена портрет Ганса фон Маре, отримала від німецької сторони пам'ятки археології, які були вивезені у 1944 р. з Херсонського краєзнавчого музею, а також більше як 700 книжок із Пфальбау, музею міста Унтерульдинген. Такі випадки не є рідкістю, та часто виникають в процесах реституційного повернення культурних цінностей.

Навіть через пів століття після закінчення Другої світової війни проблема реституції та повернення культурних цінностей залишається досить актуальною. Слабка розвиненість міжнародно-правового регулювання у цій сфері можна пояснити неможливістю вирішувати кожний конкретний випадок за допомогою загальних обов'язкових правил, адже далеко не кожна сторона подібних конфліктів добровільно погоджується повернути власність іншій державі. Саме для цього міжнародними організаціями розробляються різного роду рекомендаційні акти, в яких узагальнюється досвід розв'язання подібних конфліктів.

На сьогодні питання вивезення, ввезення та повернення культурно-історичних цінностей для України є дуже важливим. Вітчизняне законодавство намагається врегулювати та контролювати даний процес. Це, зокрема, ми можемо відстежити в Законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей». Так, в статті 1 даного закону висвітлений понятійно-термінологічний апарат, що стосується культурно-історичних цінностей [1].

Згідно даного закону культурно-історичними цінностями слід вважати – об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України. Подається перелік предметів матеріальної та духовної культури які слід вважати культурно-історичними цінностями [1].

В статті 4 даного закону вказані культурно-історичні цінності, що підлягають поверненню в Україну:

- культурно-історичні цінності, незаконно вивезені з території України;
- культурно-історичні цінності, евакуйовані з території України під час війн та збройних конфліктів і не повернуті назад;
- культурно-історичні цінності, тимчасово вивезені з території України і не повернуті в Україну.

Культурно-історичні цінності, що перебувають за межами України на законних підставах, можуть бути повернуті шляхом укладення договору купівлі-продажу з власником культурних цінностей, обміну їх на взаємовигідних засадах або отримання в дарунок [1].

Задля врегулювання конфліктів, що пов'язані із поверненням культурних цінностей Генеральна Асамблея ООН ухвалила 20 резолюцій, які стосуються реституції культурних цінностей, повернення цих об'єктів країнам їхнього походження, країнам, що стали жертвами військової окупації та країнам, які перебували під колоніальним пануванням. Дані документи, об'єднуючи в собі та втілюючи останні наукові досягнення, мають загальний рекомендаційний характер, важливе політичне значення, визначають сучасну тенденцію розвитку реституції. Такі дії тією чи іншою мірою впливають на розвиток міжнародного права у цій культурній сфері.

Різні держави користуються відмінними підходами до реституції культурних цінностей. На даній практиці безумовно сильно позначається тягар минулих воєн. Є багато складних проблем, які часто пов'язані з правовими колізіями та прогалинами. Для їх кардинального розв'язання необхідні відповідні міждержавні та національні механізми, процедури, їх узгодженість на міжнародному рівні. Україна, ставши незалежною державою поступово намагається формувати власну міжнародно-правову позицію у даній культурній сфері. Таким чином важлива реституційна проблема була зафіксована в ст. 54 Конституції України: «Держава ... вживає заходів до повернення в Україну культурних цінностей народу, що знаходяться за її межами» [3]. Завдяки її ініціативі главами країн СНД було підписано Угоду про повернення культурних та історичних цінностей державам їх походження. Україна, в свою чергу уклала низку міжнародно-правових угод щодо взаємного збереження та повернення культурних цінностей, втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни з Польщею, Угорщиною, Німеччиною й іншими.

Подібна практика є необхідною в житті незалежної України, адже в зв'язку із «багатим» історичним минулим нашої країни проблема повернення культурних цінностей є дуже важливою та до кінця не вирішеною. Багато предметів культурного надбання зараз перебувають за кордоном у приватних колекціях чи музейних складах і повернути їх на батьківщину – досить складна та проблематична справа. Окрему увагу варто надати радянському періоду, адже саме в цей час було вивезено величезна кількість культурних об'єктів, які так і залишилися в Санкт-Петербурзьких чи Московських музеях. А з урахуванням сучасної геополітичної ситуації, цій проблемі потрібно надати особливого значення та уваги.

Література

1. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text>
2. Кулинич І. М. ВЕРСАЛЬСЬКА СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2003. 688 с.: іл.. Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Versalska_system
3. Стаття № 54 Конституції України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Стаття № 245 Договору союзних держав із Німеччиною (Версальський договір) [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_081#Text

Чубань В.С.,

*доцент кафедри управління у сфері цивільного захисту,
кандидат економічних наук, доцент,
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України,*

Митник Ю.А.,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право,
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України*

ПОЛІЦЕЙСЬКІ ПОСЛУГИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ: ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ

Діяльність поліції Федеративної Республіки Німеччина (далі ФРН) серед інших членів Європейського Союзу, є беззаперечним лідером розвитку у більшості сфер суспільного життя. Вагомим аспектом правового регулювання діяльності поліції ФРН є те, що її основи закріплено на рівні основного закону

держави – Конституції. Згадування про поліцію та поліцейську діяльність зустрічаються у низці статей даного нормативно-правового акта [1].

Зрозуміло, що вони не містять детальної регламентації функціонування поліції, але у них вказано на те, що поліція Німеччини поділяється на Федеральну та поліцію земель. До компетенції Федеральної поліції відносяться найбільш важливі питання загальнодержавного характеру, вирішення яких є невід'ємним елементом підтримки режиму порядку і безпеки в межах усієї держави. Основними завданнями Федеральної поліції, є: забезпечення безпеки кордону, включаючи охорону морського узбережжя; охорона будівель вищих органів влади і дипломатичних місій, а також двох вищих судових інстанцій ФРН – Федерального конституційного суду і Вищого федерального суду. Також Федеральна поліція займається організацією заходів з охорони офіційних осіб під час проведення заходів певних заходів; забезпечення безпеки в міжнародних аеропортах і залізничному транспорті; організацією сил щодо боротьби з тероризмом, захистом повітряного простору [2].

Що ж стосується діяльності поліцій земель ФРН, то у кожній землі діяльності поліцій земель ФРН діє на підставі власного закону про поліцію (наприклад, Закон про організацію Баварської державної поліції від 1976 року, та Закон про завдання і повноваження Баварської державної поліції від 1990 року). Хоча зберігається перевага федерального законодавства у низці питань.

Основними федеральними нормативно-правовими актами з питань діяльності поліції Німеччини є Закони: «Про забезпечення службовців та суддів федерації і федеральних земель», Федеральний дисциплінарний статут, Федеральний Закон «Про оклади федеральних чиновників», Федеральний Закон «Про федеральне відомство кримінальної поліції та співробітництво федерації і земель в кримінальних справах». ФРН не має єдиного уніфікованого закону про поліцію. Разом із тим незважаючи на особливості поліцейських структур в різних федеральних землях, загальна організація поліцейських служб залишається сталою і представлена наступним чином. До компетенції Земельного відомства кримінальної поліції належать питаннями забезпечення безпеки на земельному рівні, боротьбою з незаконним обігом зброї і вибухових речовин, розслідування особливо небезпечних злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів; ведення боротьби з організованою злочинністю, відмиванням грошових коштів, здобутих незаконним шляхом. Крім того, вказане відомство розслідує злочини, скоєні високопосадовцями, справи, пов'язані з викраденням значних культурних цінностей. Також Земельне відомство кримінальної поліції є центральним органом, що відповідальний за організацію аналітичних досліджень, обробку даних, організацію спеціального навчання та підготовки; є координатором слідчих заходів. Земельна поліцейська служба здійснює профілактичну роботу щодо незначних злочинів, а також займається незначними правопорушеннями, виносить відповідні звинувачення, виконує функції дорожньої поліції.

Екстрена поліція або чергова поліція формується як цілісна операційна одиниця та надає допомогу Федеральному відомству кримінальної поліції за її запитами під час організації офіційних візитів, масових демонстрацій, спортивних заходів, у випадках виникнення природних катастроф тощо.

Водна поліція контролює рух водного транспорту в акваторії внутрішніх вод Німеччини, а також транспортування небезпечних матеріалів і вантажів.

Повітряна поліція контролює рух наземного транспорту з повітря, надає підтримку співробітникам інших відділів поліції в здійсненні спостереження і профілактики правопорушень. Спеціалізовані воєнізовані тактичні загони і мобільні розвідувальні загони найчастіше використовуються в особливих випадках, пов'язаних з особливо небезпечними злочинами, а також за потреби ведення специфічної розвідувальної діяльності [2].

При створенні законів про поліцію на рівні земель нормотворці виходять з позиції, за якою суспільство першочергово зацікавлене у покладанні на поліцію виконання таких завдань як захист від небезпеки для окремих осіб і суспільства у цілому як превентивними, так і репресивними методами; захист приватних прав у випадках, якщо своєчасний судовий захист неможливий або якщо без поліцейського втручання реалізація права ускладнюється або унеможлиблюється; переслідування злочинів. Крім того, акцентується увага на розгляді адміністративних правопорушень, взаємодії з прокуратурою, допомозі, що надається поліцією під час виконання рішення або вироку суду [3, с. 81].

Важливим положенням є те, що кожна федеральна земля у законі про поліцію окреслює її компетенцію та репресивні повноваження, які вона може виконувати при захисті від загроз, пов'язаних порушенням публічної безпеки та публічного порядку. Компетенція та репресивні повноваження поліції у сфері кримінального переслідування уніфіковано нормами Кримінально-процесуального кодексу ФРН. Вказаний кодекс є чинним для усіх суб'єктів федерації. В цілому, незважаючи на те, що кожна федеральна земля має власне поліцейське законодавство, останні роки в Німеччині спостерігається стабільна тенденція до його уніфікації із поліцейським законодавством суб'єктів федерації. Цьому сприяло прийняття «Взірцевого проекту єдиного закону про поліцію федерації і земель», у якому було закладено загальні засади правового статусу поліції [62]. Згідно з положеннями «Взірцевого проекту єдиного закону про поліцію федерації і земель», типові завдання поліції узагальнено та визначено таким чином: ліквідація загроз для публічної безпеки і публічного порядку, попередження (профілактика) злочинів, здійснення кримінального переслідування, захист особистих прав, негайне інформування інших органів влади про події, знання про які має виключне значення для виконання ними визначених законодавством завдань у сфері забезпечення правопорядку; надання допомоги іншим органам державної влади при виконанні рішень, приписів, виконання низки інших завдань, покладених на поліцію, відповідно до чинного законодавства [4].

Отже, спираючись на аналіз законодавства про поліцію ФРН, можемо зробити висновок про те, що їхнє нормативно-правове підґрунтя, на підставі якого здійснюється надання поліцейських послуг, має свої особливості, що залежить від низки причин, у тому числі й має недоліки. Разом із тим можна простежити низку позитивних аспектів, врахування і впровадження яких на рівні вітчизняного законодавства могло б значно підвищити рівень якості надання поліцейських послуг.

Надзвичайно актуальним для України в період децентралізації є вивчення досвіду поєднання централізованого та децентралізованого підходів у регулюванні надання поліцейських послуг. Найчастіше суть його полягає у тому, що організаційно-правові аспекти їх реалізації регламентуються як загальнодержавними, так і регіональними нормативно-правовими актами.

Література

1. Основной закон Федеративной Республики Германия от 23 мая 1949 г. URL: http://www.rfhwb.de/Pravo/Pravo_ru/pravo_ru1.htm (дата звернення 23.10.21)
2. Полиция Германии. Правоохранительные органы государств-участников и партнеров ОБСЕ. URL: http://polis.osce.org/countries/details?item_id=17&lang=ru (дата звернення 30.10.21)
3. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство. К.: Москаленко О. М., 2013. 588 с.
4. Проневич О. С. Закони про поліцію земель як основне джерело поліцейського права Німеччини. Форум права. 2012. № 1. С. 808–815. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення 25.10.21)

*Р. І. Сабанський,
студент 3 курсу, спеціальність 081 Право,
Черкаський державний технологічний університет*

*В. І. Радавський
студент 3 курсу, спеціальність 081 Право,
Черкаський державний технологічний університет*

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЧЕРКАЩИНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Ні для кого не є таємницею, що розвиток будь-якої країни неможливий без регіонального розвитку, зокрема Черкащини. На нашу думку і на думку багатьох вчених такий розвиток має базуватися як на інституційному забезпеченні так і відповідному фінансовому інструментарію. Варто відзначити, що сьогодні основними фінансовими інструментами стимулювання розвитку Черкащини є

регіональні інвестиційні програми, програми спільного інвестування, дотації та субвенції з державного бюджету, угоди щодо регіонального розвитку, місцеві бюджети розвитку, податкові пільги тощо. У цьому аспекті важливо назвати такі як: (розвиток Індустріального парку «Золотоноша»; створення Центру розвитку креативної економіки Черкащини; створення регіонального офісу підтримки інвестицій; стимулювання виробництва продукції сільського господарства та її первинної переробки з високою доданою вартістю, тощо). Не випадково у своїй праці Кужелєв М. О. та Нечипоренко А. В. зазначають, що сьогодні є актуальною практика використання таких програм, угод. Адже вони є досить поширеними в таких країнах, як, Італія, Польща, Франція. На їхню думку вони є одним із тих інструментів який забезпечує ефективність регіонального розвитку та започатковує на довгостроковій основі стосунки між центром і регіонами з вирішення проблем на відповідних територіях [1, с. 17]. В той же час для ефективного стимулювання регіонального розвитку необхідне також і інституційне забезпечення яке включає в себе органи державної влади та місцевого самоврядування, громадські організації та асоціації, агенції регіонального розвитку, регіональні фонди розвитку тощо.

Додамо також, що для забезпечення поставлених цілей доцільно звернути увагу на комплекс фінансових інструментів зі стабілізації розвитку громад, який охоплює такі інструменти як:

- інструменти перерозподілу ВВП;
- фіскальні інструменти;
- інструменти фінансування суспільних послуг;
- інструменти економічного зростання.

На підтвердження даного висновку слід додати й те, що наведені інструменти були покладені в основу стратегії розвитку Черкаської області на період 2021–2027 роки [2] яка є основним документом який визначає ключові вектори стимулювання розвитку регіону на довгострокову перспективу. Поза всяким сумнівом ця стратегія була розроблена на підставі Закону України «Про засади державної регіональної політики»[3], з урахуванням основних засад Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695) [4], відповідно до Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 № 932). Крім того при розробці даного документу були взяті до уваги як позитивні так і негативні тенденції впровадження Стратегії розвитку Черкаської області на період до 2020 року. Не можна не відмітити і те, що в основу даної стратегії були покладені п'ять стратегічних напрямів розвитку фінансового сектору області а саме: фінансова стабільність, макроекономічний розвиток, фінансова інклюзія, розвиток

фінансових ринків та інноваційний розвиток. Де кожен напрямок має свої стратегічні цілі та індикатори виконання. Як один із прикладів це підвищення рівня фінансової грамотності населення шляхом проведення інформаційно-освітніх заходів для різних верств населення та представників малого і середнього бізнесу в регіоні; створення єдиної комунікаційної платформи (сайту) з ціннісною інформацією про фінансові послуги та особливості їх споживання упровадження спеціальних програм для формування знань та вмінь з питань користування фінансовими технологіями для різновікових цільових категорій. Значну увагу також приділено огляду фінансових інструментів, які потенційно можуть бути застосовані з метою стимулювання залучення інвестицій в зелені сектори економіки Черкащини на основі досвіду впровадження стимулюючих механізмів розвитку «зеленої» економіки урядами європейських країн. Це стосується низки бюджетно-податкових, фінансових інструментів, зокрема таких: «зелені» тарифи, податок на CO₂, екологічні податки, «зелені» облігації тощо. Звичайно в стратегії не обійшлося і без такого нового фінансового інструмента як фінансування суспільних послуг який має на сьогоднішній день стимулюючий та стабілізаційний характер, адже завдяки залученню додаткових ресурсів відкривають додаткові можливості для регіону, сприяють зростанню малорозвинених та стратегічно важливих секторів економіки, зокрема АПК в регіоні. Архіважливим і притому центральне місце посідають фіскальні інструменти які є базовими в забезпеченні держави та її регіонів необхідними грошовими коштами для виконання своїх функцій. Тобто за допомогою фіскальних інструментів держава може ефективно регулювати доходи і видатки бюджету, стимулювати чи обмежувати підприємницьку активність, впливати на інфляцію чи безробіття.

І насамкінець бюджетно-податкові інструменти використовуються також для забезпечення економічної рівноваги, її стабільності, ефективного та раціонального використання усіх видів ресурсів, регулювання платоспроможного попиту, досягнення повної зайнятості населення в регіонах.

Література

1. Кужелев М. О. Фінансові інструменти стимулювання регіонального розвитку: практика використання в Україні : монографія / М. О. Кужелев, А. В. Нечипоренко; Держ. фіскальна служба України, Ун-т держ. фіскальної служби України. К.: Вид-во «Центр учбової літератури», 2019. 224 с.
2. Стратегія розвитку Черкаської області на період 2021–2027 роки [ck-oda.gov.ua > wp-content > uploads > 2020/05](http://ck-oda.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05) Формат файлу: PDF/Adobe Acrobat
3. Закон України «Про засади державної регіональної політики» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст. 9.
4. Постанова Кабінету Міністрів України № 695 від 5.08.2020 р. «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки».

Д. О. Гарбазей,
доцент кафедри історії та права,
Черкаський державний технологічний університет

ДАРУНОК ЯК ПРОЯВ КОРУПЦІЇ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Однією серед найболючіших проблем міжнародного співтовариства, поруч із торгівлею зброєю та наркотрафіком, постає і питання попередження й подолання корупції. Означена проблематика неодноразово була у центрі уваги ООН, Ради Європи, Європейського Союзу та інших міжурядових організацій. Навіть найбільш розвинені країни світу, такі як США, Канада, Японія, Німеччина, виділяють значні кошти, проводять законодавчі реформи щодо попередження прояву нових форм корупції та хабарництва.

У деяких країнах світу вони поширені на рівні вищих посадових осіб у формі лобіювання інтересів бізнесу, багатомільярдних контрактів і заgravань із фінансовою елітою країни, в інших – починаючи з отримання дарунків, надання пільг, переваг державних службовців до відкритих форм хабарництва та відмивання доходів. Результатом багаторічної роботи в цьому напрямку стало створення міжнародних документів різного рівня та різної спрямованості, проте покликаних діяти з єдиною метою – боротися з корупцією. Значущим універсальним актом з питань боротьби з корупцією є Конвенція ООН проти корупції (№ A/ RES/58/4 від 31 жовтня 2003 року), яка передбачила всі можливі на той час прояви корупції [1].

Проте, аналізуючи норми міжнародних документів у сфері боротьби з корупцією, доходимо висновку, що за своїм змістом вони мають кримінально-караний характер і вимагають визнавати прояви корупції саме як злочин. В той же час, одним із найбільш поширених проявів корупції у світі саме серед звичайних громадян є спроби вирішення власних проблем через матеріальні блага незначної вартості, іншими словами дарунки, пільги та переваги, що надаються практично всім представникам влади у різних галузях життєдіяльності суспільства.

Це можуть бути предмети мистецтва, техніка, продукція промисловості, знижки до закладів відпочинку, абонементи до спортзалу та багато іншого. Інколи за подарунками ховається отримання незаконної вигоди у вигляді будинків, земельних ділянок, автомобілів та інших благ.

В цій публікації результатів наукового дослідження, перш за все, необхідно констатувати, що єдиною згадкою про проблему отримання державними службовцями дарунків у Конвенції ООН проти корупції є пункт 5 ст. 8, який встановлює обов'язок держав запроваджувати заходи та системи, які зобов'язують

державних посадових осіб звітуватися, в тому числі за отримання суттєвих дарунків [1].

Міжамериканська конвенція проти корупції (№ в-58 від 29 березня 1996 року) [2] та конвенція Африканського Союзу про запобігання та боротьбу з корупцією (від 11 липня 2003 року) [3] визначають як один із варіантів грошової винагороди чи іншої користі отримання службовцем дарунка, пільги чи переваги і ставить їх в один ряд з отриманням хабара.

Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією взагалі не оперує зазначеними термінами, а застосовує лише визначення «неправомірна вигода», тлумачення якого, на жаль, відсутнє. Виходячи з цього, феномен отримання дарунка у міжнародному праві в основоположних документах не визначено.

Зазначена проблематика частково висвітлена у Міжнародному кодексі поведінки державних посадових осіб (від 23 липня 1996 року) (ст. 9), який визначає, що державні посадові особи не домагаються і не отримують прямо або опосередковано будь-яких подарунків або інших знаків уваги, які можуть впливати на виконання ними своїх функцій, здійснення своїх обов'язків і прийняття рішень [4].

Типовий кодекс поведінки посадовців органів державної влади та місцевого самоврядування, ухвалений рекомендацією № R(2000)10 Комітету Міністрів ради Європи 11 травня 2000 року, у свою чергу, деталізує положення Міжнародного кодексу (ст. 18) і зазначає, що посадовцю заборонено отримувати дарунки не лише для себе, але й своєї сім'ї, близьких родичів і друзів або осіб чи організацій, з якими він має ділові чи політичні стосунки, що можуть вплинути чи видаються такими, що впливають на неупередженість при виконанні посадових обов'язків, або ж які є винагородою чи виглядають як винагорода, пов'язана з його обов'язками. Це не стосується загальноприйнятої гостинності або дрібних подарунків. Якщо посадовець має сумніви щодо того, чи може він отримати подарунок або вияв гостинності, то він повинен звернутися за порадою до свого керівника [5].

У цілому, якщо охарактеризувати відношення в США до отримання подарунків, варто зазначити, що на законодавчому рівні досить детально та чітко окреслені вимоги до зносин державних чиновників з громадянами, лобістами, юридичними особами та їх керівниками. Законодавець спробував описати питання дарування у всіх сферах діяльності державних службовців. проте як і в будь-якій країні знайдеться прогалина у законодавстві, яка дасть можливість обходити писані норми та діяти у власних інтересах.

Важливо зазначити, що різні культури мають різні розуміння подарунків і гостинності. Це питання особливо присутнє в Китаї, де ділові відносини культивуються актом дарування (гуансі), а корупція є постійною проблемою.

Під час китайського свята Місяця, наприклад, прийнято розподіляти місячні торти, дороге чайне листя, золоті монети [6].

В останні кілька років Китай спрямував свої зусилля на подолання корупції як такої. Заслуговує на увагу і проблема «подарунків», і спроби її вирішити в рамках кримінального кодексу. На додаток до активізації переслідування хабарництва, 25 лютого 2011 року законодавці Китайської Народної Республіки прийняли 49 поправок до Кримінального кодексу Народної Республіки Китаю, однією серед яких є кримінальна відповідальність за давання хабарів неурядовим чиновникам КНР і міжнародним громадським організаціям [7].

Особливістю законодавства ОАЕ є те, що подарунок державній посадовій особі може бути визнаний законним у випадку, коли він чітко збігається з напрямком роботи службовця і відповідає головним засадам діяльності державного органу [8]. Так, подарунок з логотипом певної компанії, що сприяє діяльності службовця, є доцільнішим та з більшою вірогідністю може бути визнаний законним, ніж ординарний марочний подарунок. У зв'язку з формою територіального та державного устрою, в кожному еміраті можливі свої певні обмеження та вимоги щодо діяльності посадовців.

Надання дарунків, пільг, переваг державним чиновникам є глобальною проблемою, що підтверджується посиленням уваги з боку країн світу. Тому необхідно доповнити чинні міжнародні документи у сфері боротьби з корупцією нормою щодо регулювання отримання дарунків чиновниками шляхом визначення терміну «дарунок» (за основу покласти визначення, запропоноване США), передбачити зобов'язання законодавчого закріплення відповідальності за отримання дарунків, пільг, переваг, визначити порядок реєстрації, обліку та зберігання дарунків, зданих чиновниками добровільно.

Подальшими напрямками дослідження у цій сфері є визначення універсальної моделі звітування, реєстрації та передачі дарунків державній установі, відповідальній за етику поведінки службовців, створення дієвих норм контролю за даруванням, впровадження провідних ідей попередження корупційних проявів з боку державних службовців.

Література

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції / Відомості Верховної Ради України. 2007. № 49 [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
2. Міжамериканська конвенція проти корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_089.
3. AFRICAN UNION CONVENTION ON PREVENTING AND COMBATING CORRUPTION [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Convention%20on%20Combating%20Corruption.pdf>.

4. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_788
5. Типовий кодекс поведінки посадовців органів державної влади та місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://crimcor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/publish/article;jsessionid=ADD49945492AB4622122873FC5B7BD8D?art_id=48082&cat_id=46352.
6. Традиционные китайские праздники [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.asia-business.ru/military/culture/festival/>.
7. Herbert Smith's Asia anti-corruption report issue 1 Summer 2012 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.icsaglobal.com/assets/files/AsiaanticorruptionreportIssue1.pdf>.
8. Willem Steenkamp United Arab Emirates: Federal Anti-Bribery Legislation In The United Arab Emirates 25 May 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mondaq.com/x/133360/Corporate+Crime/Federal+AntiBribery+Legislation+In+The+United+Arab+Emirates>.

М. П. Тентюк,
*адвокат, ст. викладач кафедри історії та права,
Черкаський державний технологічний університет*

ГУМАНІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА СТОСОВНО ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Згідно з частиною першою статті 50 Кодексу покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною в учиненні кримінального правопорушення, і полягає в установленому законом обмеженні прав і свобод засудженого. У Кодексі також чітко визначено мету покарання винної особи: «2. Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами. 3. Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність» (частини друга, третя статті 50).

Із статті 50 Кодексу випливає, що мета застосування покарання містить такі складники: каральний, ізолювальний, виховний, стримувальний. Отже, покарання особи, чію винуватість установив суд, зокрема, має не лише захистити суспільство, але й бути потрібним і достатнім для її виправлення.

Приписи кримінально-виконавчого законодавства України, регламентуючи порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань, вказують на те, що його метою є захист інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення

умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими (статті 1, 2 Кримінально-виконавчого кодексу України).

Чинне українське законодавство визначає «виправлення засудженого» як «процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки», а «ресоціалізацію» – як «свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві»; при цьому доконечною умовою ресоціалізації засудженого є його «виправлення» (стаття 6 Кримінально-виконавчого кодексу України).

У випадку призначення судом покарання шляхом позбавлення волі винуваті особи, зокрема й засудження її до довічного позбавлення волі, постає позитивний обов'язок держави сприяти в підготовленні такої особи до її можливої реінтеграції в суспільство (соціальної реабілітації) виходячи з того, що перед державою повсякчас стоїть вимога забезпечити кожного засобами, що дозволяли б вести повноцінний спосіб життя у вільному суспільстві. В аспекті розгляду цієї справи є підстави стверджувати, що виправлення та соціальна реабілітація – як складові елементи мети будь-якого кримінального покарання – є правом особи, котру засуджено до довічного позбавлення волі.

Відповідно до частини першої статті 81 та частини першої статті 82 Кодексу обидва інститути кримінального права – умовно-дострокове звільнення від відбування покарання та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким – може бути застосовано, зокрема, до осіб, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі.

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосовано після фактичного відбуття засудженим, зокрема, не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин (пункт 3 частини третьої статті 81 Кодексу).

Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким можлива після фактичного відбуття засудженим не менше половини строку покарання, призначеного судом, зокрема, за умисний тяжкий злочин (пункт 2 частини четвертої статті 82 Кодексу).

При розгляді питання можливості застосування до осіб, які відбувають покарання у вигляді довічного позбавлення волі, інститутів умовно-дострокового звільнення від відбування покарання та/або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням, ми робимо висновок, що поняття «довічне позбавлення

волі» означає строк позбавлення волі, що триває до завершення життя. Строк відбуття покарання у вигляді довічного позбавлення волі охоплює проміжок часу між двома подіями в часі: перша - момент набуття вироком юридичної сили, друга – яка неминуче коли-небудь настає – смерть. Тому визначити певну частину строку відбування покарання особи, засудженої до довічного позбавлення волі, з метою застосування до неї статей 81, 82 Кодексу неможливо.

Статті 81, 82 Кодексу не містять особливого та належного порядку дострокового звільнення від відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі, відповідно до якого особу, засуджену до цього виду покарання, можна було б достроково звільнити від його відбування, зважаючи на принципи домірності тяжкості злочину і покарання за його вчинення та вимоги справедливості в кримінальному праві

Відповідно до пункту «б» частини першої статті 4 Закону України «Про застосування амністії в Україні» амністія не може бути застосована до осіб, яким смертну кару в порядку помилування замінено на позбавлення волі, і до осіб, яких засуджено до довічного позбавлення волі.

Відповідно до ч.2 ст.84 КК України особа, яка після вчинення кримінального правопорушення або постановлення вироку захворіла на іншу тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання, може бути звільнена від покарання або від подальшого його відбування. При вирішенні цього питання суд враховує тяжкість вчиненого кримінального правопорушення, характер захворювання, особу засудженого та інші обставини справи.

Актом про помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років (частина друга статті 87 КК).

На практиці ця процедура помилування є вибірковою, нечіткою, не ефективною та з низкою прогалин. Так, Президент має право помилування, але з яких саме підстав він виходить під час вибору особи засудженого, який буде помилуваний, залишається незрозумілим. Президент не надає правову оцінку справи, не наділений правом ані розслідування всіх її обставин, ані з'ясування факту, чи був засуджений виправлений, чи досягнута мета покарання. Тобто Президент обирає, кого може бути піддано процедурі помилування, просто виходячи зі своєї суб'єктивної думки. Цим порушуються права інших довічно засуджених, які на таких же законних підставах мають право бути помилуваними. Вони в цьому випадку дискриміновані.

За період незалежності було помилувано 3-х засуджених до довічного позбавлення волі осіб.

Наведені вище норми свідчать про відсутність дієвого механізму пом'якшення покарання у виді довічного позбавлення волі, що і було констатовано

Європейським судом у рішенні «Петухов проти України (№ 2)» (заява № 41216/13), яке набуло статусу остаточного 09 вересня 2019 року, як порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) у зв'язку з ненаданням заявнику належної медичної допомоги під час тримання його під вартою, а також у зв'язку з тим, що покарання заявника у виді довічного позбавлення волі не підлягало скороченню.

Обґрунтовуючи відсутність в Україні дієвого механізму пом'якшення покарання у виді довічного позбавлення волі та посилаючись на свою практику, Європейський суд зазначив, що звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі за хворобою, означає лише те, що засудженому дозволяється померти вдома або у лікарні, а не в установі виконання покарань, не може вважатися «перспективою звільнення».

Засуджені довічно – це єдина категорія засуджених в Україні, які не можуть бути звільнені умовно-достроково, незважаючи, що таке звільнення давно та успішно застосовується в інших країнах.

Законопроект №4048 передбачає внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу (далі – *КВК*) в частині умов тримання осіб, яким довічне позбавлення волі замінене на покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк. Також пропонується ст. 154 КВК, яка регулює порядок дострокового звільнення від відбування покарання, доповнити ч. 11, що визначатиме особливості подання на заміну довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк. Особа, засуджена до довічного позбавлення волі, повинна буде підготувати і подати особистий план реінтеграції у суспільство. Цей план має містити заходи, здійснення яких у період відбування більш м'якого покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк дасть змогу особі усунути фактори, які можуть негативно впливати на утримання від вчинення повторного злочину, та докази, які свідчать про обґрунтованість перспективи реінтеграції особи в суспільство після звільнення.

Особи, які в майбутньому отримають право на застосування умовно-дострокового звільнення, додатково повинні будуть подати до суду звіт про виконання особистого плану реінтеграції у суспільство під час відбування більш м'якого покарання з аналізом причин успішності або неуспішності запланованих заходів.

Законопроект №4049 пропонує внести зміни до КК та Кримінального процесуального кодексу (далі – *КПК*) для запровадження механізму пом'якшення покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Проектом вносяться зміни до ст. 82 КК, які визначають можливість заміни особі, яка відбуває покарання у вигляді довічного позбавлення волі, невідбутої частини покарання більш м'яким після фактичного відбування нею не менше 10 років покарання. Тільки у такому

випадку довічне позбавлення волі може бути замінене на покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 15 до 25 років. Також пропонується закріпити можливість застосування умовно-дострокового звільнення після фактичного відбування засудженим не менше $\frac{3}{4}$ строку покарання, призначеного судом, у разі заміни покарання у вигляді довічного позбавлення волі на покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк (ст. 81 КК).

Розділ II «Прикінцеві та перехідні положення» КК пропонують доповнити п. 22, яким визначається, що засуджені до довічного позбавлення волі, які на день набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» (законопроект №4049) відбули понад 10 років призначеного судом покарання, матимуть право на заміну такого покарання покаранням у вигляді позбавленням волі на строк від 5 до 20 років, але при цьому загальний строк покарання не повинен бути менший, ніж 25 років.

ЗМІСТ

Давиденко Л. М. Обов’язкова вакцинація як проблема співвідношення між приватним та громадським інтересом: позиція європейського суду з прав людини	3
Постригань Т. Л. Зміни в правовому регулюванні наукових парків.....	5
Миколенко В. А., Юрко С. С. Правове регулювання криптовалюти в Україні	8
Тептюк Л. М. Історико-правовий аналіз становлення інституту парламенту в незалежній Україні	12
Kryshtal A. The notion and basic principles of the social protection of childhood, motherhood and family in the civil protection service of Ukraine	14
Кришталь Т. М. Правове регулювання створення матеріальних резервів для запобігання і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.....	16
Тараненко С. М. Правове регулювання створення фінансових органів у територіальних громадах: деякі міркування	18
Пасинчук К. М. Актуальні питання застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту.....	21
Чубань В. С., Брус В. В. Правові проблеми виїзду за межі України фізичної особи, яка не досягла шістнадцяти років	23
Дика Д. В. Право на евтаназію як прояв свободи людини.....	25
Прилуцька В. О. Проблеми правового регулювання штучного інтелекту	28
Лисенко А. І., Іванченко А. В. Право козацької держави.....	30
Ілляшенко Ю. Ю., Гончар І. О. Звичаєве право як підґрунтя до становлення системи правовідносин на українських теренах: історичний аспект.....	33

Ілляшенко Ю. Ю., Гапоненко П. М. Законодавство Київської Русі як відображення системи морально-етичних норм держави епохи середньовіччя.....	36
Ілляшенко Ю. Ю., Лісінчук А. П. Кримінальне право: до історії становлення та розвитку.....	38
Лазуренко О. Г. Кадрове забезпечення функціонування товариських судів в Українській РСР в роки «хрущовської відлиги».....	41
Тептюк Л. М., Камінець В. В. Правові наслідки досягнення працівником пенсійного віку	43
Миколенко В. А., Кабалик О. І. Проблема гендерної рівності у трудових відносинах	45
Титаренко С. В., Тептюк Л. М. Правове регулювання праці неповнолітніх	47
Тептюк Л. М., Чемерис С. О. Правова політика відносин роботодавців та працівників на підприємствах, в установах, організаціях.....	49
Штанько З. Р., Тептюк Л. М. Трудовий договір: процес укладення і розірвання	51
Федоренко Я. А. Гендерні аспекти у трудовому законодавстві України	53
Кузнецова Л. В. Сучасні питання формування галузі трудового права України	56
Каракчаєв В. А. Кредитні договори у господарському праві	58
Манько Р. В., Постригань Т. Л. Особисті немайнові права	61
Кононенко Н. М. Проблеми правового регулювання біржової торгівлі	64
Постригань Б. В., Постригань Т. Л. Правове регулювання криптовалюти в Україні	68
Трофімов Р. Ю., Постригань Т. Л. Особливості правового регулювання товариств з обмеженою відповідальністю.....	72
Трапезна І. А., Постригань Т. Л. Правове регулювання громадських організацій	74

Лазуренко В. М., Очеретяний В. В.

Вплив суспільно-політичних та соціально-економічних процесів
на українське зерновиробництво на початку непу 77

Дзюба В. А.

Притягнення до відповідальності за керування технічними засобами
у стані алкогольного сп'яніння 80

Півненко В. Ю.

Проблемні питання поводження з інформацією при наданні відповідей
на звернення та запити: громадян, адвокатів, правоохоронців 83

Джумаєва Д. Р., Стадник І. Ю.

Права жінок за часів царя Хаммурапі 88

Пшенишна Н. М.

Правове регулювання мобінгу: міжнародний досвід 90

Семененко М. Г.

Правова охорона археологічної спадщини:
вітчизняний та міжнародний досвід 92

Худолей О. С., Дика Д. В.

Принципи правового статусу іноземців в Україні 95

Худолей О. С., Прилуцька В. О.

Причини нестабільності правомірної поведінки в Україні 98

Гончар О. С.

Міжнародно-правове поняття «реституція культурних цінностей» 100

Чубань В. С., Митник Ю. А.

Поліцейські послуги у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку:
досвід Німеччини 103

Сабанський Р. І., Радавський В. І.

Фінансові інструменти стимулювання розвитку Черкащини:
теоретико-правовий аспект 106

Гарбазей Д. О.

Дарунок як прояв корупції у міжнародному праві
та національному законодавстві 109

Тептюк М. П.

Гуманізація окремих норм кримінального законодавства стосовно
застосування покарання у виді довічного позбавлення волі 112

Наукове електронне видання

МАТЕРІАЛИ
I Всеукраїнської
науково-практичної конференції
«ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ»

10 грудня 2021 р.

В авторській редакції

*Технічний редактор Тетяна Манжура
Складання: Леся Рудяка*

Гарн. Times New Roman. Обл.-вид. арк. 7,82. Зам. 21-162.

Черкаський державний технологічний університет
Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 896 від 16.04.2002.
бульвар Шевченка, 460, м. Черкаси, 18006.
Редакційно-видавничий відділ ЧДТУ
red_vidav@chdtu.edu.ua